

METODYKA SPORZĄDZANIA UMÓW GOSPODARCZYCH

Aleksandra Cempura, Anna Kasolik

EDYTOWALNE WZORY DOSTĘPNE ONLINE

WYDANIE **11**

METODYKA SPORZĄDZANIA UMÓW GOSPODARCZYCH

Aleksandra Cempura, Anna Kasolik

WYDANIE **11**

Materiały uzupełniające na stronie:
<https://www.profinfo.pl/materiały-dodatkowe>
dostępne do 31 grudnia 2028 r.

w razie problemów
ze znalezieniem zdrapki
z kodem aktywacyjnym
prosimy o kontakt
tel. +48 801 044 545

Stan prawny na 15 sierpnia 2025 r.

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-801-4
11. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Zarządzania Prawami Autorskimi i Treściami
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 692 477 076
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	13
---------------------	----

WPROWADZENIE	15
--------------------	----

ROZDZIAŁ 1

OGÓLNE REGULACJE DOTYCZĄCE ZOBOWIĄZAŃ UMOWNYCH

1. Wstęp	17
2. Oświadczenia woli	19
2.1. Pojęcie oświadczeń woli	19
2.2. Wykładnia oświadczeń woli	23
2.3. Wykładnia umowy	27
2.4. Problematyka wad oświadczeń woli	32
2.4.1. Brak świadomości lub swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli	33
2.4.2. Pozorność	37
2.4.3. Błąd	39
2.4.4. Groźba	43
2.5. Problematyka uchylania się od skutków oświadczenia woli	44
3. Pojęcie i struktura stosunku zobowiązaniowego	47
3.1. Pojęcie stosunku zobowiązaniowego	47
3.2. Struktura stosunku zobowiązaniowego	52
3.3. Umowa jako stosunek zobowiązaniowy	54
3.3.1. Zawarcie umowy	55
3.3.2. Uchylenie się od zawarcia umowy	56
3.3.3. Zmiana umowy	58
3.3.4. Wygaśnięcie umowy	60
4. Pojęcie i zakres zasady swobody umów	63
4.1. Pozytywna strona zasady swobody umów	64
4.2. Wyznaczanie granic swobody umów	65
4.3. Skutki przekroczenia zakresu swobody umów	68
4.3.1. Wyzysk	69
4.3.2. Niemożliwość świadczenia	70
4.3.3. Szczególne przypadki ograniczenia zasady swobody umów	70
5. Szczególne zasady i klauzule wyznaczające treść zawieranej umowy	71
5.1. Zasada trwałości umów	72
5.2. Zasada współdziałania	73

5.3. Zasada dobrej wiary (dobrych obyczajów)	74
5.4. Zasada uczciwego obrotu (uczciwości kupieckiej)	75
5.5. Klauzula społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa	75
5.6. Klauzula zwyczaju	76
6. Zawieranie umów w obrocie konsumenckim	77
6.1. Pojęcie wzorców umownych	78
6.2. Charakter prawny wzorców	80
6.3. Zawarcie umowy przy użyciu wzorca	81
6.4. Niedozwolone postanowienia umowne w umowach konsumenckich	83
6.5. Umowy zawierane z konsumentem poza lokalem przedsiębiorstwa	84
6.6. Umowy z konsumentem zawierane na odległość	84
6.7. Zagadnienia szczególne związane z umowami z udziałem konsumenta	86
6.8. Wzorce umów w handlu elektronicznym	89
7. Forma umowy	90
7.1. Rodzaje formy czynności prawnej	90
7.2. Elementy konstrukcyjne zwykłej formy pisemnej	91
7.3. Elementy konstrukcyjne kwalifikowanej formy pisemnej	97
7.3.1. Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu	97
7.3.2. Forma aktu notarialnego	99
7.3.3. Forma pisemna z datą pewną	103
7.4. <i>Pactum de forma</i>	104
7.5. Skutki niezachowania formy zastrzeżonej	106
7.5.1. Forma pisemna zastrzeżona <i>ad probationem</i>	106
7.5.2. Forma pisemna zastrzeżona <i>ad solemnitatem</i>	109
7.5.3. Forma <i>ad eventum</i>	112
7.6. Forma następczych czynności prawnych	112
8. Systematyka wadliwych czynności prawnych	113
8.1. Nieważność umowy	113
8.1.1. Sprzeczność umowy z prawem jako przesłanka jej nieważności	116
8.1.2. Sprzeczność umowy z właściwością stosunku	118
8.1.3. Sprzeczność umowy z zasadami współżycia społecznego	119
8.1.4. Konsekwencje nieważnych zapisów umownych	120
8.2. Bezskuteczność czynności prawnej	125
8.2.1. Bezskuteczność zawieszona	125
8.2.2. Bezskuteczność względna	129
9. Wykonanie zobowiązań wynikających z kontraktu	131
9.1. Wykonanie zobowiązania	131
9.1.1. Wykonanie zobowiązania w całości lub w części	131
9.1.2. Jakość świadczenia	132
9.1.3. Zarachowanie świadczenia na poczet kilku długów	132
9.2. Osobisty charakter świadczenia dłużnika	134
9.3. Zasada współdziałania wierzyciela	136
9.4. Miernik staranności	137
9.5. Miejsce i czas wykonania zobowiązania	140
9.5.1. Miejsce wykonania zobowiązania	140
9.5.2. Termin wykonania zobowiązania	142
9.6. Wykonanie zobowiązania o charakterze wzajemnym	145

9.7. Prawo zatrzymania	146
10. Przesłanki i zasady odpowiedzialności kontraktowej	149
10.1. Przesłanki odpowiedzialności kontraktowej	149
10.1.1. Uwagi ogólne	149
10.1.2. Odpowiedzialność za <i>culpa in contrahendo</i>	154
10.2. Zasady odpowiedzialności kontraktowej	157
10.3. Umowna modyfikacja zasad odpowiedzialności kontraktowej	158
10.4. Następca niemożliwość świadczenia	162
10.5. Opóźnienie a zwłoka dłużnika	164
10.6. Zwłoka wierzyciela	168
10.7. Odpowiedzialność z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania umów wzajemnych	169
10.8. Zbieg odpowiedzialności kontraktowej i deliktowej	174

ROZDZIAŁ 2

KOMPARYCJA UMOWY

1. Pojęcie komparacji umowy	178
2. Zdolność kontraktowa	178
3. Struktura komparacji umowy	179
3.1. Nazwa umowy	179
3.2. Data i miejsce zawarcia umowy	180
3.3. Preambuła	181
3.3.1. Uwagi ogólne	181
3.3.2. Przykładowe propozycje preambuły	182
3.4. Strony umowy	182
3.4.1. Osoba fizyczna	182
3.4.1.1. Indywidualizacja osoby fizycznej	183
3.4.1.2. Konsumenci	184
3.4.1.3. Przedsiębiorcy	184
3.4.1.4. Firma jako oznaczenie przedsiębiorcy	186
3.4.1.5. Zawarcie umowy przez osobę pozostającą w związku mażeńskim	191
3.4.2. Osoby prawne	195
3.4.2.1. Uwagi ogólne	195
3.4.2.2. Skarb Państwa	197
3.4.2.3. Państwowe osoby prawne	198
3.4.2.4. Jednostki samorządu terytorialnego	201
3.4.3. Jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej	202
3.4.4. Kościelne osoby prawne	203
3.4.4.1. Kościół katolicki	203
3.4.4.2. Pozostałe kościoły i związki wyznaniowe	204
3.5. Reprezentacja podmiotów przy zawieraniu umowy	205
3.5.1. Spółka cywilna	206
3.5.2. Spółka jawna	208
3.5.3. Spółka partnerska	210
3.5.4. Spółka komandytowa	211
3.5.5. Spółka komandytowo-akcyjna	213

3.5.6. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	214
3.5.7. Spółka akcyjna	216
3.5.8. Prosta spółka akcyjna	219
3.5.9. Grupa spółek (holding)	222
3.5.10. Spółdzielnia	223
3.5.11. Wspólnota mieszkaniowa	224
3.5.12. Fundacja	225
3.5.13. Stowarzyszenie	226
3.5.14. Skarb Państwa	229
3.5.15. Jednostki samorządu terytorialnego	230
3.6. Pełnomocnictwo	232
3.6.1. Uwagi ogólne	232
3.6.2. Zawarcie umowy z osobą do tego nieupoważnioną	234
3.7. Prokura	236
4. Wzory komparacji z praktycznymi wyjaśnieniami	238
4.1. Skarb Państwa – minister	238
4.2. Wojewoda	239
4.3. Urząd wojewódzki	240
4.4. Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe	240
4.5. Generalny Dyrektor Dróg Krajowych i Autostrad	241
4.6. Przedsiębiorstwo państwowe	241
4.7. Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa	242
4.8. Agencja Mienia Wojskowego	243
4.9. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości	244
4.10. Sądy powszechne	245
4.11. Prokuratura	245
4.12. Policja	246
4.13. Straż miejska	247
4.14. Państwowa Straż Pożarna	248
4.15. Urząd skarbowy	248
4.16. Izba administracji skarbowej	249
4.17. Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS)	249
4.18. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	250
4.19. Gmina	251
4.20. Jednostka organizacyjna gminy	252
4.20.1. Ogród zoologiczny	252
4.20.2. Przedszkole	252
4.20.3. Szkoła podstawowa	253
4.21. Miasto stołeczne Warszawa	253
4.22. Powiat	253
4.23. Województwo	255
4.24. Muzeum	256
4.25. Teatr	257
4.26. Stowarzyszenie	257
4.26.1. Ochotnicza straż pożarna	258
4.26.2. Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR)	259
4.26.3. Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR)	259
4.26.4. Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (TOPR)	260

4.27. Uczelnia	260
4.28. Fundacja	261
4.29. Samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej	261
4.30. Spółdzielnia	262
4.31. Wspólnota mieszkaniowa	263
4.32. Związki zawodowe	264
4.33. Instytut badawczy	265
4.34. Spółka cywilna	265
4.35. Spółka jawna	266
4.36. Spółka partnerska	268
4.37. Spółka komandytowa	268
4.38. Spółka komandytowo-akcyjna	270
4.39. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością	271
4.40. Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w organizacji	273
4.41. Prosta spółka akcyjna	274
4.42. Spółka akcyjna	275
4.43. Spółka akcyjna w organizacji	276
4.44. Syndyk	277
4.45. Sądowy zarządca nieruchomości	278
4.46. Towarzystwo budownictwa społecznego (TBS)	279
4.47. Kościelne osoby prawne	280

ROZDZIAŁ 3

PODSTAWOWE POSTANOWIENIA UMOWNE

1. Proces formułowania postanowień umownych	282
1.1. Oferta	283
1.1.1. Uwagi ogólne	283
1.1.2. Oferta w postaci elektronicznej	287
1.2. Negocjacje	289
1.3. List intencyjny	289
1.4. Przetarg i aukcja	290
2. Elementy treści umowy	294
2.1. Uwagi ogólne	294
2.2. Preambuła	294
2.3. Słownik pojęć umowy	297
2.4. Postanowienia wstępne	299
2.5. Przedmiot umowy	300
2.5.1. Uwagi ogólne	300
2.5.2. Świadczenia jednorazowe, okresowe, ciągłe	302
2.5.3. Świadczenia podzielne i niepodzielne	303
2.5.4. Świadczenia oznaczone indywidualnie i rodzajowo	305
2.5.5. Świadczenie pieniężne i odsetki	305
2.5.6. Umowy odnoszące się do osób trzecich	307
2.5.6.1. Uwagi ogólne	307
2.5.6.2. Umowa o świadczenie przez osobę trzecią – art. 391 k.c.	307
2.5.6.3. Umowa o zwolnienie dłużnika od obowiązku świadczenia – art. 392 k.c.	309
2.5.6.4. Umowa na rzecz osoby trzeciej – art. 393 k.c.	311

2.6. Postanowienia dotyczące wymagalności świadczeń	314
2.7. Miejsce wykonania umowy	314
2.8. Podstawowe obowiązki stron	315
2.9. Sposób spełnienia świadczenia	319
2.10. Terminy spełnienia świadczeń	320
2.11. Materiały i siła robocza	321
2.12. Wartość umowy	321
2.13. Sposób rozliczenia i płatności	321
2.14. Odpowiedzialność za szkody	322
2.15. Czas zawarcia umowy	323
2.16. Dodatkowe zabezpieczenia	323
2.17. Postanowienia końcowe	324
2.18. Omówienie skreśleń i pomyłek	324
2.19. Podpis	325
2.20. Załączniki do umowy	326

ROZDZIAŁ 4

KLAUZULE UMOWNE

1. Klauzula dotycząca przejścia korzyści i ciężarów oraz niebezpieczeństwa	327
2. Klauzula miejsca wykonania umowy	330
3. Wynagrodzenie kosztorysowe	332
4. Wynagrodzenie ryczałtowe	336
5. Wykonanie zastępcze	340
6. Klauzula dotycząca podwykonawców	344
7. Zadek	348
8. Zaliczka	354
9. Klauzula przejścia majątkowych praw autorskich	356
10. Klauzula dotycząca udzielenia licencji	369
11. Odsetki	376
12. Kara umowna	384
13. Warunek	395
14. Termin	402
15. Klauzula <i>rebus sic stantibus</i>	405
16. Siła wyższa	411
17. Gwarancja	416
18. Zabezpieczenie wekslowe	424
19. Przewłaszczenie na zabezpieczenie	431
20. Hipoteka	435
21. Zastaw	442
22. Klauzula czynności z samym sobą	446
23. Klauzula zakazu konkurencji	453
23.1. Uwagi ogólne	453
23.2. Zakaz konkurencji w umowie agencyjnej	457
23.3. Zakaz konkurencji w umowie zawieranej z pracownikiem	458
23.4. Modyfikacje, przykłady, orzecznictwo	462
24. Klauzula poufności	468
25. Klauzula waloryzacyjna	476

26. Klauzula umownego prawa odstąpienia	481
27. Odstępne	488
28. Zapis na sąd polubowny	491
29. Klauzula prorogacyjna	497
30. Klauzula dotycząca jurysdykcji	500
31. Klauzula salwatoryjna	504
32. Klauzula języka	506
33. Koszty związane z zawarciem umowy	509
34. Zmiana umowy	510

ROZDZIAŁ 5

UMOWY PODSTAWOWE

1. List intencyjny	517
2. Umowa przedwstępna	522
3. Umowa ramowa	534
4. Umowa o świadczenie przez osobę trzecią (art. 391 k.c.)	545
5. Umowa o zwolnienie dłużnika przez osobę trzecią z obowiązku świadczenia (art. 392 k.c.) a umowa o przejęcie długu (art. 519 k.c.)	551

ROZDZIAŁ 6

PRZYKŁADOWE UMOWY

1. Umowa cesji wierzytelności	560
2. Umowa czarterowa	565
3. Umowa o dzieło (umowa o wykonanie projektu architektonicznego)	569
4. Umowa zlecenia	586
5. Umowa o świadczenie usług serwisowych	593
6. Umowa sprzedaży	599
7. Umowa zastawu na udziałach w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością	615
8. Umowa przedwstępna sprzedaży udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością wraz z pełnomocnictwem	621
9. Umowa zbycia udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością	624
10. Umowa spółki cywilnej	632
11. Umowa o roboty budowlane	648
12. Umowa konsorcjum	663
13. Umowa spółki jawnej	672
14. Umowa spółki partnerskiej	682
15. Umowa spółki komandytowej	691
16. Umowa spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	700
17. Porozumienie wekslowe	720
18. Umowa faktoringu niewłaściwego	724
19. Umowa faktoringu właściwego	728
20. Umowa o prawo dostępu do strony internetowej (hostingowa)	731
21. Umowa leasingu operacyjnego	735
22. Umowa leasingu finansowego	742
23. Umowa merchandisingu reklamowego	746
24. Umowa najmu okazjonalnego	749
25. Umowa najmu wirtualnego biura	758

26. Umowa poddzierżawy nieruchomości	763
27. Umowa określająca sposób korzystania z nieruchomości (<i>umowa quoad usum</i>)	767
28. Umowa rezerwacyjna	772
29. Umowa zbycia zorganizowanej części przedsiębiorstwa	775
30. Umowa o nadzór autorski nad inwestycją	786
31. Umowa poręczenia spłaty pożyczki	789
32. Umowa poręczenia za dług przyszły	792
33. Umowa pożyczki udziałowca do spółki	796
34. Umowa potrącenia wzajemnych wierzytelności	799
35. Umowa barteru	803
36. Umowa franchisingu	806
37. Umowa upoważnienia inkaso	813
38. Umowa o prowadzenie rachunku powierniczego i depozytu adwokackiego	818
39. Porozumienie w sprawie spłaty zadłużenia	821
40. Umowa o zachowaniu poufności	825
41. Umowa dotycząca wykonywania osobistych praw autorskich	829
42. Umowa przeniesienia majątkowych praw autorskich	834
43. Umowa dotycząca udzielenia licencji	840
44. Umowa sprzedaży akcji	844
45. Umowa podziału majątku wspólnego małżonków uwzględniająca przedsiębiorstwo i udziały w spółce prawa handlowego	849
46. Umowa dowodowa	855
47. Umowa prowizyjna	858

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2025 r. poz. 1071)
- k.h.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm.) – uchylone
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.** – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2025 r. poz. 277 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
- k.s.h.** – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
- pr. aut.** – ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2025 r. poz. 24)
- pr. bud.** – ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2025 r. poz. 418 ze zm.)
- pr. not.** – ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 ze zm.)
- pr. up.** – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2025 r. poz. 614 ze zm.)
- pr. weksl.** – ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 282)
- p.z.p.** – ustawa z 11.09.2019 r. – Prawo zamówień publicznych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1320 ze zm.)
- u.d.u.r.** – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 838 ze zm.)
- u.k.w.h.** – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2025 r. poz. 341)
- u.o.k.k.** – ustawa z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2024 r. poz. 1616 ze zm.)
- u.p.p.** – ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2024 r. poz. 236 ze zm.)
- u.s.d.g.** – ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168 ze zm.) – uchylona
- ustawa o KRS** – ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2025 r. poz. 869)
- u.w.l.** – ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048)
- u.z.n.k.** – ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233 ze zm.)

- u.z.z.m.p.** – ustawa z 16.12.2016 r. o zasadach zarządzania mieniem państwowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 125 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

- Apel.-Lub.** – Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Lublinie
Apel.-W-wa – Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Warszawie
Biul.SN – Biuletyn Sądu Najwyższego
MoP – Monitor Prawniczy
OSA – Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB – Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSASz – Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zbiór Urzędowy. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1994 r.)
OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1964 r. do 1994 r.)
OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
Prok. i Pr.-wkł. – Prokuratura i Prawo – wkładka
PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
TPP – Transformacje Prawa Prywatnego

Instytucje

- KIO** – Krajowa Izba Odwoławcza
NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
PSA – prosta spółka akcyjna
SA – sąd apelacyjny
SN – Sąd Najwyższy
WSA – wojewódzki sąd administracyjny

WPROWADZENIE

Często przygotowanie nawet prostej umowy, która odzwierciedlałaby rzeczywistą wolę stron i umożliwiała należyte zabezpieczenie interesów kontrahentów, może przysporzyć wielu problemów. Niniejsza publikacja ma na celu usystematyzowanie podstawowych założeń, które łączą się z przygotowaniem umowy.

Książka ta składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale 1 opracowanie prowadzi Czytelnika przez bardzo ogólne pojęcia instytucji stosunku zobowiązaniowego i oświadczenia woli, których zrozumienie, a także umiejętność przeniesienia tych pojęć na praktykę mają kolosalne znaczenie dla prawidłowego przygotowania umowy. Rozdziały 2 i 3 pomogą Czytelnikowi przygotować komparację umowy oraz przyjąć pewien schemat jej konstrukcji, omówiono w nich bowiem podstawowe elementy umowy oraz przedstawiono ich możliwe do zastosowania przykłady. Rozdział 4 w obszerny sposób opisuje dodatkowe klauzule umowne. Czytelnik znajdzie tam również wiele przykładów omawianych klauzul. W ostatniej części publikacji – w rozdziałach 5 i 6 – zamieszczono wiele propozycji wzorów różnych umów – nie tylko umowy przedwstępnej, ramowej czy o świadczenie przez osobę trzecią, lecz także umów związanych z daną tematyką, takich jak umowa leasingu finansowego, o roboty budowlane czy o konsorcjum.

Ponadto tym, co odróżnia niniejszą publikację od innych pozycji dostępnych na rynku, jest kompleksowość uregulowanej tematyki. Pomimo obszerności zagadnienia autorki starały się zawrzeć w tym opracowaniu informacje, które pomogą Czytelnikowi usystematyzować jego wiedzę, a w konsekwencji wypracować własną technikę sporządzania umów.

Książka skierowana jest w szczególności do aplikantów, którzy podczas odbywania aplikacji powinni zdobyć podstawową wiedzę o technice sporządzania umów, aby później doskonalić się w tej materii. Opracowanie adresowane jest również do praktyków życia gospodarczego, którzy mają szansę ulepszyć wypracowane już techniki lub zwrócić uwagę na elementy dotychczas pomijane. Wydaje się bowiem, że każda osoba, która zajmuje się choćby w niewielkim wycinku swojej praktyki przygotowywaniem umów, powinna przede wszystkim poznać pewne ogólne schematy ich sporządzania. Zdaniem autorek znajomość wytycznych dotyczących procesu sporządzania umowy

może pomóc zaoszczędzić czas, a przede wszystkim ułatwić skonstruowanie kontraktu kompletnego pod względem formalnym i jednocześnie odzwierciedlającego rzeczywistą wolę jego stron.

Aleksandra Cempura
Anna Kasolik

Rozdział 1

OGÓLNE REGULACJE DOTYCZĄCE ZOBOWIĄZAŃ UMOWNYCH

1. Wstęp

Rozróżnienie umów zawieranych przez osoby fizyczne oraz umów zawieranych w ramach szeroko pojętego obrotu gospodarczego, a więc między profesjonalistami (przedsiębiorcami), nie znajduje odzwierciedlenia normatywnego. Ze względu na pewne różnice jest ono jednak wykorzystywane w praktyce. Zawarcie umowy czy też kontraktu (pojęcia zasadniczo zamienne) kreuje powstanie stosunku prawnego, który rodzi doniosłe konsekwencje przede wszystkim dla stron umowy.

Elementem, który odróżnia umowy zawierane w obrocie gospodarczym (umowy między profesjonalistami) od umów z obrotu powszechnego (nieprofesjonalnego), jest m.in. większa swoboda kształtowania stosunków gospodarczych między stronami umowy (tzw. swoboda kontraktowania). Tym samym niezmiernie ważna jest poprawna konstrukcja różnego rodzaju klauzul umownych z uwzględnieniem możliwości, jakie dają przepisy dyspozytywne.

Jednocześnie ustawa nakłada na podmioty profesjonalne wyższe mierniki staranności w celu ochrony pewności i bezpieczeństwa obrotu. Zgodnie z **art. 355 § 2 k.c.** należyta staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się m.in. przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności. W tym aspekcie należy zwrócić uwagę na wyrok SN z 17.08.1993 r., II CRN 77/93, OSNCP 1994/3, poz. 69, w którym stwierdzono, że należyta staranność dłużnika, określana przy uwzględnieniu zawodowego charakteru prowadzonej przez niego działalności gospodarczej, obejmuje także **znajomość obowiązującego prawa** oraz następstw z niego wynikających w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej. Warto także zwrócić uwagę na wyrok SO w Olsztynie z 25.02.2020 r., I C 231/18, LEX nr 3008066, w którym stwierdzono, że „stosownie do treści art. 355 § 2 KC należyta staranność przedsiębiorcy w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności. Z przywołanego

przepisu wynika, że przez wymaganą od przedsiębiorcy należyta staranność rozumie się zwiększone oczekiwania co do jego umiejętności, wiedzy, skrupulatności i rzetelności, zapobiegliwości, zdolności przewidywania w prowadzonej działalności gospodarczej. Obejmuje ona również znajomość obowiązujących przepisów prawa oraz skutków jego naruszenia. W istotę należytego prowadzenia działalności gospodarczej wkomponowane jest wymaganie posiadania niezbędnej wiedzy specjalistycznej, obejmującej nie tylko czysto formalne kwalifikacje, lecz także doświadczenie wynikające z praktyki zawodowej i ustalone zwyczajowo standardy wymagań”.

Kolejne różnice przewidują przepisy Kodeksu cywilnego zawarte w rozdziale poświęconym zawieraniu umów, wprowadzając szczególne regulacje dotyczące składania oferty w trybie elektronicznym, dzięki którym przedsiębiorcy mogą w umowie wyłączyć określone przepisy o charakterze gwarancyjnym (**art. 66¹ § 4 k.c.**), a także mają możliwość odwołania oferty (**art. 66² k.c.**), przyjęcia oferty z zastrzeżeniem zmiany lub uzupełnienia w sytuacji, gdy odpowiedź nie zmienia istotnych treści oferty (**art. 68¹ k.c.**), dorozumianego przyjęcia oferty w sytuacji, gdy jest ona przedstawiana przedsiębiorcy przez osobę, z którą pozostaje w stałych stosunkach gospodarczych (**art. 68² k.c.**).

W przypadku sporu sądowego powstałego na tle wykonania umowy zawartej w ramach obrotu gospodarczego należy pamiętać o normie **art. 74 § 4 k.c.** wyłączającej stosowanie między przedsiębiorcami przepisów o formie pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej zastrzeżonej do celów dowodowych. Tym samym w sporze między przedsiębiorcami dopuszczalny jest dowód z zeznań świadków lub przesłuchania stron na okoliczność faktu dokonania czynności (zawarcia umowy) w sytuacji, gdy forma pisemna była zastrzeżona bez rygoru nieważności.

Należy także zwrócić uwagę na odrębności przy konstruowaniu umów opartych na wzorcach umownych, szczególnie w odniesieniu do konsumentów (np. niedozwolone klauzule umowne).

§ Kodeks cywilny

Art. 74. § 1. Zastrzeżenie formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej bez rygoru nieważności ma ten skutek, że w razie niezachowania zastrzeżonej formy nie jest w sporze dopuszczalny dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania czynności. Przepisu tego nie stosuje się, gdy zachowanie formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej jest zastrzeżone jedynie dla wywołania określonych skutków czynności prawnej.

§ 2. Jednakże mimo niezachowania formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej przewidzianej dla celów dowodowych dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron jest dopuszczalny, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę, żąda tego konsument w sporze z przedsiębiorcą albo fakt dokonania czynności prawnej jest uprawdopodobniony za pomocą dokumentu.

§ 3. Jeżeli forma pisemna, dokumentowa albo elektroniczna jest zastrzeżona dla oświadczenia jednej ze stron, w razie jej niezachowania dowód z zeznań świadków lub z przesłuchania stron na fakt dokonania tej czynności jest dopuszczalny także na żądanie drugiej strony.

§ 4. Przepisów o skutkach niezachowania formy pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej przewidzianej dla celów dowodowych nie stosuje się do czynności prawnych w stosunkach między przedsiębiorcami.

Art. 355. § 1. Dłużnik obowiązany jest do staranności ogólnie wymaganej w stosunkach danego rodzaju (należyta staranność).

§ 2. Należyta staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności.

2. Oświadczenia woli

2.1. Pojęcie oświadczeń woli

Oświadczeniem woli jest takie zachowanie, które wyraża w sposób dostateczny zamiar wywołania skutku w postaci ustanowienia, zmiany lub ustania stosunku prawnego. Zasadą jest, że do zawarcia umowy konieczne jest złożenie przez strony umowy (kontrahentów) zgodnych oświadczeń woli co do wszystkich zapisów umowy. Najczęściej mamy do czynienia z umową zawieraną w obecności kontrahentów i w tym przypadku emanacją złożonych oświadczeń woli jest umieszczenie podpisów pod treścią umowy.

Zgodnie z **art. 60 k.c.** oświadczenie woli może być wyrażone przez każde zachowanie ujawniające wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej.

Tym samym umowa co do zasady może być zawarta nie tylko w formie pisemnej, lecz także ustnej, a ponadto przez tzw. **czynności konkludentne** (czynności dokonywane *per facta concludentia*). Czynności te (zachowania) muszą jednak, zgodnie z ustawą, uzewnętrzniać wolę dokonania czynności i wywołania określonych skutków prawnych w sposób dostateczny.

Należy pamiętać o pewnych wyjątkach związanych z trybem zawierania umów (tryb ofertowy, negocjacje, przetarg i aukcja), które w przypadku umów zawieranych przez przedsiębiorców dopuszczają odstępstwa od zasady zgodności co do wszystkich elementów umowy. Mianowicie **art. 68¹ k.c.** przewiduje, iż w stosunkach między przedsiębiorcami odpowiedź na ofertę z zastrzeżeniem zmian lub uzupełnień niezmieniających istotnie treści oferty poczytuje się za jej przyjęcie. W takim wypadku strony wiąże umowa o treści określonej w ofercie, z uwzględnieniem zastrzeżeń zawartych w odpowiedzi na nią.

Każda umowa wymaga, aby jej strony miały świadomość jej istnienia, wymaga zgodności zewnętrznego zachowania z przekonaniem o istnieniu uprawnień każdej z nich, a zatem zachowaniem uzewnętrznionym i jasno wyrażonym. Pasywna postawa powoda w postaci nieegzekwowania jego uprawnień bez wyraźnego zwolnienia handlujących z opłat nie może być traktowana jako nawiązanie *per facta concludentia* umowy użyczenia (wyrok SA w Warszawie z 22.06.2005 r., I ACa 727/04, LEX nr 1642317).

Problematyczna jest **ocena milczenia**, które co do zasady nie stanowi oświadczenia woli. Milczenie może być traktowane jako dorozumiany przejaw woli, jeśli z całokształtu okoliczności wynika, że takiemu zachowaniu podmiotu powinny być przypisane określone skutki prawne (wyrok SN z 16.01.1970 r., III PRN 96/69, OSNCP 1970/9, poz. 161).

Doniosłe i praktyczne znaczenie ma także wyrok SA w Krakowie z 8.12.1999 r., I ACa 661/99, LEX nr 142148, w którym rozważano m.in. problem **zawarcia umowy bez uprzedniego zapoznania się** przez kontrahenta (pomimo istnienia takiej obiektywnej możliwości) **z treścią dokumentu umowy**. Zgodnie z powołanym orzeczeniem ten, kto podpisuje dokument umowy bez uprzedniego zapoznania się z jego treścią, składa oświadczenie woli odpowiadające treści dokumentu. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której składający podpis nie ma żadnego wyobrażenia o treści dokumentu, jak i sytuacji, w której jego wyobrażenie o treści dokumentu jest niezgodne z jego rzeczywistą treścią. W uzasadnieniu wskazanego orzeczenia zostały szeroko omówione przyczyny zaprezentowanego stanowiska – wskazano m.in., że przemawia za nim potrzeba ochrony zaufania adresata oświadczenia oraz brak uzasadnienia przyznawania ochrony uczestnikowi obrotu prawnego, który sam nie zachował należytej staranności i w takiej sytuacji nie może skutecznie powoływać się na brak woli wywołania swoim działaniem skutków prawnych.

Oświadczenie woli co do zasady stanowi podstawowy i konstytutywny element czynności prawnej. Z praktycznego punktu widzenia, analizując złożone przez strony umowy oświadczenia woli, należy także pamiętać o treści **art. 56 k.c.**, zgodnie z którym czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz także te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów. Powołany przepis wprowadza wprawdzie podstawową zasadę stosunków umownych – **zasadę autonomii woli stron**, jednakże, na co należy zwrócić uwagę, w pewnych okolicznościach zasada ta **może być ograniczona przez ustawę, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje**. Ponadto granice autonomii stron stosunku prawnego wskazują także normy przepisów **art. 58 i 353¹ k.c.**

Kontrahenci muszą mieć świadomość, że w razie sporu liczyć się będą nie tylko dosłowne zapisy kontraktu. Sąd będzie badał przede wszystkim ich zgodny zamiar oraz cel umowy. Zobowiązuje go do tego **art. 65 k.c.** Natomiast umowa – zgodnie z **art. 56 k.c.** – wywiera nie tylko skutki w niej wyrażone, ale także wynikające z ustawy,

zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów (wyrok SN z 15.12.2006 r., III CSK 349/06, LEX nr 447244).

Kodeks cywilny

Art. 56. Czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów.

Art. 60. Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli).

Orzecznictwo

Wyrażone na zewnątrz oświadczenie woli stanowi konieczny element czynności prawnej, nie każdy jednak przejaw woli jest równoznaczny ze złożeniem oświadczenia woli. Takim przejawem woli może być oświadczenie wiedzy (np. uznanie niewłaściwe, wywołujące skutek prawny w postaci przerwania biegu przedawnienia) czy inne działania prawne, których cechą jest wywołanie skutków prawnych niezależnie od woli i zamiarów działającego podmiotu. Czynność prawna może być dokonana w sposób wyraźny lub dorozumiany. Jednakże, co należy podkreślić, pojęcie czynności prawnej dokonanej *per facta concludentia* odnosi się tylko do formy (sposobu) wyrażenia woli, natomiast oświadczenie woli, również w takiej formie wyrażone, aby mogło wywołać skutki prawne, musi pochodzić od osoby, która takie oświadczenie może złożyć. W wypadku osoby prawnej jest to organ (art. 38 k.c.) albo osoba przezeń umocowana (art. 96 k.c.).

Wyrok SN z 8.11.2005 r., I CK 275/05, LEX nr 186839

Jeśli zrzeczenie się zarzutu przedawnienia jest oświadczeniem woli, to należy do niego stosować wszystkie reguły dotyczące składania oświadczeń woli. Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia wywołuje zatem skutki prawne, gdy doszło do drugiej strony w taki sposób, że mogła ona zapoznać się z jego wolą. Jest poza sporem, że zrzeczenie się zarzutu przedawnienia nie wymaga żadnej formy. Jak każde oświadczenie woli (art. 60 k.c.) zrzeczenie się zarzutu przedawnienia może nastąpić w sposób wyraźny lub dorozumiany. W rachubę wchodzi więc każde zachowanie się dłużnika, które ujawnia jego wolę w sposób dostateczny.

Wyrok SN z 12.10.2006 r., I CSK 119/06, LEX nr 395217

O oświadczeniu woli, a w konsekwencji również o czynności prawnej w rozumieniu art. 60 k.c. można mówić tylko wtedy, gdy w zachowaniu stron ich wola została ujawniona w sposób dostateczny. Reguły wykładni oświadczeń woli mogą

być stosowane nie tylko do ustalania treści złożonych oświadczeń, lecz także do stwierdzenia, czy dane zachowania stanowią oświadczenie woli.

Wyrok SN z 14.05.2009 r., I CSK 401/08, LEX nr 515726

Przyjęcie oferty jest oświadczeniem woli. Milczenie zaś może być uznane za przejaw oświadczenia woli wyrażającego zgodę. Może to mieć miejsce w takiej sytuacji, w której osoba niezaprzecząca mogła i powinna była zająć merytoryczne stanowisko w tej kwestii.

Wyrok SA w Poznaniu z 24.09.1991 r., I ACr 358/91, OSA 1992/4, poz. 38

Treść pełnomocnictwa powinna być wykładana zgodnie z zasadami dotyczącymi wykładni oświadczeń woli, w szczególności art. 65 § 1 k.c., zaś punktem wyjścia dla tej wykładni powinno być zachowanie strony oraz jej akceptacja podejmowanego przez pełnomocnika zakresu czynności.

Postanowienie SN z 16.05.2023 r., I CSK 5967/22, LEX nr 3565979

Tekst nie stanowi wyłącznej podstawy wykładni ujętych w nim oświadczeń, lecz konieczne jest również zbadanie zamiaru i celu stron, który nie musi być celem uzgodnionym, lecz wystarcza cel zamierzony przez jedną i wiadomy drugiej, a także kontekstu faktycznego w jakim umowę uzgadniano i zawierano oraz okoliczności towarzyszących złożeniu oświadczenia woli. Nawet jednoznacznie ustalony na podstawie reguł językowych sens oświadczenia woli nie zwalnia sądu w procesie jego wykładni od uwzględnienia innych dyrektyw interpretacyjnych. Nie można też zapominać, że zasady wykładni oświadczeń woli stron umowy nakazują przyjęcie założenia, iż wola stron była racjonalna i miała na celu osiągnięcie rezultatu zgodnego ze zdrowym rozsądkiem i interesem stron.

Postanowienie SN z 25.05.2023 r., I CSK 507/23, LEX nr 3566048

PRAKTYCZNE UWAGI

- Należy pamiętać, iż w przypadku relacji gospodarczych między podmiotami profesjonalnymi pozostającymi w stałych stosunkach gospodarczych przepisy Kodeksu cywilnego przyjmują *expressis verbis*, że milczenie może wywołać określone skutki prawne.

- Zgodnie z **art. 68² k.c.**, jeżeli przedsiębiorca otrzymał od osoby, z którą pozostaje w stałych stosunkach gospodarczych, ofertę zawarcia umowy w ramach swojej działalności, brak niezwłocznej odpowiedzi poczytuje się za przyjęcie oferty.

- W tym kontekście należy również zwrócić uwagę na szczególne regulacje dotyczące umowy najmu oraz umowy spółki cywilnej:

- 1) w zakresie **umowy najmu** – zgodnie z **art. 674 k.c.** – jeżeli po upływie terminu oznaczonego w umowie albo po wypowiedzeniu najemca używa nadal rzeczy za zgodą wynajmującego, poczytuje się w razie wątpliwości, że najem został przedłużony na czas nieoznaczony;

- 2) w zakresie **umowy spółki cywilnej** – zgodnie z **art. 873 k.c.** – jeżeli mimo istnienia przewidzianych w umowie powodów rozwiązania spółki trwa ona nadal za zgodą wszystkich wspólników, poczytuje się ją za przedłużoną na czas nieoznaczony.

● Przyczynami rozwiązania spółki cywilnej wskazanymi w przepisach są osiągnięcie zamierzonego przez wspólników celu gospodarczego, upływ czasu (w przypadku spółki zawartej na czas oznaczony) lub też wystąpienie innego określonego w treści umowy zdarzenia. W kontekście powołanego przepisu w literaturze wskazuje się na problematykę sytuacji, w której co prawda zachodzą przesłanki wskazane w **art. 873 k.c.**, jednakże został już osiągnięty cel spółki, dla którego została powołana. Spółka nie może istnieć bez żadnego celu, a więc w konsekwencji – bez dokonania zmiany umowy w tym zakresie – w takiej sytuacji wskazany przepis nie będzie mógł znaleźć zastosowania (tak A. Kidyba, K. Kopaczyńska-Pieczniak [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Część ogólna, red. A. Kidyba, Warszawa 2010, s. 1138).

2.2. Wykładnia oświadczeń woli

Oświadczenia woli, jak również zawarte umowy podlegają wykładni, co – jak wskazuje bogate w tym zakresie orzecznictwo – może prowadzić do ustalenia treści zawartego stosunku prawnego lub oświadczenia w sposób odmienny od jego literalnego brzmienia.

Zgodnie z **art. 65 § 1 k.c.** oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których zostało złożone, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje. Ponadto, dokonując wykładni umów, należy badać zgodny zamiar stron i cel umowy, a nie opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

Przez zgodny zamiar stron należy rozumieć wspólne uzgodnienie istotnych dla danego typu czynności prawnej postanowień bądź w samej umowie, bądź poza nią (np. w rokowaniach). Zgodnie z obowiązującym orzecznictwem decydująca jest zatem rzeczywista wola stron (tak wyrok SA w Warszawie z 26.01.2018 r., I ACa 1705/16, LEX nr 2449747).

Należy także pamiętać, że w literaturze i orzecznictwie istnieje zasada, zgodnie z którą to, co jest jasne, nie podlega interpretacji (*clara non sunt interpretanda*). W przypadku gdy w wyniku zastosowania językowych dyrektyw wykładni znaczenie danego przepisu nie budzi wątpliwości, nie będą miały zastosowania pozostałe metody wykładni, takie jak wykładnia celowościowa czy systemowa. Zasada ta odnosi się jednak głównie do tekstów prawnych i ulega znacznym ograniczeniom w przypadku interpretacji treści umów, choć w części orzeczeń Sądu Najwyższego znajdujemy stanowisko przemawiające za zastosowaniem wspomnianej zasady (*clara non sunt interpretanda*) także w kontekście reguł interpretacji umów.

Obecnie przyjmuje się tzw. **kombinowaną metodę wykładni**, opartą na kryteriach subiektywnym i obiektywnym. Reguły wykładni kombinowanej dają pierwszeństwo ustaleniu znaczenia spornych elementów oświadczeń woli według **wzorca subiektywnego**.

W sytuacji gdy nie jest możliwe ustalenie, jak strony rozumiały sporne postanowienia umowy, należy ustalić ich znaczenie według wzorca obiektywnego, opartego na założeniu, że zastosowanie reguł z **art. 65 § 1 k.c.** przyznaje **ochronę adresatowi oświadczenia woli** (tak wyrok SN z 20.01.2011 r., I CSK 193/10, LEX nr 784895).

Dokonując wykładni oświadczeń woli, należy uwzględnić także tzw. kontekst sytuacyjny, rozumiany jako okoliczności złożenia oświadczenia woli, a nie opierać się jedynie na kontekście językowym. W orzecnictwie wskazuje się, że kontekst sytuacyjny obejmuje np. status kontrahentów jako podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, dotychczasową współpracę, przebieg negocjacji.

Dokonując wykładni oświadczenia woli, należy również pamiętać o regule uwzględnienia zasad współżycia społecznego oraz o ustalonych zwyczajach, przy czym zasady współżycia społecznego, które bywają także określane jako dobre obyczaje, mają charakter klauzuli generalnej. Zgodnie z tezą wskazaną w wyroku SN z 4.06.2003 r., I CKN 473/01, LEX nr 80257, zawarte w **art. 65 k.c.** kryterium zasad współżycia społecznego oznacza konieczność tłumaczenia oświadczeń woli z zachowaniem zasad etycznych, które wyłączają możliwość wykładni prowadzącej do nierównego traktowania przez ubezpieczyciela kontrahentów w podobnych sytuacjach faktycznych.

Kodeks cywilny

Art. 65. § 1. Oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje.

§ 2. W umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.

Orzecnictwo

Z treści art. 65 § 2 k.c. wynika nakaz kierowania się przy wykładni umowy jej celem. Dla ustalenia, jak strony rzeczywiście pojmowały oświadczenie woli w chwili jego złożenia, może mieć znaczenie także ich postępowanie po złożeniu oświadczenia, np. sposób wykonania umowy. Ustalenie treści czynności prawnej wymaga również uwzględnienia przepisu art. 56 k.c., który stanowi, że czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów.

Wyrok SA w Szczecinie z 25.02.2020 r., I AGa 24/19, LEX nr 2937473

Przy wykładni oświadczenia woli należy – poza kontekstem językowym – brać pod uwagę także okoliczności złożenia oświadczenia woli, czyli tzw. kontekst sytuacyjny (art. 65 § 1 k.c.). Obejmuje on w szczególności przebieg negocjacji i ich status (wyrażający się np. w prowadzeniu działalności gospodarczej).

Wyrok SN z 21.06.2007 r., IV CSK 95/07, LEX nr 485885

Wykładnia treści oświadczeń woli za pomocą przesłanek określonych w art. 65 § 1 k.c. powinna być dokonywana wówczas, gdy ich treść nie jest jasna i uzasadnia możliwość rozbieżnej interpretacji. Przepis ten służy więc ustalaniu treści oświadczenia woli w razie jego niejednoznaczności, a nie określaniu podmiotu, który to oświadczenie woli złożył.

Wyrok SN z 3.08.2006 r., IV CSK 102/06, LEX nr 465946

To, jak strony rozumiały składane oświadczenie woli, można wykazywać wszelkimi środkami dowodowymi. Dowody zgłaszane w takim przypadku nie są bowiem skierowane przeciwko podstawie lub ponad podstawę dokumentu, lecz jedynie służą jej ustaleniu w drodze wykładni.

Wyrok SA w Poznaniu z 21.12.2005 r., I ACa 663/05, LEX nr 186139

Stosownie do art. 65 § 2 k.c. w umowach należy raczej badać zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu. Należy jednak pamiętać, że dyrektywa zawarta w tym przepisie dotyczy tylko wykładni i że nie można przy jej wykorzystaniu zmieniać treści umowy.

Wyrok SN z 24.03.2004 r., I CK 471/03, LEX nr 182084

Przepis art. 65 § 1 k.c. pozwala uwzględniać pewne pozatekstowe okoliczności, takie jak cel umowy oraz wcześniejsze bądź późniejsze oświadczenia woli stron (także negocjacje i rokowania) i ich zachowania, czyli tzw. kontekst sytuacyjny. Przy zastosowaniu wskazanych w ww. przepisie reguł interpretacyjnych może niekiedy się okazać, że wbrew brzmieniu konkretnego postanowienia umownego rzeczywista wola stron była jednak inna i wówczas woli tej (a nie dosłownemu brzmieniu tekstu) należy przyznać prymat.

Wyrok SA w Białymstoku z 8.12.2016 r., I ACa 639/16, LEX nr 2231133

Kombinowana metoda wykładni obejmuje dwie fazy. W fazie pierwszej należy ustalić sens oświadczenia woli, kierując się wspólnym dla stron czynności rozumieniem tego oświadczenia (wykładnia subiektywna). Natomiast w wypadku rozbieżności w rozumieniu przez strony złożonego oświadczenia konieczne jest przejście do fazy drugiej (wykładni obiektywnej). W tej fazie konieczne jest ustalenie, jak adresat oświadczenia je zrozumiał i jak zrozumieć powinien. Wskazuje się przy tym, że tekst nie stanowi wyłącznej podstawy wykładni ujętych w nim oświadczeń, lecz konieczne jest również zbadanie zamiaru i celu stron, który nie musi być celem uzgodnionym, lecz wystarcza cel zamierzony przez jedną i wiadomy drugiej, a także kontekstu faktycznego w jakim umowę uzgadniano i zawierano oraz okoliczności towarzyszących złożeniu oświadczenia woli. Nawet jednoznacznie ustalony na podstawie reguł językowych sens oświadczenia woli nie zwalnia sądu w procesie jego wykładni od uwzględnienia innych dyrektyw interpretacyjnych. Nie można też zapominać, że zasady wykładni oświadczeń woli stron umowy nakazują przyjęcie założenia, iż wola stron była racjonalna

i miała na celu osiągnięcie rezultatu zgodnego ze zdrowym rozsądkiem i interesem stron.

Postanowienie SN z 14.06.2023 r., I CSK 1126/23, LEX nr 3569720

Na tle art. 65 k.c. przyjmuje się kombinowaną metodę wykładni, która w przypadku oświadczeń woli składanych innej osobie, przyznaje pierwszeństwo temu znaczeniu oświadczenia, jakie rzeczywiście nadawały mu obie strony w chwili jego złożenia (wykładnia subiektywna). Ten sens oświadczenia woli uznaje się za wiążący. Priorytet stosowania wykładni subiektywnej wynika z art. 65 § 2 k.c. Dopiero, gdyby się okazało, że strony różnie rozumiały treść złożonego oświadczenia woli, to za prawnie wiążące należy uznać znaczenie oświadczenia woli ustalone według wykładni obiektywnej. W tej fazie wykładni treści umowy potrzeba ochrony adresata oświadczenia woli przemawia za tym, aby było to znaczenie oświadczenia, które jest dostępne adresatowi przy założeniu starannych z jego strony zabiegów interpretacyjnych. Potwierdza to nakaz zawarty w art. 65 § 1 k.c., aby oświadczenie woli tłumaczyć tak, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których zostało ono złożone, zasady współżycia społecznego i ustalone zwyczaje.

Postanowienie SN z 25.05.2023 r., I CSK 507/23, LEX nr 3566048

PRAKTYCZNE UWAGI

- Najczęściej wykładni oświadczeń woli dokonują sądy przy wykorzystaniu dowodu z przesłuchania stron umowy. Istotne jest w tym zakresie poprawne określenie tezy dowodowej przez stronę, która wskazuje na odmienną interpretację postanowień umowy lub złożonego oświadczenia woli. Teza dowodowa nie może sprowadzać się do wskazania okoliczności podlegających udowodnieniu jako rzeczywistej treści zawartej umowy ani również mieć na celu wykazania okoliczności nieobjętych postanowieniami umownymi, gdyż taki dowód – jako sprzeczny z **art. 247 k.p.c.** – może zostać pominięty. Należy bowiem pamiętać o procesowych ograniczeniach dotyczących przeprowadzania dowodu z zeznań świadków oraz przesłuchania stron przeciwko lub ponad osnowę dokumentu obejmującego czynność prawną.
- Wskazane ograniczenia dowodowe oczywiście nie dotyczą wykładni oświadczenia woli, zatem **teza dowodowa** powinna precyzyjnie wskazywać, że **przedmiotem dowodu** ma być **ujawnienie rzeczywistego zamiaru stron** stosunku prawnego i celu umowy.
- Wykładnia oświadczeń woli stron **nie może także prowadzić do uzupełnienia treści** uprzednio złożonych oświadczeń woli.
- W najnowszych orzeczeniach Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, że wątpliwości interpretacyjne, które nie dają się usunąć w drodze ogólnych dyrektyw wykładni oświadczeń woli, powinny być rozstrzygnięte na niekorzyść strony, która zreagowała tekst je wywołujący (*in dubio contra proferentem*). Tym samym ryzyko niedających się usunąć w drodze ogólnych dyrektyw wykładni oświadczeń woli niejasności tekstu umowy

powinna ponieść właśnie ta strona, która tekst zredagowała (uzasadnienie wyroku SN z 10.01.2018 r., I CSK 225/17, LEX nr 2455732).

2.3. Wykładnia umowy

Wykładnia umowy – zgodnie z **art. 65 § 2 k.c.** – powinna koncentrować się na badaniu zgodnego zamiaru stron i celu umowy, co jest ważniejsze niż dosłowne jej brzmienie. W orzecznictwie, szczególnie w zakresie dotyczącym umów zawieranych w ramach profesjonalnego obrotu (między przedsiębiorcami), istnieje zauważalna rozbieżność, czy wskazana dyrektywa interpretacyjna ma zastosowanie zawsze, tj. nawet w sytuacji, gdy postanowienia umowy są jasne i precyzyjne, czy tylko w sytuacji, gdy zastosowanie językowych reguł interpretacyjnych nie przyniosło rozstrzygnięcia co do rzeczywistej treści postanowień umownych (tak m.in. wyrok SA w Katowicach z 11.03.2005 r., I ACa 1606/04, LEX nr 151744).

Kwestia ustalenia **zasad interpretacji** ma doniosłe znaczenie praktyczne w tych wszystkich sytuacjach, gdy wynikłe na tle wykonywania umów spory zostały poddane pod rozstrzygnięcie sądów. Wydaje się, że obowiązujące przepisy nie pozwalają na ograniczenie interpretacji postanowień umownych według zasady *clara non sunt interpretanda* nawet w sytuacji, gdy mamy do czynienia z podmiotami profesjonalnymi. Stanowisko takie potwierdza wyrok SN z 3.02.2006 r., I CK 320/05, LEX nr 1619510, w którym stwierdzono, że gdy postanowienia umowy są jasne, a umowa zawarta jest między profesjonalistami, których w myśl **art. 355 k.c.** obowiązuje szczególna staranność, o jej treści – zgodnie z **art. 65 § 2 k.c.** – decyduje rzeczywista wola stron, którą trzeba oceniać na podstawie kontekstu sytuacyjnego.

Konstruując postanowienia umowne, należy pamiętać, że **umowa może być przedmiotem analizy i wykładni sądu**. Warto zatem zwrócić uwagę na pewne wypracowane w orzecznictwie zasady dotyczące jej wykładni:

- znaczenie postanowień umownych będzie ustalane zawsze z uwzględnieniem stanu z chwili złożenia oświadczenia, a ewentualna późniejsza zmiana sposobu rozumienia oświadczenia przez stronę nie będzie istotna; zgodna zmiana sposobu rozumienia oświadczenia przez obie strony może być rozumiana jako zmiana treści oświadczenia (uchwała SN (7) z 29.06.1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995/12, poz. 168);
- **umowa i aneks** do niej, który również jest umową, podlegają łącznie wykładni według zasad z **art. 65 k.c.** (wyrok SN z 22.08.2001 r., V CKN 348/00, Prok. i Pr.-wkł. 2002/6, poz. 40);
- istotne znaczenie mają **definicje** ustalone przez strony umowy, które określają znaczenie użytych zwrotów, znaczenia bowiem nadane przez kontrahentów będą miały pierwszeństwo przed znaczeniem powszechnie przyjętym;

- wykładni poszczególnych postanowień i określeń dokonuje się z uwzględnieniem **kontekstu umowy**, odwołań do innych jednostek redakcyjnych oraz związków treściowych między zawartymi w tekście postanowieniami;
- przy interpretowaniu każdego oświadczenia woli w postaci językowej należy uwzględniać również **kontekst sytuacyjny**, tzn. ustalenie, jaki był zamiar stron i cel umowy, musi znajdować uzasadnienie w okolicznościach faktycznych towarzyszących zawarciu umowy (orzeczenie GKA z 30.03.1984 r., DO-2004/84 i DO-2005/84, OSP 1986/5, poz. 99);
- kierując się wynikającymi z **art. 65 k.c.** dyrektywami wykładni umowy, należy nie tylko brać pod uwagę postanowienie spornego fragmentu umowy, lecz również uwzględniać inne związane z nim postanowienia umowy, a także **kontekst faktyczny**, w którym projekt umowy uzgodniono i z którego uwzględnieniem ją zawierano (wyrok SN z 20.01.2011 r., I CSK 173/10, LEX nr 738379);
- zgodny zamiar stron nie może obejmować postanowień umowy sprzecznych z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa (wyrok SN z 13.05.1997 r., III KKN 41/97, LEX nr 138649);
- **kwalifikacja prawna umowy** dokonywana przez same strony nie jest co prawda decydująca, ale może mieć istotne znaczenie dla ustalenia rzeczywistych intencji stron;
- wykładnia oświadczeń woli stron nie może prowadzić do uzupełnienia treści uprzednio złożonych oświadczeń woli;
- **cel umowy** wyznaczany jest przez funkcję, jaką strony nadają danej czynności w ramach łączących je stosunków prawnych (uchwała SN z 24.06.1992 r., III CZP 78/92, OSNCP 1992/12, poz. 228);
- przez zgodny zamiar stron w świetle **art. 65 § 2 k.c.** trzeba rozumieć uzgodnienie istotnych okoliczności bądź w samej umowie, bądź poza nią (np. w rokowaniach); jeżeli strony uprzednio pozostawały w takich samych stosunkach prawnych, należy mieć na uwadze ponadto takie znaczenie niezbyt jasnych sformułowań umowy, jakie było przy ich stosowaniu w poprzednich stosunkach prawnych między stronami (wyrok SN z 4.07.1975 r., III CRN 160/75, OSP 1977/1, poz. 6).

Konsekwencją niemożliwości ustalenia zgodnego zamiaru stron umowy przy wykorzystaniu reguł wykładni wskazanych w **art. 65 k.c.** może być stwierdzenie, iż umowa nie została w ogóle zawarta, albowiem strony w rzeczywistości nie porozumiały się co do jej istotnych elementów.

W praktyce problemy może rodzić kwestia **wykładni treści weksla** oraz **deklaracji wekslowej** w związku z charakterystycznym dla prawa wekslowego rygoryzmem formalnym. Zgodnie ze stanowiskiem części doktryny nie można w pełni do wykładni oświadczeń zawartych w wekslu stosować metod wykładni kombinowanej, w szczególności przesłanek subiektywnych. Zasadniczo treść zobowiązania wekslowego powinna być ustalana na podstawie treści tekstu samego weksla. Dopuszczalne przy tym jest dokonywanie wykładni oświadczeń woli, ale jedynie w drodze wykładni obiektywnej.

Zgodnie z uchwałą SN z 23.04.1993 r., III CZP 7/93, OSNCP 1993/11, poz. 199, wykładnia dokonywana na podstawie tekstu weksła może zmierzać m.in. do uściślenia znaczenia poszczególnych zwrotów tekstu weksła, usunięcia oczywistych pomyłek i błędów gramatycznych oraz językowych.

Inaczej należy dokonywać **wykładni deklaracji wekslowej**. W razie sporu co do kwestii ustalenia zakresu odpowiedzialności dłużników wekslowych obie strony – wierzyciel i dłużnik – mogą się powołać na treść uprzednio złożonej deklaracji. Deklaracja weksła stanowi bowiem w istocie umowę kształtującą zakres odpowiedzialności dłużników wekslowych, a zatem do ustalenia jej treści mają zastosowanie ogólne reguły, w tym przepis **art. 65 k.c.** (wyrok SA w Katowicach z 4.11.1993 r., I ACr 607/93, OSA 1994/11–12, poz. 58).

Nieco odmienne reguły dotyczą także wykładni umów zawieranych przy użyciu **wzorców umownych**, których stroną jest **konsument**. Zgodnie z **art. 385 § 2 k.c.** obowiązuje tu zasada, zgodnie z którą niejednoznaczne postanowienia wzorca umownego tłumaczy się zawsze na korzyść konsumenta (*in dubio contra proferentem*). Przykładowo, ogólne warunki ubezpieczenia, jako wzorzec umowny wydany przez jedną ze stron umowy na podstawie **art. 384 i n. k.c.**, również podlegają wykładni z punktu widzenia dyrektyw interpretacji oświadczeń woli, ustanowionych przez ustawodawcę w **art. 65 § 2 k.c.** Uwzględnienia wymaga jednak także wyrażona w **art. 385 § 2 k.c.** zasada interpretacji niejasnych postanowień wzorca w sposób korzystny dla konsumenta (*verba fortius accipiuntur contra proferentem*) (wyrok SN z 26.01.2006 r., V CSK 90/05, LEX nr 195430).

Orzecznictwo

Artykuł 65 § 1 i 2 k.c. stanowi podstawę wykładni uprzednio ustalonej treści oświadczeń woli, a nie ich kwalifikacji prawnej.

Wyrok SN z 25.05.2021 r., V CSKP 142/21, LEX nr 3219738

Nie ma potrzeby odwoływania się do zasad wykładni umów uregulowanych w art. 65 § 2 k.c., jeżeli treść umowy stron sporządzonej na piśmie jest sformułowana w sposób jasny i niebudzący wątpliwości co do wzajemnych obowiązków stron.

Wyrok SA w Katowicach z 11.03.2005 r., I ACa 1606/04, LEX nr 151744

Tekst umowy ujęty w formie dokumentu powinien być interpretowany przede wszystkim według reguł językowych i zasad logicznego rozumowania. Narzędzia te powinny doprowadzić do ustalenia takiego sensu umowy, jaki na gruncie danego języka przyjęty by został przez większość rozsądnie myślących ludzi posługujących się tym językiem.

Wyrok SA w Rzeszowie z 24.05.2007 r., I ACa 64/07, LEX nr 1643049

Interpretacja postanowienia umowy – znaczeniowo niejasnego – nie może być oparta tylko na analizie językowej odnośnego fragmentu umowy, lecz konieczne

jest również zbadanie zamiaru i celu stron, a także kontekstu faktycznego, w jakim umowę uzgadniano i zawierano. Nie można tego uczynić bez przesłuchania osób bezpośrednio zainteresowanych, ewentualnie przy uwzględnieniu okoliczności przedmiotowych, takich jak – istotne w stosunkach gospodarczych – zasady i zwyczaje współpracy, i to zarówno między stronami, jak i w układach stron z innymi osobami.

Wyrok SN z 3.09.1998 r., I CKN 815/97, OSNC 1999/2, poz. 38

Artykuł 65 § 2 k.c. dopuszcza możliwość, iż właściwy sens umowy, ustalony przy zastosowaniu wskazanych w nim dyrektyw, będzie odbiegał od jej „jasnego” językowego znaczenia. Oznacza to, że proces interpretacji umowy nie może ograniczać się jedynie do badania jej tekstu, lecz musi objąć wszystkie okoliczności umożliwiające ocenę, jaka była rzeczywista wola umawiających się kontrahentów, i powinien przebiegać według reguł wykładni kombinowanej, dającej pierwszeństwo ustaleniu znaczenia spornych postanowień umowy według wzorca subiektywnego. Gdyby się okazało, że nie da się stwierdzić, jak strony rozumiały sporne postanowienia umowy w chwili jej zawarcia, sąd powinien ustalić ich znaczenie według wzorca obiektywnego, opartego na założeniu, że zastosowanie reguł z art. 65 § 1 k.c. nakazuje otoczyć ochroną adresata oświadczenia woli, który przyjął je, określając jego treść przy zastosowaniu starannych zabiegów interpretacyjnych.

Wyrok SN z 20.01.2011 r., I CSK 193/10, LEX nr 784895

Regułę interpretacyjną dotyczącą wykładni umów wyrażoną w art. 65 § 2 k.c. stosuje się w razie niezgodności między dosłownym brzmieniem umowy a tym, co strony zgodnie uznawały za wiążące.

Wyrok SN z 15.01.2004 r., II CK 354/02, LEX nr 1129616

W przeciwieństwie do norm prawnych czynności prawne, a w szczególności umowy, regulują stosunki prawne między ich stronami. W następstwie tego ustanowione w umowie pomiędzy jej podmiotami powinności nie mają abstrakcyjnego charakteru, jak normy prawne, lecz indywidualny charakter, służąc realizacji interesów stron stosownie do ich woli. Wykładnia umów w pierwszym rzędzie powinna uwzględniać rzeczywistą wolę stron. W praktyce zgodne określenie woli obydwu stron nie zawsze da się stwierdzić i ewentualnie można tylko przypuszczać, jaka była wola strony, albo jej ją imputować.

Wyrok SN z 18.06.2004 r., II CK 358/03, LEX nr 176094

Nie jest trafne stanowisko, zgodnie z którym zgodny zamiar stron i cel umowy nie może być ustalany na innej podstawie niż językowe znaczenie zawartych w niej sformułowań. Wykładnia, na której dokonanie pozwala art. 65 § 2 k.c., ma za zadanie odnalezienie rzeczywistego celu umowy i zgodnej woli stron, niezależnie od zawartych w niej sformułowań. Oznacza to, że w skrajnych wypadkach może

powstać sytuacja, w której odnaleziona w wyniku wykładni treść umowy pozostanie w sprzeczności z wyrażnym jej brzmieniem.

Wyrok SN z 28.11.2003 r., IV CK 206/02, LEX nr 164011

1. Z art. 60 k.c. wynika, że wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które wyraża jej wolę w sposób dostateczny. Artykuł 65 § 1 i § 2 k.c. określa ogólne zasady dokonywania wykładni oświadczeń woli. Dyrektywy interpretacyjne zawarte w art. 65 k.c. odnoszą się zarówno do wszystkich kategorii czynności prawnych (§ 1), jak i wyłącznie do umów (§ 2). Nie ma przeszkód, by reguły ustalone w art. 65 k.c. zastosować w odniesieniu do oświadczeń o kombinowanej naturze, zawierających zarówno oświadczenia woli, w tym prowadzące do zawarcia umowy (art. 65 § 2 k.c.), jak i oświadczenia o uznaniu niewłaściwym, którym nie przypisuje się takich cech (art. 65 § 1 k.c.). Konsekwencją unormowania z art. 65 k.c. jest konieczność dokonania wykładni umów na trzech poziomach, tj. ustalenia literalnego brzmienia umowy, ustalenia treści oświadczeń woli przy zastosowaniu reguł określonych w art. 65 § 1 k.c. oraz ustalenia sensu złożonych oświadczeń woli poprzez odwołanie się do zgodnego zamiaru stron i celu umowy.

2. Zgodnie z art. 65 § 1 k.c. oprócz kontekstu językowego przy interpretacji oświadczenia woli powinno się brać pod uwagę także okoliczności złożenia oświadczenia woli, czyli tzw. kontekst sytuacyjny, na który składają się w szczególności dotychczasowe doświadczenia stron. Niezależnie od tego z art. 65 § 2 k.c. wynika nakaz kierowania się przy wykładni umowy jej celem; dotyczy to zresztą wszelkich oświadczeń woli składanych innej osobie. Nie jest konieczne, aby był to cel uzgodniony przez strony, wystarcza – przez analogię do art. 491 § 2, art. 492 i art. 493 k.c. – cel zamierzony przez jedną stronę, który jest wiadomy drugiej. Wątpliwości interpretacyjne, które nie dają się usunąć w drodze ogólnych dyrektyw wykładni oświadczeń woli, powinny być rozstrzygnięte na niekorzyść strony, która zredagowała tekst je wywołujący (*in dubio contra proferentem*). Ryzyko niedających się usunąć w drodze ogólnych dyrektyw wykładni oświadczeń woli niejasności tekstu umowy powinna ponieść ta strona, która tekst zredagowała.

Wyrok SN z 25.11.2016 r., V CSK 83/16, LEX nr 2182666

Zawarte w obu paragrafach art. 65 k.c. przepisy zawierają ustawowe dyrektywy tłumaczenia oświadczeń woli i badania treści postanowień umownych niezależnie od tego, czy takie oświadczenia woli bądź postanowienia kontraktu zostały wyrażone lub zastrzeżone przez podmioty będące profesjonalistami w obrocie czy też niemające takiego charakteru. Wspomniany status stron umowy nie wyłącza ani nie skutkuje zakazem stosowania ustawowych dyrektyw przewidzianych art. 65 § 1 i 2 k.c., ponieważ przepisy tego artykułu nie zawierają takiego podmiotowego ograniczenia ich subsumpcji.

Wyrok SN z 10.11.2016 r., IV CSK 78/16, LEX nr 2153442

Wykładnia umów w pierwszym rzędzie powinna uwzględniać rzeczywistą wolę stron zawierających umowę i taki sens wyraża art. 65 § 2 k.c. Wymaga to nie tylko zbadania konkretnego postanowienia umowy, ale analizy jej całości; innymi słowy, wskazane jest przyjmowanie takiego sensu oświadczenia woli, który uwzględnia logikę całego tekstu. Poza tym mogą mieć znaczenie dla stwierdzenia zgodnej woli stron ich wcześniejsze i późniejsze oświadczenia oraz zachowania, czyli tzw. kontekst sytuacyjny.

Wyrok SN z 10.01.2018 r., I CSK 225/17, LEX nr 2455732

2.4. Problematyka wad oświadczeń woli

Problematyka **wad oświadczeń woli** ma niezwykle doniosłe znaczenie praktyczne w odniesieniu do umów zawieranych w obrocie handlowym, gdyż konsekwencje wadliwości oświadczeń są bardzo daleko idące. Mogą prowadzić do bezwzględnej nieważności umowy lub do jej wzruszalności.

Bezwzględna nieważność umowy będzie miała miejsce w przypadku złożenia oświadczenia woli choćby przez jedną stronę umowy w stanie braku świadomości lub swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli, a także w przypadku złożenia oświadczeń woli dla pozorów. Na nieważność umowy – co jest niezwykle istotne – może się powołać każdy, kto ma w tym interes prawny, a więc mogą to być także osoby trzecie spoza stosunku umownego.

Względna nieważność umowy wystąpi w przypadku działania w **warunkach błędu, podstęp lub groźby**. Cechą tego rodzaju nieważności – w odróżnieniu od nieważności bezwzględnej – jest pozostawienie osobie, której oświadczenie zostało dotknięte wadą, swobody decyzji w przedmiocie doprowadzenia do unieważnienia czynności prawnych. Podważenie skuteczności takiej czynności następuje przez uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli. W tym celu wystarczające jest oświadczenie złożone na piśmie, skierowane do pozostałych stron umowy. Uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli ma charakter prawa podmiotowego kształtującego. Co jest istotne, konsekwencją uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli jest nieważność czynności prawnej. Oświadczenie to działa z mocą wsteczną. Tym samym dokonana czynność nie wyrze żadnych skutków (wyrok SA w Poznaniu z 23.11.1995 r., I ACr 483/95, „Wokanda” 1996/8, poz. 45).

W przypadku dokonywania analizy umów zawieranych w obrocie gospodarczym istotne jest to, że przepisy dotyczące wad oświadczeń woli znajdują zastosowanie do oświadczeń składanych zarówno przez osoby fizyczne, jak i przez osoby prawne, przy czym oświadczenie woli osoby prawnej oceniane jest zawsze w odniesieniu do stanu świadomości osób stanowiących organy tych osób prawnych. Stanowisko takie potwierdza m.in. wyrok SA w Łodzi z 3.12.1992 r., I ACr 428/92, OSA 1993/7, poz. 49, w którym stwierdzono: „Do oświadczeń woli osoby prawnej,

mają zastosowanie również przepisy kodeksu cywilnego o wadach oświadczenia woli, z odpowiednim uwzględnieniem sposobu i formy, w jakiej kolegalne organy osoby prawnej podejmują uchwały”.

W wielu przypadkach umowy zawierane są przez **pełnomocników** czy **prokurentów**. W takiej sytuacji może powstać wątpliwość, czy sytuacja osobista pełnomocnika w zakresie składanego przez niego oświadczenia woli ma znaczenie dla ważności zawartej umowy. Należy zauważyć, że przedstawiciel (pełnomocnik, prokurent) sam składa oświadczenie woli, a zatem to jego własne oświadczenie będzie weryfikowane zgodnie z przepisami o wadach oświadczeń woli.

Zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego wyróżnia się następujące **wady oświadczenia woli**:

- 1) brak świadomości lub swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli,
- 2) błąd,
- 3) groźba,
- 4) pozorność.

2.4.1. Brak świadomości lub swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli

Wada oświadczenia woli wskazana w **art. 82 k.c.** obejmuje dwie sytuacje (stany): **wyłączenie świadomości** oraz **wyłączenie swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli**. Zgodnie z dominującym orzecznictwem stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli nie może być rozumiany dosłownie, nie musi zatem oznaczać zupełnego zaniku świadomości (orzeczenie SN z 2.09.1948 r., Po.C. 188/48, „Przegląd Notarialny” 1948/11–12, s. 537).

Przez **stan wyłączający świadomość** należy przyjąć niemożność rozumienia zachowań własnych i zachowań innych osób, niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania. Stan taki musi wynikać z przyczyny wewnętrznej, a więc ze stanu, w jakim znajduje się osoba składająca oświadczenie woli, a nie z okoliczności zewnętrznych, w jakich osoba ta się znalazła, co należy raczej rozpatrywać w kategoriach błędu (wyrok SN z 7.02.2006 r., IV CSK 7/05, LEX nr 180191).

Brak swobody oznacza sytuacje wyłączające możliwość swobodnego, nieskrępowanego wyboru zachowania, osoba składająca oświadczenie woli rozpoznaje jednak sens własnego oświadczenia, ale znajduje się pod oddziaływaniem określonych czynników psychicznych. W orzecznictwie wskazuje się jako przykład działanie pod wpływem środków odurzających, alkoholu, a także działanie w stanie skrajnego wyczerpania organizmu z powodu np. ciężkiej choroby (orzeczenie SN

z 2.09.1948 r., Po.C. 188/48, „Przegląd Notarialny” 1948/11–12, s. 537). Należy także pamiętać, że stany te muszą istnieć w chwili złożenia oświadczenia woli.

Z punktu widzenia interesów stron umowy ważna jest wypracowana w orzecznictwie zasada, iż nie wyłącza świadomości albo swobody okoliczność, że określona osoba zawarła niekorzystną dla siebie umowę z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej (wyrok SN z 1.07.1974 r., III CRN 119/74, OSPiKA 1976/2, poz. 30).

Kodeks cywilny

Art. 82. Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych.

Orzecznictwo

Stan świadomości osoby fizycznej nie jest procesem oddzielnym od zdarzeń zewnętrznych, a zakłócenie lub osłabienie czynności psychicznych w zakresie poznawczym, decyzyjnym lub komunikacyjnym może zostać spotęgowane zdarzeniami zewnętrznymi do takiego poziomu, który spełni przesłanki art. 82 k.c. Stan świadomości danej osoby w momencie składania oświadczenia woli jest ustaleniem faktycznym, dokonywanym przez sąd na podstawie oceny materiału dowodowego, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności, mogących mieć wpływ na złożenie oświadczenia woli.

Postanowienie SN z 21.12.2021 r., II CSK 459/21, LEX nr 3322184

Brak świadomości to stan rozumiany jako brak rozeznania, niemożność zrozumienia zachowań własnych i cudzych, niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania. Brak świadomości musi być zupełny. Artykuł 82 k.c. wymienia przykładowe stany patologiczne, z tym iż z jednej strony stwierdzenie np. choroby psychicznej nie przesądza o braku świadomości w chwili składania oświadczenia, lecz z drugiej strony – może ułatwiać takie ustalenie. Właściwe rozumienie treści i znaczenia art. 82 k.c. jest konieczne do określenia zakresu wymaganych ustaleń. Stan świadomości danej osoby w danym czasie jest ustaleniem faktycznym, dokonywanym przez sąd na podstawie oceny materiału dowodowego, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności mogących mieć wpływ na złożenie oświadczenia woli. Prawidłowo ustalona podstawa faktyczna umożliwia ocenę prawną pod kątem spełnienia przesłanek określonych w art. 82 k.c., co stanowi wyłączną prerogatywę sądu.

Wyrok SA w Krakowie z 9.01.2020 r., I ACa 1129/19, LEX nr 2978888

Całkowity brak świadomości połączony z ustaniem czynności mózgu wyklucza możliwość dokonania jakiejkolwiek czynności prawnej. Od braku świadomości

należy odróżnić brak swobody w powzięciu decyzji i wyrażeniu woli. Jest to taka sytuacja, gdy dokonujący czynności prawnej wprawdzie działa z rozeznaniem istotnego znaczenia i sensu tej czynności, ale z przyczyn tkwiących w jego osobie nie może dokonać należytego wyboru właściwego postępowania.

Wyrok SN z 24.05.2005 r., V CK 659/04, LEX nr 180821

Przepis art. 82 k.c. obejmuje swą dyspozycją dwa stany faktyczne, które skutkują uznaniem, że oświadczenie woli złożone w razie wystąpienia któregokolwiek z nich dotknięte jest sankcją w postaci nieważności bezwzględnej. Jest to stan wyłączający świadomość albo stan wyłączający swobodę. Co do pierwszej przesłanki wskazać należało, iż „stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli nie oznacza całkowitego zniesienia świadomości. Wystarczające jest istnienie takiego stanu, który powoduje brak rozeznania, niemożność rozumienia posunięć własnych i posunięć innych osób oraz niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania”. Stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli, jak i stan wyłączający swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli musi wynikać z przyczyny wewnętrznej, umiejscowionej w samym podmiocie składającym oświadczenie woli. Musi wynikać ze stanu, w jakim znajduje się osoba składająca oświadczenie woli, a nie z okoliczności zewnętrznych, w jakich osoba ta się znalazła. Źródłem tej wady oświadczenia woli są szczególne właściwości psychiki lub procesu myślowego, znajdujące się „wewnątrz” osoby składającej oświadczenie woli. „Stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli nie może być rozumiany dosłownie, wobec czego nie musi oznaczać całkowitego zniesienia świadomości i ustania czynności mózgu. Wystarczy istnienie takiego stanu, który oznacza brak rozeznania, niemożność rozumienia posunięć własnych i posunięć innych osób oraz niezdawanie sobie sprawy ze znaczenia i skutków własnego postępowania”.

Wyrok SA w Katowicach z 22.02.2019 r., I ACa 1079/18, LEX nr 2669697

Złożenie oświadczenia woli przez osobę, która znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli (art. 82 k.c.), jest wadą oświadczenia woli, której źródłem są szczególne właściwości psychiki lub procesu myślowego, znajdujące się „wewnątrz” osoby składającej oświadczenie woli, a nie czynniki zewnętrzne, pod wpływem których oświadczenie zostało złożone. Jeżeli natomiast oświadczenie woli zostało uwarunkowane czynnikami „zewnętrznymi”, gdy uzasadnione jest przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia o takiej treści, ma miejsce wada oświadczenia woli w postaci błędu (art. 84 k.c.).

Wyrok SN z 17.11.2004 r., IV CK 229/04, LEX nr 277851

Wadą oświadczenia woli w prawie cywilnym nie jest jakakolwiek, w potocznym rozumieniu, nieprawidłowość woli czy jej uzewnętrznienie, lecz tylko taka, którą za wadę uznaje ustawa.

Wyrok SA w Poznaniu z 18.12.2002 r., I ACa 1090/02, OSA 2004/10, poz. 30

Dla stwierdzenia nieważności oświadczenia woli w oparciu o art. 82 k.c. wystarczające jest istnienie jednej z przyczyn uznania umowy za nieważną.

Wyrok SA w Poznaniu z 15.01.1992 r., I ACr 516/91, OSA 1993/9, poz. 62

Ustalenie nieważności umowy z tej przyczyny, że jedna ze stron złożyła oświadczenie woli w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji (art. 82 k.c.), jest dopuszczalne także po śmierci tej strony, jeżeli materiał zebrany w sprawie wystarcza do udowodnienia, że stan taki istniał w chwili składania oświadczenia woli.

Wyrok SN z 27.04.1979 r., III CRN 56/79, OSNCP 1979/12, poz. 244

Treścią hipotezy art. 82 k.c. objęte jest złożenie oświadczenia woli przez osobę znajdującą się w stanie choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innych, chociażby nawet przemijających zaburzeń czynności psychicznych, które wyłączały jej świadomość albo uniemożliwiały powzięcie decyzji i wyrażenie woli w sposób swobodny. Z taką hipotezą art. 82 k.c. łączy dyspozycję w postaci sankcji bezwzględnej nieważności złożonego oświadczenia woli. Ocena w przedmiocie istnienia stanu wyłączającego świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli musi być w świetle art. 82 k.c. kategoriowa. Musi być zatem zdecydowane ustalenie, że zachodził lub nie zachodził stan wyłączający świadomość. Brak świadomości i swobody musi być zupełny, art. 82 k.c. bowiem wiąże przewidziane w nim skutki tylko z całkowitym wyłączeniem. Dlatego o żadnym stopniowaniu tego stanu nie może być mowy.

Wyrok SA w Białymstoku z 24.02.2017 r., I ACa 594/16, LEX nr 2249902

PRAKTYCZNE UWAGI

- W praktyce w przypadku sporu wynikłego na tle zawartej umowy i dotyczącego zdolności strony umowy do złożenia prawnie skutecznego oświadczenia woli do ustalenia nieważności zawartej umowy dochodzi na drodze sądowej. Podstawą prawną takiego powództwa jest **art. 189 k.p.c.** Istotne jest to, że z żądaniem ustalenia nieważności określonej umowy może wystąpić każdy, kto ma w tym interes prawny, a roszczenie to nie podlega przedawnieniu ani nie jest ograniczone żadnym terminem. Należy pamiętać, że w pozwie powinny zostać wskazane wszystkie osoby (strony umowy) będące stroną czynności prawnej, której ustalenia nieważności domaga się powód. Nieważność umowy może być także podniesiona w postaci **zarzutu procesowego**. Stwierdzenie przez sąd nieważności czynności prawnej stanowi orzeczenie deklaratoryjne i ma skutek powszechny, tj. *erga omnes*.
- Z żądaniem ustalenia nieważności umowy można wystąpić także po śmierci jednej ze stron umowy, jeżeli materiał zebrany w sprawie wystarcza do udowodnienia, że stan taki istniał w chwili składania oświadczenia woli.
- Ustalenie stanu świadomości, o którym mowa w **art. 82 k.c.**, jest elementem stanu faktycznego, a ocena tego stanu powinna być dokonana na podstawie analizy wszystkich

ujawnionych dowodów i okoliczności towarzyszących złożeniu oświadczenia woli. Dla oceny, czy zachodzą przesłanki opisane w **art. 82 k.c.**, konieczne jest dopuszczenie dowodu z opinii biegłego sądowego.

2.4.2. Pozorność

Z **pozornością umowy** mamy do czynienia, gdy oświadczenie woli jest złożone drugiej stronie dla pozorów, tj. **bez zamiaru wywołania skutków prawnych**. Istotne jest, iż druga strona musi mieć świadomość, że oświadczenie składane jest w takim celu, a także powinna zaakceptować brak zamiaru wywołania skutków prawnych. Z racji tego, że do wystąpienia tej wady oświadczenia woli konieczne jest współdziałanie stron, wada ta występuje najczęściej przy zawieraniu umów.

Co prawda pozorne oświadczenie woli nie zmierza do wywołania skutków prawnych, musi się jednak charakteryzować dążeniem do stworzenia wrażenia pozorów, że zamiar taki istnieje, a składający traktuje je poważnie. W takim wypadku składający takie oświadczenie albo nie chce w ogóle wywołać skutków prawnych związanych bezpośrednio z jego złożeniem, albo chce wywołać skutki inne, niż wynikałyby ze złożonego oświadczenia. Skoro brak najistotniejszego składnika oświadczenia woli, czyli elementu tworzącego prawo, tj. zamiaru wywołania zwykłych skutków prawnych, jakie wiążą się z takim oświadczeniem, to nie jest to oświadczenie woli rzeczywiste, lecz występuje tu tylko pozór oświadczenia woli i w konsekwencji pozór czynności prawnej. Przy pozorności w klasycznej postaci nie występuje żadna inna czynność prawna i stwierdzenie nieważności może dotyczyć tylko czynności prawnej pozornej (uchwała SN z 9.12.2011 r., III CZP 79/11, OSNC 2012/6, poz. 74).

Strony umowy mogą między sobą potajemnie porozumieć się co do odmiennego uregulowania sytuacji między nimi, niż zostało to ujawnione w zawartej umowie. Taka pozorność występuje wtedy, gdy strony zawierają czynność prawną pozorną dla ukrycia innej czynności, której w rzeczywistości chcą dokonać. W tym przypadku – zgodnie z **art. 83 k.c.** – gdy oświadczenie pozorne złożone zostało dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności. Zgodnie z orzecznictwem przepis ten dotyczy innej ukrytej czynności prawnej, a nie ukrycia elementu treści tej samej czynności prawnej, np. rzeczywistej ceny w umowie sprzedaży (por. wyrok SN z 27.04.2004 r., II CK 191/03, LEX nr 399727).

W praktyce najwięcej problemów sprawia **ocena ważności** czynności ukrytej pod pozorną czynnością dokonaną przez strony umowy. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w wyroku SN z 12.10.2001 r., V CKN 631/00, OSNC 2002/7–8, poz. 91 – wydanym na kanwie sprawy dotyczącej umowy darowizny, pod którą została ukryta rzeczywista umowa sprzedaży – ukryta pod pozorną darowizną umowa sprzedaży nieruchomości

nie czyni zadość wymaganiu formy aktu notarialnego także wtedy, gdy w formie tej nastąpiła pozorna darowizna; jest więc zawsze nieważna.

Kodeks cywilny

Art. 83. § 1. Nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Jeżeli oświadczenie takie zostało złożone dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności.

§ 2. Pozorność oświadczenia woli nie ma wpływu na skuteczność odpłatnej czynności prawnej, dokonanej na podstawie pozornego oświadczenia, jeżeli wskutek tej czynności osoba trzecia nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działała w złej wierze.

Orzecznictwo

Pozorność jako wada oświadczenia woli polega na niezgodności między aktem woli a jej przejawem na zewnątrz, przy czym strony są zgodne co do tego, by oświadczenie to nie wywołało skutków prawnych. Okoliczności związane ze złożeniem pozornego oświadczenia woli wchodzi do podstawy faktycznej rozstrzygnięcia w tym przedmiocie i podlegają ustaleniu przez sąd *meriti*.

Postanowienie SN z 22.05.2020 r., IV CSK 730/19, LEX nr 3125102

Czynność prawna pozorna, wyrażająca oświadczenie woli pozorne, nieukrywające innej czynności prawnej, nie wywołuje między stronami skutków prawnych, gdyż jest nieważna w świetle art. 83 § 1 k.c. Pozorność jest zatem wadą oświadczenia woli polegającą na niezgodności między aktem woli a jej przejawem na zewnątrz, przy czym strony zgodne są co do tego, aby wspomniane oświadczenie nie wywołało skutków prawnych. Oświadczenie woli stron nie może wtedy wywoływać skutków prawnych odpowiadających jego treści, ponieważ same strony tego nie chcą.

Wyrok SN z 23.06.1986 r., I CR 45/86, LEX nr 8766

Przesłanki nieważności czynności prawnych w wyniku sprzeczności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego albo mających na celu obejście ustawy (art. 58 k.c.) oraz przesłanki składanych dla pozorów oświadczeń woli (art. 83 k.c.), do których odwołują się przepisy ograniczające prawo do odliczenia podatku naliczonego, nie muszą się wzajemnie wykluczać, albowiem pojęcia obejścia prawa i pozorności są sobie znaczeniowo bliskie i niejednokrotnie się pokrywają.

Wyrok NSA z 17.11.2005 r., I FSK 204/05, „Przegląd Orzecznictwa Podatkowego” 2007/6, poz. 82

Umowa o dożywocie ukryta pod pozorną umową sprzedaży nieruchomości zawartą w formie aktu notarialnego jest nieważna, jeżeli istotne postanowienia umowy o dożywocie nie zostały objęte tą formą szczególną.

Uchwała SN z 22.05.2009 r., III CZP 21/09, OSNC 2010/1, poz. 13

Nieważna jest umowa darowizny nieruchomości ukryta pod pozorną umową sprzedaży tej nieruchomości.

Uchwała SN z 9.12.2011 r., III CZP 79/11, OSNC 2012/6, poz. 74

Nie jest pozorna taka umowa, w której mimo posłużenia się terminologią wskazującą na wolę zawarcia innej umowy (darowizny z poleceniem) w procesie dokonywania wykładni samego jej zapisu można ustalić, że rzeczywistym celem, objętym zgodnym zamiarem stron (art. 65 § 2 k.c.), było zawarcie umowy o cechach ekwiwalentności. Nie został bowiem spełniony podstawowy dla przyjęcia takiej kwalifikacji wymóg, jakim jest ukrycie przed osobami trzecimi prawdziwych towarzyszących tej czynności intencji.

Wyrok SA w Białymstoku z 9.02.2007 r., I ACa 708/06, OSAB 2007/2, poz. 19

Nieważność czynności prawnej jest konsekwencją jej pozorności, przy czym chodzi tu o nieważność z mocy samego prawa.

Wyrok SN z 8.12.2000 r., I CKN 1233/00, LEX nr 536988

Czynność prawna nie może być równocześnie uznana za nieważną z powodu jej pozorności (art. 83 k.c.) oraz z powodu dokonania jej z obejściem prawa (art. 58 § 1 k.c.), gdyż są to wady wzajemnie wykluczające się. Czynność zmierzająca do obejścia prawa nie może być jednocześnie czynnością pozorną z tego choćby względu, że pierwsza zostaje rzeczywiście dokonana, druga zaś jest jedynie symulowana. Niekiedy ważna może być w świetle art. 83 § 1 zdanie drugie k.c. czynność ukryta. Dopiero wówczas jest możliwe badanie jej treści i celu w świetle kryteriów wyrażonych w art. 58 k.c. Nie jest więc możliwe obejście prawa przez dokonanie czynności prawnej pozornej.

Wyrok SN z 7.12.2016 r., II UK 460/15, LEX nr 2192654

PRAKTYCZNA UWAGA

- Uznania umowy za nieważną w związku z jej pozornym charakterem można dochodzić w postępowaniu sądowym. Podstawą prawną takiego powództwa jest **art. 189 k.p.c.** Istotne jest to, że z żądaniem ustalenia nieważności umowy może wystąpić każdy, kto ma w tym interes prawny, a roszczenie to nie podlega przedawnieniu ani nie jest ograniczone żadnym terminem. Należy pamiętać, że w pozwie powinny zostać wskazane wszystkie osoby (strony umowy) będące stroną czynności prawnej, której ustalenia nieważności domaga się powód. Nieważność umowy może być także podniesiona w postaci zarzutu procesowego. Stwierdzenie przez sąd nieważności czynności prawnej stanowi orzeczenie deklaratoryjne i ma skutek powszechny, tj. *erga omnes*.

2.4.3. Błąd

Błędem jest niezgodne z rzeczywistością wyobrażenie o czynności prawnej. Co istotne, niezgodność może dotyczyć zarówno **faktów**, jak i **prawa**. Zgodnie z wyrokiem SN

z 6.06.2003 r., IV CK 274/02, LEX nr 146440, błąd co do treści czynności prawnej może dotyczyć również stanu prawnego, a jego wykrycie oznacza zniesienie różnicy między stanem wyobrażanym przez składającego oświadczenie woli a stanem rzeczywistym opartym na wykładni prawa i praktyce jego stosowania.

W literaturze błąd prawnie doniosły, stanowiący wadę oświadczenia woli, jest określany jako **błąd postrzegania** – w odróżnieniu od błędu przewidywania i wnioskowania – który to błąd należy do sfery motywacyjnej i stanowi w rzeczywistości pobudkę do działania.

Skutkiem złożenia oświadczenia pod wpływem błędu jest **wzruszalność** dokonanej czynności, a nie jej nieważność bezwzględna. Możliwość uchylenia się od skutków wadliwego oświadczenia woli jest prawem podmiotowym kształtującym.

W praktyce zdarza się, że strony umowy dążą do jej unieważnienia, powołując się właśnie na instytucję błędu. Aby można było mówić o błędzie w rozumieniu wad oświadczenia woli, musi to być **błąd prawnie doniosły**, a za taki można uznać jedynie istotny błąd co do treści czynności prawnej. Błędem jest mylne wyobrażenie co do któregośkolwiek ze składników treści czynności prawnej (m.in. przedmiotu lub cech czynności prawnej, rodzaju czynności prawnej, osoby kontrahenta). Błąd musi być ponadto **istotny**, a więc uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści. W przypadku czynności prawnych odpłatnych dodatkowo błąd musi być wywołany przez adresata oświadczenia woli, nawet w sposób niezawiniony, przy czym działanie drugiej strony czynności prawnej nie musi być wyłączną przyczyną błędu – wystarczające jest, aby druga strona współprzyczyniła się do błędu albo o takim błędzie wiedziała lub mogła go z łatwością zauważyć.

O błędzie stanowiącym wadę oświadczenia woli nie można mówić w przypadku błędu co do pobudki, przykładowo kiedy strona umowy dokonuje błędnych przewidywań co do dalszych posunięć po dojściu do skutku oferowanej umowy (wyrok SN z 24.09.1998 r., III CKN 611/97, LEX nr 50636) lub mylnie ocenia przyszłą sytuację kontrahenta oraz okoliczności nieobjęte treścią stosunku prawnego, np. zdolności płatnicze dłużnika czy też prognozowany wzrost wartości nabywanego przedmiotu (wyrok SN z 15.10.1997 r., III CKN 214/97, OSP 1998/6, poz. 112).

Generalnie można powiedzieć, iż niespełnienie oczekiwań strony umowy odnośnie do sposobu jej wykonania przez drugą stronę i związane z tym twierdzenie, że nie doszło do właściwego wykonania umowy, nie stanowi podstawy do przyjęcia, że umowa została zawarta w warunkach błędu co do treści czynności prawnej (wyrok SN z 6.05.1997 r., I CKN 91/97, LEX nr 79941).

Kontrowersje w orzecznictwie wzbudza możliwość zastosowania przepisów o błędzie do **umowy sprzedaży akcji**. Zgodnie z wyrokiem SN z 29.10.2010 r., I CSK 595/09,

LEX nr 688663, do umowy sprzedaży akcji spółki mogą mieć zastosowanie przepisy o błędzie pomimo specyfiki tego jej przedmiotu. Zakazu ich stosowania nie zawiera bowiem żaden przepis prawa ani też nie sposób go sformułować w drodze wykładni. Sam fakt uprzedniego przeprowadzenia badania *due diligence* nie wyklucza możliwości powoływania się na błąd. Odmienne stanowisko zostało zaprezentowane w wyroku SN z 10.12.2004 r., III CK 40/04, LEX nr 399725, w którym wskazano, iż do umów sprzedaży akcji nie mają zastosowania przepisy o błędzie i podstępnie. Ponadto, jak podkreślił sąd, ocena tego, czy jakaś osoba działa pod wpływem błędu, nie może abstrahować od sytuacji takiej osoby (np. jej doświadczenia zawodowego, ułatwionego dostępu do danych obrazujących rzeczywistą wartość akcji, staranność, jaką na tym rynku należy wykazywać).

Kwalifikowaną formą błędu jest **podstęp**, co ma miejsce w sytuacji, gdy błąd został wywołany intencjonalnie przez drugą stronę. W takiej sytuacji uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić także wtedy, gdy błąd nie był istotny oraz nie dotyczył treści czynności prawnej. Należy pamiętać, że gdy błąd wywołała podstępnie osoba trzecia, podstęp tej osoby jest jednoznaczny z podstępem strony umowy, jeżeli ta o podstępie wiedziała i nie zawiadomiła o nim drugiej strony albo jeżeli czynność prawna była nieodpłatna.

Kodeks cywilny

Art. 84. § 1. W razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli. Jeżeli jednak oświadczenie woli było złożone innej osobie, uchylenie się od jego skutków prawnych dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy błąd został wywołany przez tę osobę, chociażby bez jej winy, albo gdy wiedziała ona o błędzie lub mogła z łatwością błąd zauważyć; ograniczenie to nie dotyczy czynności prawnej nieodpłatnej.

§ 2. Można powoływać się tylko na błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści (błąd istotny).

Art. 86. § 1. Jeżeli błąd wywołała druga strona podstępnie, uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu może nastąpić także wtedy, gdy błąd nie był istotny, jak również wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej.

§ 2. Podstęp osoby trzeciej jest jednoznaczny z podstępem strony, jeżeli ta o podstępie wiedziała i nie zawiadomiła o nim drugiej strony albo jeżeli czynność prawna była nieodpłatna.

Orzecznictwo

Można uchylić się od skutków czynności prawnej dokonanej pod wpływem błędu, jeżeli błąd dotyczył treści czynności prawnej i był błędem istotnym (art. 84 k.c.). Błędem dotyczącym treści czynności prawnej jest błąd postrzegania,

w odróżnieniu od błędu wnioskowania, który należy do sfery motywacyjnej czynności prawnej i stanowi pobudkę.

Wyrok SA w Katowicach z 24.09.2002 r., I ACa 271/02, OSA 2004/1, poz. 1

W przypadku zawarcia umowy pod fałszywym nazwiskiem, tj. kiedy składający oświadczenie woli podaje się za inną osobę (rzeczywiście istniejącą lub nieistniejącą – fikcyjną lub zmarłą), druga strona zostaje intencjonalnie wprowadzona w błąd co do tożsamości składającego oświadczenie woli. Wobec podstępного wywołania błędu druga strona może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli także wtedy, gdy błąd nie był istotny, jak również wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej (art. 86 § 1 k.c.). Zawarta umowa jest zatem skuteczna w relacji między osobą działającą pod fałszywym nazwiskiem a osobą wprowadzoną w błąd, chyba że we właściwym czasie wykona ona przysługujące jej uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia złożonego pod wpływem błędu. Inaczej jednak należy oceniać złożenie oświadczenia woli pod fałszywym nazwiskiem w przypadkach, w których przepisy prawa wymagają zachowania formy aktu notarialnego. Dla zachowania tej formy oświadczenia woli konieczne jest wymienienie w akcie notarialnym rzeczywistego imienia i nazwiska osoby składającej oświadczenie (art. 92 § 1 pkt 4 pr. not.). Naruszenie tego wymagania powoduje, że oświadczenie osoby działającej pod fałszywym nazwiskiem nie jest złożone w formie aktu notarialnego, a w konsekwencji dokonana przez nią czynność prawna jest nieważna (art. 73 § 2 zdanie pierwsze k.c.).

Wyrok SA w Krakowie z 22.05.2002 r., I ACr 299/02, TPP 2004/3–4, poz. 115

Okoliczność, że jedna ze stron – w wyniku podstępnego działania noszącego znamiona przestępstwa z art. 286 k.k. – wywołała u drugiej strony mylne wyobrażenie o rzeczywistym stanie rzeczy i w ten sposób skłoniła ją do zawarcia umowy, nie oznacza, że umowa jest z tej przyczyny bezwzględnie nieważna. Dla drugiej strony, będącej ofiarą podstępu, powstaje w takim wypadku prawo podmiotowe kształtujące, na podstawie którego może w sposób wskazany w art. 88 k.c. doprowadzić do wzruszenia, czyli unieważnienia zawartej umowy.

Wyrok SN z 9.09.2004 r., II CK 498/03, LEX nr 137573

Błąd co do pobudki nie dotyczy treści czynności prawnej i nie podlega w związku z tym ochronie na podstawie art. 84 k.c.

Wyrok SA w Warszawie z 20.12.2006 r., VI ACa 702/06, LEX nr 1640894

Bezspornie nie można mówić o błędzie, w sytuacji gdy ktoś składa podpis na dokumencie bez uprzedniego przeczytania go. Osoba taka nie myli się, ponieważ świadomie składa oświadczenie woli, nie znając jego treści, akceptując w ten sposób każde postanowienie zawarte w dokumencie.

Wyrok SA w Łodzi z 19.04.2016 r., I ACa 1452/15, LEX nr 2044371

Potrzeba ochrony przed nieuczciwym zachowaniem uczestnika obrotu gospodarczego, jakim jest wspólnik (wspólnicy) spółki handlowej, przemawia za zastosowaniem wobec niego przez osobę dotkniętą tą nieuczciwością wszelkich środków, jakie przewiduje prawo. Nie można więc tej osobie odbierać najprostszej możliwości uwolnienia się od skutków złożonego oświadczenia woli, jakim jest na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego uchylenie się od tych skutków przez złożenie odpowiedniego oświadczenia, ze względu na działanie pod wpływem błędu lub zwłaszcza podstęp.

Wyrok SN z 2.02.2017 r., I CSK 92/16, LEX nr 2266865

2.4.4. Groźba

Przepisy Kodeksu cywilnego nie definiują pojęcia groźby, natomiast wskazują **przesłanki**, które muszą wystąpić, aby osoba dokonująca czynności prawnej dotkniętej tą wadą mogła uchylić się od oświadczenia woli. Groźba zatem musi być **bezprawna** i **poważna**, tj. musi wzbudzać **uzasadnioną obawę, że zostanie spełniona**, a ponadto musi występować **związek przyczynowy** między groźbą a złożeniem oświadczenia woli. Bezprawność groźby polega na sprzecznym z prawem działaniu groźącego lub wykorzystaniu działania formalnie zgodnego z prawem do osiągnięcia celu, dla którego prawo to nie przysługuje (wyrok SN z 19.03.2002 r., I CKN 1134/99, OSNC 2003/3, poz. 36).

Z punktu widzenia stron umowy ważne natomiast jest to, że samo zagrożenie rozwiązania umowy w wyniku wykonania uprawnienia kształtującego (odstąpienia od umowy lub jej wypowiedzenia) – uzasadnione tym, że druga strona umowy nie wykonuje lub nienależyście wykonuje obowiązki wynikające z umowy – nie jest działaniem bezprawnym w rozumieniu przepisu **art. 87 k.c.** (wyrok SN z 19.12.2002 r., II CKN 1076/00, LEX nr 75358).

Kodeks cywilny

Art. 87. Kto złożył oświadczenie woli pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli z okoliczności wynika, że mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe.

Orzecznictwo

Groźba oznacza działanie celowe, skierowane na osiągnięcie zamierzonego przez groźącego celu, a mianowicie na uzyskanie oświadczenia woli określonej treści. Kodeks cywilny nie definiuje samego pojęcia groźby bezprawnej, lecz określa jedynie przesłanki, które nadają jej charakter normatywny. Są nimi: bezprawność, powaga groźby i normalny związek przyczynowy między groźbą a złożeniem oświadczenia woli określonej treści, przy czym przesłanki te muszą wystąpić łącznie. Groźba w rozumieniu powołanego przepisu, jak wyżej wskazano, jest zawsze działaniem celowym, skierowanym na zmuszenie zagrożonego, wbrew

jego woli, do złożenia określonego oświadczenia. Zmuszenie polega na tym, że groźący zapowiada spełnienie przez siebie „zła” wobec zagrożonego, jeżeli on nie złoży oświadczenia określonej treści. W literaturze cywilistycznej wskazuje się, że groźbą bezprawną może być także zapowiedź wykonania prawa podmiotowego niezgodnie z jego przeznaczeniem, wyłącznie w celu spowodowania obawy u składającego oświadczenie woli, czyli groźba nadużycia prawa podmiotowego.

Wyrok SA w Szczecinie z 2.10.2020 r., I ACa 731/19, LEX nr 3118837

2.5. Problematyka uchylania się od skutków oświadczenia woli

Niezwykle istotna z praktycznego punktu widzenia jest problematyka oświadczeń składanych **w celu uchylenia się od skutków prawnych** oświadczeń złożonych pod wpływem błędu, podstępny czy groźby.

Należy pamiętać, że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem błędu lub groźby, następuje przez oświadczenie złożone tej osobie na piśmie. Uchylenie się od skutków oświadczenia woli powinno nastąpić w zwykłej **formie pisemnej**, niezależnie od tego, w jakiej formie składano pierwotne oświadczenie woli. Forma pisemna w tym przypadku nie jest zastrzeżona pod rygorem nieważności, lecz jedynie dla celów dowodowych. W związku z powyższym, pamiętając, że zgodnie z **art. 74 § 4 k.c.** przepisów o formie pisemnej, dokumentowej i elektronicznej przewidzianej dla celów dowodowych nie stosuje się do czynności prawnych w stosunkach między przedsiębiorcami, w sporze takim między przedsiębiorcami fakt złożenia oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli może być dowodzony wszelkimi środkami dowodowymi.

Oświadczenie o uchyleniu działa z **mocą wsteczną** (*ex tunc*) od momentu dokonania czynności prawnej. Tym samym czynność nie może wyrzucić żadnych skutków, a te, które powstają, zostają z mocą wsteczną przekreślone (wyrok SA w Poznaniu z 23.11.1995 r., I ACr 483/95, „Wokanda” 1996/8, poz. 45).

Oświadczenie musi być złożone w **terminie rocznym**, liczonym w przypadku błędu – od jego wykrycia, a w przypadku groźby – od chwili, kiedy stan obawy ustał. Jest to termin zawity, a więc po jego upływie nie można już skutecznie złożyć przedmiotowego oświadczenia. Istotne jest poprawne obliczanie upływu terminu. Termin będzie zachowany, jeżeli oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych zostało doręczone adresatowi przed jego upływem (**art. 61 k.c.**).

Z punktu widzenia stron umowy ważne jest, że zgodnie z obowiązującym stanowiskiem orzecznictwa uchylenie się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli powoduje **nieważność całej czynności prawnej** (umowy), nie można natomiast uchylić się tylko od jej części, tj. np. niektórych postanowień umownych.

Należy zauważyć, iż nie ma przeszkód, aby oświadczenie woli o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli zostało złożone przez przedstawiciela (pełnomocnika, prokurenta) (wyrok SN z 24.04.2002 r., IV CKN 998/00, LEX nr 55495). Należy jednak pamiętać, że jest to czynność materialnoprawna i konieczne w tym przypadku jest udzielenie pełnomocnictwa obejmującego umocowanie do złożenia oświadczenia określonej treści.

Kodeks cywilny

Art. 88. § 1. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem błędu lub groźby, następuje przez oświadczenie złożone tej osobie na piśmie.

§ 2. Uprawnienie do uchylenia się wygasa: w razie błędu – z upływem roku od jego wykrycia, a w razie groźby – z upływem roku od chwili, kiedy stan obawy ustał.

Orzecznictwo

Nie jest prawidłowe formułowanie przez sąd wyroku ustalającego nieważność czynności prawnej jako wyroku „uznającego czynność prawną za nieważną” albo „unieważniającego czynność prawną”. Wyrok uwzględniający powództwo o ustalenie ma **charakter deklaratoryjny**. Jeżeli powód powołuje się na nieważność umowy z mocy samego prawa (art. 58 k.c.), żądanie takie, choćby zostało nazwane żądaniem „o unieważnienie umowy”, w rzeczywistości jest żądaniem ustalenia (stwierdzenia) nieważności tej umowy na podstawie art. 189 k.p.c.

Wyrok SA w Warszawie z 9.02.1999 r., I ACa 1105/98, Apel.-W-wa 1999/4, poz. 40

Błąd jest wadą oświadczenia woli powodującą względną nieważność czynności prawnej, czyli jej wzruszalność; możliwość uchylenia się od skutków wadliwego oświadczenia woli jest prawem podmiotowym kształtującym. Uprawniony może skorzystać z tego prawa i doprowadzić do nieważności umowy jako całości, nie może natomiast uchylić się jedynie od niektórych postanowień umowy z zamiarem pozostawienia w mocy pozostałych. Działający pod wpływem błędu nie może skutecznie dążyć do doprowadzenia przez takie oświadczenie do obowiązywania czynności prawnej takiej treści, jakiej życzyłby sobie, gdyby błędu nie popełnił.

Wyrok SN z 19.11.2003 r., V CK 477/02, LEX nr 175975

Pozew może być traktowany jako pismo zawierające oświadczenie o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli, gdyż forma pisemna jest w tym wypadku zachowana, lecz jako datę uchylenia się należy przyjąć nie chwilę wniesienia, lecz moment doręczenia pozwu, gdyż dopiero wówczas oświadczenie o uchyleniu się zostaje złożone drugiej stronie (art. 88 § 1 k.c.).

Wyrok SN z 28.04.1967 r., I CR 563/66, OSNCP 1967/12, poz. 227

Strona może cofnąć swoje procesowe oświadczenie woli tylko dopóty, dopóki nie osiągnie ono skutku w postaci orzeczenia kończącego postępowanie. Gdy to nastąpi,

ewentualne uchylenie się od skutków oświadczenia nie może już odnieść żadnego skutku procesowego, choć może wywołać konsekwencje materialnoprawne. Pogląd ten wymaga uzupełnienia w sytuacji, w której cofnięcie powództwa zostało połączone ze zrzeczeniem się roszczenia, a więc wywołuje także skutki w sferze prawa materialnego, z reguły w postaci zwolnienia z długu (art. 508 k.c.). Zniweczenie skutków materialnoprawnych może nastąpić wówczas tylko przez uchylenie się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli według przepisów art. 86–88 k.c.

Postanowienie SN z 20.01.2004 r., II CK 80/03, LEX nr 602410

Wskazana w treści art. 88 k.c. forma pisemna dla dokonania czynności prawnej uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli – czy to pod wpływem błędu, groźby czy podstępny (błąd nieistotny lub nietyczący czynności prawnej) – nie jest zastrzeżona pod rygorem nieważności. Dopuszczalne zatem jest uznanie, iż skuteczne jest oświadczenie woli o uchyleniu się od skutków prawnych złożone na rozprawie w obecności pełnomocnika drugiej strony, skoro dotarło ono do adresata (art. 61 § 1 k.c.).

Wyrok SA w Warszawie z 30.11.2007 r., III APa 125/07, LEX nr 1645627

Uchylenie się od skutków oświadczenia woli złożonego w ugodzie może dotyczyć jedynie całości ugody, a nie wybranych niekorzystnych jej fragmentów.

Wyrok SA w Białymstoku z 7.09.2005 r., III APa 30/05, OSA 2006/10, poz. 30

Możliwość uchylenia się od skutków wadliwego oświadczenia woli następuje przez złożenie innej osobie stosownego oświadczenia na piśmie, którym może być również pozew wniesiony przeciwko tej osobie. Wówczas datę uchylenia się od skutków oświadczenia woli stanowi chwila doręczenia pozwu.

Wyrok SA w Lublinie z 29.06.1999 r., I ACa 192/99, OSA 2000/3, poz. 13

Możliwość skorzystania z uprawnienia do uchylenia się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia zależy wyłącznie od decyzji składającego to oświadczenie, a druga strona nie może przeszkodzić powstaniu skutków uchylenia ani też zapobiec unieważnieniu czynności prawnej. Jeżeli jednak druga strona trwa przy stanowisku, że uchylenie się jest bezpodstawne, wówczas możliwe jest rozstrzygnięcie przez sąd, czy było ono uzasadnione. Rozstrzygnięcie sądu ma charakter deklaracyjny i może nastąpić zarówno w oddzielnym postępowaniu (w sprawie o stwierdzenie nieważności czynności prawnej w wyniku uchylenia się od skutków oświadczenia woli), jak i w każdym postępowaniu, w którym skuteczność oświadczenia woli ma znaczenie dla rozstrzygnięcia o zgłoszonym w nim żądaniu.

Postanowienie SN z 12.10.2005 r., III CK 48/05, LEX nr 191867

W wyniku skutecznego złożenia oświadczenia, o jakim mowa w art. 88 § 1 k.c., czynność prawna staje się nieważna od początku, ponieważ oświadczenie o uchyleniu działa z mocą wsteczną (*ex tunc*) od momentu dokonania czynności prawnej. Z tego względu

czynność ta nie może wywierać żadnych skutków, zaś te, które powstały, zostają z mocą wsteczną przekreślone, co dotyczy zarówno skutków o charakterze obligacyjnym, jak i prawnorzeczowym. Oznacza to, że zostają zniweczone z mocą wsteczną wszystkie skutki prawne zbycia rzeczy w postaci przeniesienia jej własności na inną osobę.

Wyrok SA w Łodzi z 18.08.2016 r., I ACa 212/16, LEX nr 2116507

PRAKTYCZNE UWAGI

- Istotne jest to, że oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli **może zostać złożone także podczas procesu, w pozwie lub innym piśmie procesowym**. Należy jednak w takiej sytuacji pamiętać, iż w razie zawarcia przedmiotowego oświadczenia w pozwie decydujące znaczenie ma chwila doręczenia pozwu lub innego pisma procesowego drugiej stronie, a nie chwila jego złożenia w sądzie.

- **Strony umowy mogą dochodzić ustalenia skuteczności** złożonego oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych zarówno w oddzielnym postępowaniu, np. w sprawie o stwierdzenie nieważności czynności prawnej w wyniku uchylenia się od skutków oświadczenia woli, jak i w każdym postępowaniu, w którym skuteczność oświadczenia woli ma znaczenie dla rozstrzygnięcia o zgłoszonym w nim żądaniu. Przedmiotem oceny sądu będą zasadność i podstawy uchylenia się od skutków oświadczenia woli. Sąd będzie badał, czy spełnione zostały przesłanki błędu prawnie doniosłego i czy uchylenie się od skutków oświadczenia woli nastąpiło w sposób prawem przewidziany.

- Rozstrzygnięcie sądu w takim przypadku ma charakter **deklaratywny**.

- Uchylenie się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia woli powoduje **nieważność całej czynności prawnej (umowy)**, nie można uchylić się tylko od jej części.

3. Pojęcie i struktura stosunku zobowiązaniowego

Generalna definicja stosunku zobowiązaniowego znajduje się w **art. 353 k.c.**, zgodnie z którym zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Świadczenie to może polegać na działaniu albo na zaniechaniu. Przytoczenie w ramach niniejszego opracowania informacji dotyczących zobowiązaniowego stosunku prawnego nie ma na celu powielania obszernych komentarzy na ten temat, lecz jedynie wskazanie praktycznego znaczenia tego pojęcia i przypomnienie jego treści w celu zrozumienia dalej omawianych zagadnień.

3.1. Pojęcie stosunku zobowiązaniowego

Stosunek zobowiązaniowy jest wzajemną relacją podmiotów, które do niego przystępują. Relacja ta skutkuje zwykle powstaniem wzajemnych praw i obowiązków na podmiotach

będących stronami tego stosunku. Z jednej strony powstaje prawo żądania spełnienia określonego świadczenia (uprawnienie wierzyciela), z drugiej zaś – obowiązek spełnienia tego świadczenia przez działanie lub zaniechanie (obowiązek ciężący na dłużniku). Uprawnienie po stronie wierzyciela jest zatem skorelowane z obowiązkiem oznaczonego działania lub zaniechania po stronie dłużnika. Nie może więc zasadniczo istnieć ani wierzytelność bez odpowiadającego jej długu, ani też dług bez wierzytelności.

Najważniejszym i najpowszechniejszym źródłem zobowiązań są umowy. W zależności od tego, jak przy konstruowaniu konkretnej umowy oznaczymy te wzajemne prawa i obowiązki, wyznaczać one będą treść danego stosunku prawnego i decydować o jego kształcie – a przede wszystkim pozwolą przypisać go do określonego typu. W celu odkodowania treści stosunku zobowiązaniowego należy się oprzeć na omawianej już wykładni oświadczeń woli. Ma to znaczenie nie tylko przy takich relacjach, które nie przybrały co najmniej formy pisemnej, lecz także znajduje odzwierciedlenie w ramach bardziej sformalizowanych stosunków obligacyjnych.

Relacja będąca wynikiem trwającego zobowiązania jest między stronami dynamiczna w swej treści. Może ona rodzić zarówno, po stronie wierzyciela, obowiązki (np. zgodnie z **art. 486 § 2 k.c.** – obowiązek przyjęcia świadczenia), jak i, po stronie dłużnika, uprawnienia (np. uprawnienie do wyboru wierzyciela solidarnego – **art. 367 § 1 k.c.**). Mogą istnieć stosunki jednostronnie zobowiązujące, w których występuje wyraźny rozdział między wierzycielem a dłużnikiem, jak również dwustronnie zobowiązujące, w których wierzycielowi przysługuje uprawnienie, ale jednocześnie jest zobowiązany do skorelowanego z nim świadczenia (np. dotyczy to umowy sprzedaży: dany podmiot jest wierzycielem w zakresie przyjęcia ceny, ale jednocześnie jest dłużnikiem w zakresie wydania rzeczy). Spotyka się w literaturze pogląd wskazujący, że w umowach wzajemnych występują dwie umowy i dwie strony, przy czym świadczący pierwsze świadczenie jest dłużnikiem, a biorący pierwsze świadczenie jest wierzycielem, natomiast wzmiankowany dłużnik, odbierając drugie, ekwiwalentne świadczenie, jest zarazem wierzycielem w tym drugim świadczeniu, gdy dotychczasowy wierzyciel, dając drugie świadczenie, staje się tym razem dłużnikiem. Ponadto uprawnienia wierzyciela mogą się odnosić do głównego przedmiotu świadczenia, ale występować też mogą uprawnienia uboczne, które mają samodzielny byt i które zabezpieczają inne płaszczyzny związane z realizacją zobowiązania (np. klauzula odsetek z tytułu opóźnienia świadczenia pieniężnego – **art. 481 k.c.**).

Źródłem powstania stosunku obligacyjnego może być czynność prawna – dwustronna (dotyczy to zobowiązań umownych) albo też jednostronna (np. przekaz – **art. 921¹ k.c.**, bezpodstawne wzbogacenie – **art. 405 i n. k.c.**). Najistotniejszą dla obrotu prawnego kategorię stanowią zobowiązania umowne, których fundamentem są tzw. nazwane stosunki umowne. Zgodnie z zasadą swobody umów w obrocie bardzo licznie reprezentowane są różne postacie umów mieszanych oraz nienazwanych. Niniejsza publikacja ma na celu skupienie się właśnie na zobowiązaniach umownych i metodyce ich konstruowania.

W ramach pojęcia stosunku zobowiązaniowego używane jest pojęcie świadczenia. Świadczenie to nic innego jak zachowanie dłużnika. Określone w zobowiązaniu świadczenie dłużnika musi być możliwe do wykonania, w przeciwnym bowiem wypadku, zgodnie z zasadą *impossibilium nulla obligatio est* (**art. 387 k.c.**), zobowiązanie będzie dotknięte tzw. niemożliwością pierwotną. Niemożliwość pierwotna świadczenia musi mieć charakter obiektywny, a więc dotyczyć nie tylko przeszkód występujących po stronie danego dłużnika, lecz także tych, które można by odnieść do każdego innego podmiotu, który znajdowałby się w sytuacji dłużnika.

Za świadczenie w zobowiązaniu uznaje się tylko takie zachowanie dłużnika, które dla uprawnionego ma samoistną wartość. Oznacza to, że samo w sobie jest korzystne dla uprawnionego. Będzie miało ujemną wartość gospodarczą dla świadczącego, a dodatnią dla przyjmującego świadczenie. Nie są zatem świadczeniami te zachowania, które nie zwiększają majątku przyjmującego, lecz jedynie umożliwiają realizację innych uprawnień. Uprawnienia pozwalające żądać takich zachowań są roszczeniami, ale nie są wierzytelnościami. Roszczenia te odgrywają jedynie rolę służebną wobec głównego prawa bezwzględne, ich treść nie wykracza poza treść prawa bezwzględne, a ich realizacja pozwala jedynie wykonywać prawo bezwzględne (wyrok SN z 29.09.2011 r., IV CSK 634/10, OSNC-ZD 2012/4, poz. 79).

Świadczenie w momencie powstania zobowiązania powinno być oznaczone jednoznacznie lub co najmniej powinny istnieć kryteria, według których nastąpi ustalenie świadczenia (np. wskazanie podstaw do ustalenia ceny w umowie sprzedaży – **art. 536 k.c.**). Zobowiązanie niespełniające tego warunku nie może w ogóle powstać. To, że świadczenie zostało oznaczone lub że istnieją kryteria do jego oznaczenia, nie jest tożsame z konkretyzacją przedmiotu świadczenia. Ta konkretyzacja następuje najpóźniej w momencie wykonania zobowiązania.

Świadczenie może przybierać różne formy w zależności od kryterium wyboru. Dlatego też świadczenie dłużnika może polegać na działaniu lub zaniechaniu. Może to być świadczenie, które w oczach wierzyciela przybierze określony rezultat (np. świadczenie dłużnika w ramach umowy o dzieło), lub też będzie to świadczenie, które zostanie przez dłużnika spełnione niezależnie od rezultatu, ale zachowanie dłużnika będzie się cechować starannym działaniem (np. świadczenie dłużnika w ramach umowy zlecenia). Dla konstruowanej umowy istotne będzie także odróżnianie świadczenia jednorazowego (np. świadczenie sprzedającego przez wydanie przedmiotu sprzedaży), ciągłego (świadczenie wynajmującego w ramach umowy najmu przez oddanie przez cały czas trwania zobowiązania przedmiotu w najem) lub okresowego (np. świadczenie najemcy przez zapłatę czynszu w ramach umowy najmu). Będzie to miało później znaczenie dla wskazania, czy i z jaką datą świadczenie stało się wymagalne, co jest istotne np. z punktu widzenia przedawnienia. Dla faktu spełnienia świadczenia istotne jest także rozróżnianie świadczeń podzielnych (zatem tych, które mogą być spełniane częściowo bez istotnej zmiany przedmiotu i wartości) i niepodzielnych. Świadczenie dłużnika może

być w umowie oznaczone indywidualnie albo rodzajowo. Treść i charakter danego świadczenia będą decydowały o tym, jakie zobowiązanie będzie łączyło strony umowy.

Kodeks cywilny

Art. 353. § 1. Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić.

§ 2. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu.

Orzecznictwo

Gdy określone przesunięcie majątkowe nie jest wynikiem świadczenia, nie może powstać roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia, lecz jedynie roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia na zasadach ogólnych (art. 405–409 k.c.). Przy ocenie, czy miało miejsce świadczenie w ramach danego stosunku, rozstrzygające znaczenie powinien mieć punkt widzenia wierzyciela z tego stosunku: czy może on na podstawie rozpoznawalnych okoliczności uważać dane działanie za świadczenie.

Wyrok SN z 11.09.1997 r., III CKN 162/97, OSNC 1998/2, poz. 31

Rozstrzygając o zasadności tak postawionych zarzutów, zwrócić należy uwagę, że w doktrynie i w orzecznictwie zgodnie w zasadzie przyjmuje się, iż cywilnoprawna ochrona dóbr osobistych oparta jest na konstrukcji prawa podmiotowego, niemajątkowego, o charakterze bezwzględny. Oznacza to powszechny, obciążający wszystkie inne podmioty obowiązek nieingerencji w określoną sferę podmiotu uprawnionego, niewkraczania w sferę jego uprawnień. Bezwzględny charakter prawa osobistego oznacza, że potencjalne roszczenia ochronne kierowane są przeciwko każdemu, kto bezprawnie narusza chronione prawo. Z chwilą, gdy taki ogólny zakaz zostanie pogwałcony, między osobą naruszającą zakaz a osobą uprawnioną nawiązuje się stosunek prawny, w ramach którego uprawniony może wystąpić z odpowiednimi roszczeniami. Rodzaj roszczeń wynika z ustawy, służą one usunięciu faktu bądź zagrożenia bądź naruszenia dobra, ich podstawą jest sam fakt stworzenia stanu sprzecznego z prawem. Przesłankami roszczeń są zatem elementy wyłącznie przedmiotowe, ich skuteczność jest niezależna od elementów podmiotowych, takich jak wina, dobra czy zła wiara osoby, przeciwko której roszczenia się kieruje; roszczenia są więc ukształtowane jako obiektywne, całkowicie oderwane od uświadamiania sobie przez pozwanego samego faktu naruszenia cudzego prawa. Poza wymienionymi cechami roszczenia te wykazują jednak jedną cechę wspólną ze wszystkimi pozostałymi roszczeniami, mianowicie zawsze są skuteczne przeciwko określonej osobie.

Okoliczność, że uruchomienie roszczenia następuje dopiero w stosunkach konkretnych, a więc jest ono skierowane przeciwko oznaczonej osobie – i w takim znaczeniu mamy tu do czynienia z roszczeniem względnym – nie uzasadnia jednak wniosku, że między uprawnionym a naruszcycielem powstało zobowiązanie w rozumieniu art. 353 k.c. Obowiązek pozwanego oznaczonego zachowania

w powstałym, na skutek dokonanego naruszenia prawa bezwzględnego, stosunku prawnym, mimo że odpowiada pojęciu świadczenia z art. 353 § 2 k.c., świadczeniem nie jest. Co prawda obowiązek ten ujawnia się w razie naruszenia prawa, wówczas bowiem powstaje roszczenie, jest jednak zasadnicza różnica między roszczeniem będącym elementem wierzytelności i roszczeniem chroniącym dobra osobiste. Obowiązek oznaczonego zachowania naruszydiciela stanowi tu element konstrukcji prawa bezwzględnego, umożliwia bowiem prawidłową realizację roszczenia ochronnego. Powstały stosunek prawny konstrukcyjnie odpowiada zatem stosunkowi prawnorzeczowemu. Funkcja zachowania zobowiązanego jest w tym stosunku funkcją pomocniczą, zachowanie jest nakierowane na przywrócenie możliwości wykonywania prawa bezwzględnego, podczas gdy w stosunkach zobowiązaniowych świadczenie (zachowanie dłużnika) jest elementem w gruncie rzeczy najważniejszym.

Wyrok SN z 29.09.2011 r., IV CSK 634/10, OSNC-ZD 2012/4, poz. 79

Skoro świadczenie może być, zgodnie z art. 353 § 2 k.c., wynikiem zaniechania, to przez zaniechanie pobrania (umorzenie) odsetek pożyczkobiorca uzyskuje nieodpłatne świadczenie w postaci możliwości bezpłatnego korzystania z cudzego kapitału (art. 12 ust. 1 pkt 2 ustawy z 15.02.1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 2000 r. poz. 654) [obecnie Dz.U. z 2022 r. poz. 2587 ze zm. – przyp. aut.].

Wyrok NSA z 2.06.2005 r., FSK 2004/04, LEX nr 173016

Umowa przedwstępna nie jest umową wzajemną, nawet jeżeli jest obustronnie zobowiązująca. Świadczenie każdej ze stron polega na złożeniu określonego oświadczenia woli potrzebnego do zawarcia umowy przyrzeczonej, a zatem nie ma mowy o ekwiwalentności świadczeń. W sytuacji niewykonania umowy przedwstępnej (niezawarcia umowy przyrzeczonej) nie mają więc zastosowania przepisy dotyczące niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych zawarte w dziale III księgi trzeciej Kodeksu cywilnego.

Wyrok SN z 30.05.2006 r., IV CSK 66/06, LEX nr 369149

Przepis art. 353 § 1 k.c. definiuje zobowiązanie jako stosunek prawny polegający na tym, że jedna osoba (wierzyciel) jest uprawniona do żądania spełnienia świadczenia, natomiast druga (dłużnik) jest obowiązana świadczenie spełnić. Świadczeniem jest takie zachowanie dłużnika, które jest zgodne z treścią zobowiązania. Dłużnik ma wykonać zobowiązanie nie tylko zgodnie z jego treścią, ale jednocześnie w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia społecznego, a jeśli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje, w sposób odpowiadający tym zwyczajom (art. 354 § 1 k.c.). Pośród wymienionych kryteriów określających powinność dłużnika zasadnicze znaczenie ma treść zobowiązania, którą określa źródło powstania zobowiązania, a więc w przypadku zobowiązań umownych – umowa, w razie potrzeby dookreślana przez przepisy

Kodeksu cywilnego albo innych ustaw. Przepis art. 353¹ k.c. pozostawia stronom swobodę ułożenia stosunku umownego co do kwestii regulowanych w przepisach dyspozytywnie. Sprecyzowanie praw i obowiązków stron konkretnego stosunku zobowiązaniowego powstałego z czynności prawnej wymaga, w razie wątpliwości co do treści kreujących ten stosunek oświadczeń woli, ich wykładni zgodnie z regułami określonymi w art. 65 k.c.

Wyrok SN z 24.01.2017 r., V CSK 207/16, LEX nr 2255336

PRAKTYCZNA UWAGA

• Inne będzie świadczenie **umowy ramowej**, a inne świadczenie umowy wykonawczej zawieranej na podstawie tej umowy ramowej. Umowa ramowa jest takim stosunkiem obligacyjnym, w którym świadczeniem będzie zobowiązanie stron do współdziałania w określonym miejscu i czasie przy zawieraniu i realizacji konkretnych umów wykonawczych. Dlatego też nie będą tożsame przyszłe świadczenia umowy lub umów wykonawczych ze swoistym świadczeniem umowy organizacyjnej. Mimo to świadczenie wynikające z umowy ramowej będzie oznaczone i polegać będzie na określonym zachowaniu przy realizacji zamierzonego celu (zawarcia umów wykonawczych). Obowiązki konkretnych świadczeń będące przedmiotem tych umów wykonawczych zostaną skonkretyzowane później, jeszcze nie na etapie zawierania umowy ramowej.

3.2. Struktura stosunku zobowiązaniowego

Stosunek zobowiązaniowy ma określoną **strukturę**. Składają się na nią:

- 1) **podmioty** – są nimi podmioty prawa cywilnego (zostaną one omówione w rozdziale 2);
- 2) **przedmiot** – jest nim omówione już wcześniej świadczenie;
- 3) **prawa i obowiązki stron** stosunku zobowiązaniowego.

Dana relacja zobowiązaniowa może zawierać także inne klauzule, które mają charakter dodatkowy w stosunku do głównych świadczeń stron.

Strony danego układu zobowiązaniowego powinny być wyraźnie oznaczone lub też najpóźniej w momencie powstania zobowiązania powinny być wskazane kryteria oznaczenia stron w przyszłości (np. przy przyrzeczeniu publicznym – **art. 919 k.c.**). Zasadniczo w ramach jednego stosunku zobowiązaniowego występuje wierzyciel i dłużnik. Obok wierzyciela i dłużnika w określonym układzie zobowiązaniowym może uczestniczyć osoba trzecia jako:

- 1) uprawniona do świadczenia (np. umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej – **art. 393 k.c.**, a także **art. 808 i 831 k.c.**);
- 2) zobowiązana wobec jednej ze stron (umowa o zwolnienie z długu – **art. 392 k.c.**);
- 3) osoba, której świadczenie jest objęte gwarancją ze strony dłużnika (tzw. umowa gwarancyjna wskazana w **art. 391 k.c.**).

W ramach jednego stosunku zobowiązaniowego mogą występować dwie lub większa liczba stron. Jeśli stosunek zobowiązaniowy jest dwustronny, występuje w nim z jednej strony wierzyciel, a z drugiej – dłużnik. Dwustronności nie zmienia fakt, że może być po jednej stronie kilku wierzycieli albo też kilku dłużników. Wielopodmiotowość po jednej ze stron może przybierać w sytuacjach normatywnie określonych lub na podstawie czynności prawnej kształt zobowiązania solidarnego – występującego bądź jako solidarność po stronie wierzycieli (solidarność czynna), bądź jako solidarność po stronie dłużników (solidarność bierna) (**art. 366 k.c.**).

Wszelkie prawa i obowiązki objęte umową realizują się na linii: wierzyciel – dłużnik i co do zasady nie mogą być kierowane do osób trzecich (pewne wyjątki występują w przypadkach tzw. rozszerzonej skuteczności wierzytelności).

Szerzej kwestię poprawności określania stron stosunku obligacyjnego omówiono w rozdziale 2 dotyczącym komparycji umowy. Problematyka świadczenia jako przedmiotu stosunku obligacyjnego została już wstępnie omówiona, choć – podobnie jak uprawnienia i obowiązki stron – zostanie szczegółowo rozwinięta w rozdziale 3 dotyczącym poszczególnych postanowień umownych oraz rozdziale 4 dotyczącym klauzul umownych.

Orzecznictwo

Wykorzystanie przez osobę trzecią w jej działalności przedmiotu świadczenia wierzyciela z jego stosunków umownych z dłużnikiem nie czyni z tej osoby dłużnika, niezależnie od tego, czy osoba ta byłaby zdolna zawrzeć we własnym imieniu umowę z wierzycielem i stać się jego dłużnikiem. Zobowiązaniem z umowy jest ten, kto umowę zawarł, a nie ten, na czyje potrzeby umowa została zrealizowana (art. 353 § 1 k.c.). Bez względu na przyczyny, z powodu których dłużnik zaciągnął zobowiązanie, i niezależnie od tego, czy wzajemne świadczenia wierzyciela wykorzystane zostały bezpośrednio przez dłużnika czy też zostały przeznaczone dla osoby trzeciej, dłużnik odpowiada wobec wierzyciela za zobowiązanie własne.

Wyrok SN z 30.10.2003 r., IV CK 121/02, LEX nr 602273

O bycie zobowiązania rozstrzyga istnienie, znajdującego wyraz w jego treści, godnego ochrony interesu wierzyciela; gdy tego interesu brak, zobowiązanie nie powstaje, a powstałe wygasa.

Wyrok SN z 12.03.2010 r., III CNP 27/09, OSNC-ZD 2010/4, poz. 105

Możliwość żądania przez stronę stosunku zobowiązaniowego określonego ukształtowania tego stosunku przez sąd, jakkolwiek jest kompetencją o charakterze procesowym, stanowi element struktury stosunku zobowiązaniowego. Została przyznana przepisami prawa materialnego i ostatecznym skutkiem jej realizacji jest zmiana zobowiązania. Do przepisów stanowiących podstawę wydania przez sąd orzeczeń wpływających na istnienie lub kształt stosunku zobowiązaniowego zaliczyć należy niewątpliwie art. 357¹ i art. 632 § 2 k.c. Przepis art. 632 § 2 k.c.

dotyczy umowy o dzieło, podzielić jednak należy stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale SN (7) z 29.09.2009 r., III CZP 41/09, OSNC 2010/3, poz. 33, że może mieć on (a także art. 629 k.c.) zastosowanie w drodze analogii do umowy o roboty budowlane. Przepis dopuszcza zmianę umowy przez sąd przez podwyższenie umówionego wynagrodzenia ryczałtowego, gdy na skutek zmiany stosunków, której nie można było przewidzieć, wykonanie dzieła za umówionym wynagrodzeniem groziłoby wykonawcy rażącą stratą.

Wyrok SN z 29.03.2012 r., I CSK 333/11, LEX nr 1214634

3.3. Umowa jako stosunek zobowiązaniowy

Umowa jest najważniejszym i najpoważniejszym źródłem zobowiązań. Można ją określić jako **zgodny zamiar stron** doprowadzenia do **powstania, zmiany lub ustania skutków prawnych**. Z pewnymi wyjątkami umowa powinna zostać wykonana zgodnie z jej treścią według zasady trwałości umów (*pacta sunt servanda*). W zależności od tego, jak pewne sformułowania zostaną w umowie oznaczone, dana strona umowy będzie mogła się czuć w ramach kontraktu bezpiecznie i skorzystać z przyszłych dalszych uprawnień albo też te uprawnienia straci.

Należy uważać przy oznaczaniu praw i obowiązków stron umowy, tak aby zabezpieczenie interesów nie było pozorne. Może to obrazować poniższy przykład.

Przykład

Strony zawierają umowę dostawy. Dostawca zobowiązuje się do wytworzenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku oraz do ich dostarczania częściami, a odbiorca zobowiązuje się do odebrania tych rzeczy i do zapłacenia ceny. Strony decydują się na zastrzeżenie kary umownej w określonej kwocie. Kara ta zostaje zastrzeżona na wypadek odstąpienia każdej ze stron od umowy wskutek braku wykonania świadczenia drugiej strony w określonym w umowie terminie. Strona zobowiązana do zapłaty ceny nie realizuje świadczenia w terminie. Dostawca oświadcza, iż odstępuje od umowy, a następnie żąda zapłaty kary umownej od odbiorcy, który nie zapłacił ceny.

W tej sytuacji, niestety, zabezpieczenie interesów dostawcy było pozorne. Nie może on skorzystać z tej klauzuli umownej, brak jest bowiem podstaw do domagania się zasądzenia kary umownej zastrzeżonej na wypadek odstąpienia od umowy, jeżeli podstawę odstąpienia od umowy stanowiło niewykonanie zobowiązania pieniężnego. Zgodnie z **art. 483 § 1 k.c.** kara umowna może zabezpieczać jedynie wykonanie zobowiązań niepieniężnych. Zastrzeżenie kary umownej jako zabezpieczenia roszczeń pieniężnych skutkuje – zgodnie z **art. 58 k.c.** – uznaniem postanowień dotyczących kary umownej za nieważne.

PRAKTYCZNA UWAGA

- Należy uważać przy oznaczaniu praw i obowiązków stron umowy, tak aby zabezpieczenie interesów nie było pozorne.

3.3.1. Zawarcie umowy

Nawiązanie stosunku zobowiązaniowego stanowi zawarcie umowy. Umowa zostaje zawarta albo z chwilą wskazaną przez strony stosunku, albo też gdy wszystkie elementy struktury stosunku zobowiązaniowego zostaną wskazane.

Do podstawowych **kodeksowych sposobów zawierania umów** należy zaliczyć:

- 1) **przyjęcie oferty**;
- 2) zawarcie umowy w ramach **negocjacji**;
- 3) zawarcie umowy w trybie **przetargowym**:
 - a) w drodze przetargu pisemnego ofertowego,
 - b) w drodze aukcji.

Ponadto można wskazać na **mieszane systemy zawarcia umów**, a wśród nich należy wyróżnić:

- 1) porozumienia przedkontraktowe – umowę o negocjacje;
- 2) umowę ramową;
- 3) list intencyjny.

Należy także wskazać na rolę wzorców i regulaminów umownych oraz tzw. pisma potwierdzającego w procesie zawierania umów.

Zgodnie z zasadą swobody umów unormowaną w **art. 353¹ k.c.**, a omówioną w pkt 3 niniejszego rozdziału, strony mogą unormować łączące je stosunki zobowiązaniowe w swobodny sposób, bacząc jednakże, aby nie były sprzeczne z ich naturą, ustawą oraz zasadami współżycia społecznego. Strony mają tym samym do wyboru trzy możliwości:

- 1) zawrzeć umowę w ramach określonego typu umowy normatywnej bez wprowadzania do niej jakichkolwiek modyfikacji;
- 2) zawrzeć umowę w ramach typu umowy normatywnej z wprowadzeniem do niej określonych modyfikacji;
- 3) zawrzeć umowę nienazwaną, której treść strony uregulują według swojego uznania, ale z zachowaniem zasady swobody umów.

Zawierając umowę, należy się zastanowić, jakie treści umieścimy w trzech kolejnych elementach, które złożą się na dokonywaną czynność prawną. W pierwszej kolejności autor umowy powinien rozważyć, jakie elementy przedmiotowo istotne (*essentialia negotii*) wystąpią w ramach danej czynności prawnej.

Przykładowo autor konstruuje jedną z uregulowanych normatywnie umów, np. umowę najmu. Powinien zatem sięgnąć do **art. 659 k.c.** określającego **elementy przedmiotowo istotne** (*essentialia negotii*) tej umowy, do których należą określenie przedmiotu najmu i określenie czynszu. Przykładowo, przy umowie sprzedaży do takich elementów należy oznaczenie przedmiotu sprzedaży i ceny (zgodnie

z **art. 535 k.c.**). Nieobjęcie tych elementów oświadczeniem woli będzie miało wpływ na skuteczność czynności prawnej.

Następnie autor umowy powinien przygotować **elementy podmiotowo istotne** (*accidentalia negotii*), które ze swej istoty nie wpływają na skuteczność danego rodzaju czynności prawnej, jednakże na mocy woli stron uzyskały rangę elementów istotnych. Przykładowo, do takich elementów można zaliczyć w ramach już wcześniej wspomnianej umowy najmu czas, na jaki zostaje zawarta umowa najmu (wyrok SN z 4.08.2005 r., III CK 640/04, Biul.SN 2005/11, s. 14).

Ponadto autor umowy powinien przygotować **pozostałe elementy umowy** (tzw. *naturalia negotii*). Przykładowo, termin płatności należy do nieistotnych elementów umowy. Brak wskazania terminu płatności nie ma wpływu na ważność czynności prawnej. Według bowiem **art. 56 k.c.** czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz także takie, które wynikają z zasad współżycia społecznego czy z ustawy.

Orzecznictwo

Zwyczaj nie stanowi źródła prawa jako podstawy zawarcia umowy o zakazie konkurencji. Zwyczaj nie stanowi też oświadczenia woli, lecz może być tylko przydatny w jego wykładni (art. 56 i 65 k.c.) oraz w ocenie wykonania zobowiązania (art. 354 k.c.). Tam więc, gdzie prawo pozytywne wymaga wyrażenia oświadczenia woli przez organ spółki, zwyczaj nie może go zastąpić.

Wyrok SN z 4.11.2008 r., I PK 82/08, OSNP 2010/9–10, poz. 107

PRAKTYCZNA UWAGA

Od 2023 r. wzrosła rola systemów cyfrowych (np. portale e-Zamówienia czy ePUAP) w zawieraniu umów z udziałem podmiotów publicznych, ale to zmiany proceduralne, niewpływające na samą konstrukcję stosunku zobowiązaniowego.

3.3.2. Uchylenie się od zawarcia umowy

Kwestia **uchylenia się od zawarcia umowy** może mieć dwojaką naturę. Może to być usprawiedliwione postępowanie jednej ze stron umowy, będące wynikiem np. wady oświadczenia woli lub pierwotnej niemożności świadczenia. Może to być jednak uchylanie się przez dłużnika od spełnienia świadczenia wynikające z naruszenia zasady trwałości umowy czy współdziałania dłużnika w realizacji umowy, ale nierealizujące znamion usprawiedliwienia takiego postępowania. Dlatego też autor umowy przy jej konstruowaniu powinien sprawdzić, czy treść przygotowanych przez niego propozycji postanowień umownych w pierwszej kolejności nie będzie mogła stanowić podstawy do usprawiedliwionego uchylenia się od zawarcia umowy (np. przewidziane w umowie świadczenie jest niemożliwe do wykonania). W dalszej kolejności powinien tak

skonstruować treść postanowień, aby należycie zabezpieczyć interesy stron i najpełniej wyrazić zasadę trwałości umowy, by dłużnik nie mógł uchylić się od wykonania umowy, którą powinien zrealizować.

Konsekwencją niewykonalności zobowiązania związaną z niemożliwością świadczenia (gdy powstanie niemożliwość świadczenia dłużnik nie odpowiada) jest wygaśnięcie zobowiązania i ewentualnie zwrot przez dłużnika surogatów świadczenia (**art. 475 § 2 k.c.**). W przypadku natomiast, gdy niemożliwość świadczenia stała się następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność, będzie on zobowiązany do wynagrodzenia pełnej szkody, jaką wierzyciel z tego powodu poniesie (**art. 471 k.c.**).

Orzecznictwo

Celem zawarcia umowy przedwstępnej jest stworzenie stanu pewności, że określona, projektowana przez strony umowa, zostanie zawarta. Pozbawienie strony działającej należycie i dążącej do wykonania umowy przyrzeczonej z możliwości korzystania ze świadczenia z umowy przyrzeczonej przez czas zwłoki zobowiązanego z umowy przedwstępnej, może więc uzasadniać roszczenie wierzyciela także o naprawienie szkody wynikłej z tejże zwłoki na podstawie art. 477 § 1 k.c. W takim przypadku nie występuje ograniczenie odszkodowania do granic tzw. ujemnego interesu, ponieważ przepis z art. 390 § 1 k.c. ma zastosowanie do odmiennej sytuacji, mianowicie do przypadków, w których nie doszło do zawarcia umowy przyrzeczonej.

Wyrok SA w Poznaniu z 19.11.2019 r., I AGa 76/19, LEX nr 2764077

Samo użycie w art. 390 § 1 k.c. pojęcia „uchylenie się” od zawarcia umowy przyrzeczonej zakłada element zawinienia strony, która nie przystępuje do jej zawarcia, wskazując na to, że zobowiązany dopuszcza się świadomie działania lub zaniechania zmierzającego do bezpodstawnego niezawarcia umowy przyrzeczonej, a co najmniej godzi się z takim skutkiem [...]. Przepis art. 390 § 1 k.c. nie przesądza w ogóle zasady odpowiedzialności za uchylanie się od zawarcia umowy przyrzeczonej. Nie jest więc konieczne, aby dłużnik wykazał się „złą wolą”, rozmyślnie zwlekając z zawarciem umowy przedwstępnej czy też wprost odmawiając jej zawarcia i szkodząc w ten sposób interesowi wierzyciela. Wystarczy natomiast to, aby wbrew swojemu obowiązкови zaniedbał on dokonania takich czynności prawnych lub faktycznych, które zawarcie umowy przyrzeczonej w ogóle czynią możliwym.

Wyrok SN z 5.12.2006 r., II CSK 274/06, LEX nr 238945

Zastrzeżenie, jako całkowicie zależne od woli strony i dotyczące samego wykonania umowy, nie może być kwalifikowane jako warunek. Nie może być zatem warunkiem w rozumieniu art. 89 k.c. zdarzenie objęte treścią zobowiązania dłużnika, którego spełnienie jest całkowicie uzależnione od jego woli.

O uchyleniu się od zawarcia umowy, jako przesłance dochodzenia roszczenia o jej zawarcie, można mówić jedynie w razie bezpodstawnej odmowy zawarcia umowy przyrzeczonej. Uchylenie się od zawarcia umowy przyrzeczonej, będące przejawem niewykonania umowy przedwstępnej, należy więc rozumieć jako świadome działanie lub zaniechanie zmierzające do bezpodstawnego niezawarcia umowy przyrzeczonej, a przynajmniej godzenie się z takim skutkiem.

Wyrok SN z 13.01.2011 r., III CSK 116/10, LEX nr 746176

Niewykonanie umowy w rozumieniu art. 394 § 1 k.c. może być następstwem „uchylenia się” od zawarcia umowy przyrzeczonej (art. 390 § 1 k.c.), przez które należy rozumieć także samą zwłokę zobowiązanego.

Wyrok SN z 30.05.2006 r., IV CSK 66/06, LEX nr 369149

3.3.3. Zmiana umowy

Artykuł 77 k.c. reguluje kwestię tzw. **czynności następnych**, które pozostają w związku z wcześniej już nawiązanym zobowiązaniem. Przepis ten jest przepisem semiimperatywnym i wyznacza minimum wymogów formalnych dla stron umowy. Oznacza to, że strony mogą zastrzec formę surowszą zarówno w odniesieniu do pierwotnej umowy, jak i w odniesieniu do samych tylko czynności modyfikujących.

Czynności modyfikujące można podzielić w następujący sposób:

- 1) modyfikujące pierwotną umowę (**art. 77 § 1 k.c.**);
- 2) zmierzające do zakończenia stosunku umownego (**art. 77 § 2 i 3 k.c.**).

Aby można było mówić o zmianie umowy, niezmienione muszą pozostać elementy przedmiotowo istotne umowy (*essentialia negotii*).

Od zmiany umowy przez jej modyfikacje (ale jednak pozostawiające trzon pierwotnego zobowiązania) należy odróżnić tzw. **odnowienie** opisane w **art. 506 k.c.** Odnowienie nie zmienia istniejącego stosunku prawnego, ale kreuje zupełnie nowy i jest *de facto* zawarciem nowej umowy.

W orzecznictwie przyjęto, że klasyczną cechą nowacji, wynikającą wprost z ustawy, jest zobowiązanie się dłużnika – za zgodą wierzyciela – do spełnienia innego świadczenia; istotną cechą nowacji jest także to, iż wygasa dotychczasowe zobowiązanie.

Zamiar nowacji może być również dorozumiany, byleby był wyraźny, wskazując na wolę nowego i zupełnie odmiennego sposobu spełnienia świadczenia, dogodnego dla obu kontrahentów (wyrok SN z 24.10.2000 r., V CKN 125/00, LEX nr 52676).

Kodeks cywilny

Art. 77. § 1. Uzupełnienie lub zmiana umowy wymaga zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia.

§ 2. Jeżeli umowa została zawarta w formie pisemnej, dokumentowej albo elektronicznej, jej rozwiązanie za zgodą obu stron, jak również odstąpienie od niej albo jej wypowiedzenie wymaga zachowania formy dokumentowej, chyba że ustawa lub umowa zastrzega inną formę.

§ 3. Jeżeli umowa została zawarta w innej formie szczególnej, jej rozwiązanie za zgodą obu stron wymaga zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia; natomiast odstąpienie od umowy albo jej wypowiedzenie powinno być stwierdzone pismem.

Art. 77¹. § 1. W wypadku gdy umowę zawartą pomiędzy przedsiębiorcami bez zachowania formy pisemnej jedna strona niezwłocznie potwierdzi w piśmie skierowanym do drugiej strony, a pismo to zawiera zmiany lub uzupełnienia umowy, niezmieniające istotnie jej treści, strony wiąże umowa o treści określonej w piśmie potwierdzającym, chyba że druga strona niezwłocznie się temu sprzeciwiła na piśmie.

§ 2. W przypadku gdy umowę zawartą pomiędzy przedsiębiorcami bez zachowania formy dokumentowej jedna strona niezwłocznie potwierdzi w dokumencie skierowanym do drugiej strony, a dokument ten zawiera zmiany lub uzupełnienia umowy, niezmieniające istotnie jej treści, strony wiąże umowa o treści określonej w dokumencie potwierdzającym, chyba że druga strona niezwłocznie się temu sprzeciwiła w dokumencie.

Art. 77². Do zachowania dokumentowej formy czynności prawnej wystarcza złożenie oświadczenia woli w postaci dokumentu, w sposób umożliwiający ustalenie osoby składającej oświadczenie.

Art. 77³. Dokumentem jest nośnik informacji umożliwiający zapoznanie się z jej treścią.

Art. 506. § 1. Jeżeli w celu umorzenia zobowiązania dłużnik zobowiązuje się za zgodą wierzyciela spełnić inne świadczenie albo nawet to samo świadczenie, lecz z innej podstawy prawnej, zobowiązanie dotychczasowe wygasa (odnowienie).

§ 2. W razie wątpliwości poczytuje się, że zmiana treści dotychczasowego zobowiązania nie stanowi odnowienia. Dotyczy to w szczególności wypadku, gdy wierzyciel otrzymuje od dłużnika weksel lub czek.

Orzecznictwo

Sformułowania „stwierdzone pismem” użytego w art. 77 k.c. nie można utożsamiać z koniecznością złożenia oświadczenia woli na piśmie przez obie strony, gdyż chodzi tu o potwierdzenie na piśmie dla celów dowodowych samej zmiany

kontraktu, która mogła zostać dokonana w dowolnej formie. „Stwierdzenie piśmem”, o jakim mowa w art. 77 k.c., może pochodzić tylko od jednej ze stron.

Wyrok SN z 22.12.2005 r., V CSK 8/05, LEX nr 1096047

Dyrektywa nakazująca współdziałanie kontrahentów (art. 354 § 1 i 2 k.c.) dotyczy istniejących zobowiązań, natomiast nie nakłada obowiązku zmiany istotnych postanowień umowy wzajemnej w celu jej konwalidacji.

Wyrok SN z 8.02.2007 r., I CSK 420/06, LEX nr 274239

Zmiana elementów przedmiotowo istotnych umowy może dowodzić wyraźnego zamiaru nowacji, nawet jeżeli wynika on tylko w sposób dorozumiany z brzmienia postanowień zmieniających umowę.

Wyrok SN z 18.06.2009 r., II CSK 37/09, LEX nr 515729

3.3.4. Wygaśnięcie umowy

Prawo cywilne przewiduje różne **przyczyny wygasania zobowiązań**. Można do nich zaliczyć m.in.:

- 1) zaspokojenie wierzyciela przez wykonanie zobowiązania zgodnie z jego treścią;
- 2) zaspokojenie wierzyciela przez naprawienie szkody wyrządzonej niewykonaniem zobowiązania;
- 3) osiągnięcie celu zobowiązania;
- 4) świadczenie w miejsce wykonania (**art. 453 k.c.**);
- 5) odnowienie (**art. 506 § 1 k.c.**);
- 6) potrącenie (**art. 498 i n. k.c.**);
- 7) złożenie do depozytu sądowego (**art. 467–470, art. 486 § 1 k.c.**);
- 8) zwolnienie z długu (**art. 508 k.c.**);
- 9) rozwiązanie stosunku prawnego w drodze umowy stron albo przez sąd (**art. 357¹ § 1 k.c.**);
- 10) wypowiedzenie umowy;
- 11) odstąpienie od umowy;
- 12) ziszczenie się warunku rozwiązującego;
- 13) nadejście terminu końcowego;
- 14) upływ czasu trwania stosunku prawnego;
- 15) niemożliwość świadczenia;
- 16) połączenie w jednej osobie praw wierzyciela i obowiązków dłużnika;
- 17) śmierć dłużnika w przypadku zobowiązań o charakterze osobistym, gdy to wynika z ustawy lub woli stron.

Przyjętym w prawie cywilnym sposobem przedwczesnego zakończenia stosunków trwałych jest **wypowiedzenie**. Wywiera ono skutek na przyszłość (*ex nunc*), tj. znosi stosunek prawny dopiero po upływie terminu wypowiedzenia, a gdy termin taki

wyjątkowo nie jest wymagany – z chwilą złożenia drugiej stronie oświadczenia o wypowiedzeniu.

Uprawnienie do wypowiedzenia zobowiązania aktualizuje się z chwilą nawiązania stosunku prawnego, a z jego ustaniem definitywnie wygasa. Należy wskazać trzy generalne **zasady** związane z **wygaśnięciem zobowiązania w drodze wypowiedzenia**:

- 1) każda ze stron umowy może wypowiedzieć zobowiązanie terminowe o charakterze ciągłym, jeżeli w łączącej strony umowie takie uprawnienie zostało jej przyznane na wypadek zaistnienia ściśle określonych zdarzeń (**art. 353¹ k.c.**);
- 2) każda ze stron umowy może bez wskazywania przyczyny wypowiedzieć zobowiązanie bezterminowe o charakterze ciągłym (**art. 365¹ k.c.**), chyba że jest to niedopuszczalne ze względu na treść przepisu ustawy albo istotę (naturę) łączącego strony stosunku prawnego;
- 3) żadna ze stron umowy nie może bez wskazania przyczyny wypowiedzieć zobowiązania terminowego o charakterze ciągłym, jeśli nie pozwala na to przepis szczególny (**art. 56 k.c.**).

Tylko **umowa zawarta na czas nieoznaczony** wygasa w drodze wypowiedzenia z dowolnej przyczyny, natomiast umowę zawartą na czas oznaczony cechuje to, że wynikające z niej zobowiązanie może wygasnąć przed upływem terminu końcowego na skutek wypowiedzenia z przyczyn wskazanych w umowie lub ustawie.

W odniesieniu do **zobowiązań trwałych** przyjmuje się, że nie tylko rozwiązanie z mocą wsteczną za zgodą obu stron (wyroki SN: z 15.11.2002 r., V CKN 1374/00, OSNC 2004/3, poz. 45, oraz z 26.01.2001 r., II CKN 365/00, OSNC 2001/10, poz. 154), lecz także wypowiedzenie z mocą wsteczną przez jedną ze stron należy uznać za sprzeczne z wynikającą z założeń Kodeksu cywilnego naturą zobowiązania trwałego (**art. 353¹ k.c.**) i nieważne na podstawie **art. 58 § 1 k.c.**

Umowa, której strony nadały walor terminowej, może również wygasać wskutek upływu czasu, na jaki została zawarta. Ograniczenie czasu trwania zobowiązania takimi zdarzeniami, jak rozwiązanie umowy, jej wypowiedzenie albo odstąpienie od niej, nie nadaje stosunkowi prawnemu charakteru terminowego, ponieważ wymienione zdarzenia, nawet pomimo wystąpienia przesłanek uprawniających do wypowiedzenia, rozwiązania lub odstąpienia od umowy, zawsze zależą od woli uprawnionego. Są to co prawda zdarzenia przyszłe, ale niepewne (z uzasadnienia wyroku SN z 29.05.2000 r., III CKN 246/00, OSNC 2000/11, poz. 213).

W praktyce oznacza to, że strona może wypowiedzieć zobowiązanie ciągle zawarte na czas nieokreślony także bez wskazania przyczyny – nawet bez uprzedniego zastrzeżenia takiej możliwości w treści umowy – o ile brak jest odmiennych regulacji ustawowych, umownych lub wynikających ze zwyczaju.

Nowy przepis wymaga szczególnej uwagi przy redagowaniu zobowiązań ciągłych – np. umów ramowych, długoterminowych umów o współpracy – gdyż w przypadku braku określenia terminów wypowiedzenia zastosowanie znajdzie ustawowy mechanizm „niezwłocznego” ustania stosunku prawnego.

Orzecznictwo

Rozwiązanie z mocą wsteczną umowy stanowiącej źródło stosunku zobowiązaniowego o charakterze trwałym jest sprzeczne z naturą tego zobowiązania.

Wyrok SN z 8.10.2004 r., V CK 670/03, OSNC 2005/9, poz. 162

W umowie podstawowej łączącej wystawcę weksla z remitentem (w umowie leasingu) można przewidzieć odpowiednie przyczyny wygaśnięcia zobowiązania wekslowego wynikającego z wręzonego remitentowi weksla gwarancyjnego (np. zwrot przedmiotu leasingu po rozwiązaniu umowy leasingu).

Wyrok SN z 19.01.2006 r., IV CK 372/05, LEX nr 191169

Przewidziany w art. 568 k.c. termin wygaśnięcia uprawnień z tytułu rękojmi może być przedłużony umową stron.

Wyrok SN z 5.08.2005 r., II CK 28/05, Biul.SN 2005/11, s. 14

W ramach swobody kontraktowej strony umowy przedwstępnej mogą określić w niej termin, którego upływ powoduje wygaśnięcie obowiązku zawarcia umowy przedwstępnej, oraz wprowadzić do niej postanowienia, które nie stanowią warunku w rozumieniu art. 89 k.c. i uprawniają jedynie jedną ze stron umowy do odstąpienia od zawarcia umowy przyrzeczonej w przypadku, gdy zajdą okoliczności wskazane w umowie.

Wyrok SN z 3.02.2011 r., I CSK 282/10, LEX nr 798229

Dopiero spełnienie świadczenia substytucyjnego, będące następstwem umowy o świadczenie w miejsce wykonania, prowadzi do wygaśnięcia pierwotnego zobowiązania w całości lub w części. Samo przystąpienie do wykonania świadczenia zastępczego nie wywołuje skutku w postaci wygaśnięcia zobowiązania, a przystąpienie do wykonania prac nie może mieć żadnego wpływu na bieg odsetek ustawowych od odpłatnej umowy pożyczki.

Wyrok SN z 15.09.2005 r., II CK 68/05, LEX nr 479353

4. Pojęcie i zakres zasady swobody umów

Zakres swobody umów dyktowany jest w pierwszej kolejności typem przepisu, który strony umowy chciałyby przyjąć jako postanowienie. Strony mają bowiem do wyboru:

- 1) przejąć w ramach konstruowania umowy **przepisy bez możliwości ich modyfikacji** (przepisy bezwzględnie obowiązujące); zawierają one dyspozycje, których zastosowanie nie może być wolą stron ani wyłączone, ani ograniczone;
- 2) przejąć w ramach konstruowania umowy przepisy co do zasady, ale **modyfikując je w zależności od okoliczności**, zachowując pewien trzon (przepisy semiimperatywne); ich zastosowanie może być wyłączone wolą stron jedynie w przypadku przyjęcia uregulowania umownego korzystniejszego dla strony wskazanej w tych przepisach;
- 3) stworzyć **własną wersję danych przepisów** bez konieczności zachowywania pewnego trzonu lub zastosować przepisy względnie obowiązujące (dyspozytywne), które stosuje się wtedy, gdy strony nie uregulowały danej kwestii w ramach łączącego je stosunku prawnego w sposób odmienny.

Zdekodowanie, z jakim typem przepisu mamy do czynienia przy konstruowaniu umowy, ma istotne znaczenie dla granic naszej swobody kontraktowania. Ustalanie charakteru mocy wiążącej przepisu następuje według dyrektyw językowych, wykładni systemowej (gdy przepis sam rozstrzyga o możliwości odmiennego uregulowania danej kwestii w umowie) albo też według wykładni celowościowej (należy się odwołać do funkcji, jaką ma spełniać dana norma, oraz do przypisywanego ustawodawcy celu jej ustanowienia, gdy brzmienie przepisu nie pozwala sprawy rozstrzygnąć). Strony umowy mogą zatem w określonych powyższym przepisem ramach swobodnie kształtować treść łączącego je zobowiązania albo przez konstruowanie zapisów umownych odmiennych od treści przepisów względnie obowiązujących, albo przez uzupełnienie treści przepisów semiimperatywnych. Dlatego też należy baczyć przy konstruowaniu wiążących strony norm umownych, nakładaniu obowiązków i przyznawaniu uprawnień, aby regulacje te nie wykraczały poza swobodę umów. Strony umowy mają możliwość wykreowania konkretnego stosunku zobowiązaniowego w ramach wyznaczonego normatywnie typu, mają możliwość zmodyfikowania tego typu w zakresie norm dyspozytywnych, jak również mogą stworzyć umowę, która nie będzie odpowiadała żadnemu znanemu typowi.

Swoboda umów stanowi w istocie swobodę kształtowania treści stosunku zobowiązaniowego przez umowę, obejmuje zatem nie tylko umowy tworzące stosunek zobowiązaniowy, ale także umowy zmieniające ten stosunek oraz rozwiązujące go (podobny pogląd znajduje oparcie w orzecznictwie – zob. m.in. wyrok SN z 18.01.2001 r., V CKN 193/00, LEX nr 53113).

Zasadniczo większość norm prawa zobowiązań odnoszących się do umownych stosunków zobowiązaniowych ma charakter względnie wiążący, a w konsekwencji ma na celu

jedynie uzupełnianie treści stosunku prawnego o niezbędne, pominięte przez ustawodawcę przepisy. Powyższe uzupełnianie treści lub też kreowanie własnych reguł ograniczone jest autonomią woli stron, która wymaga respektowania opisanej w **art. 353¹ k.c.** zasady swobody umów.

Co istotne – swoboda umów nie będzie obejmowała jednostronnych czynności prawnych. Nie ma natomiast przeszkód, aby modyfikować w drodze umowy relacje zobowiązaniowe powstające z innych zdarzeń niż umowa.

Kodeks cywilny

Art. 353¹. Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.

PRAKTYCZNA UWAGA

- Należy uważać, aby strony w łączącej je umowie nie wprowadziły terminu wypowiedzenia sprzecznego z przepisem bezwzględnie obowiązującym. Wtedy takie zastrzeżenie byłoby nieważne, a zobowiązanie wygasłoby wskutek wypowiedzenia z zachowaniem terminu ustawowego. W takim bowiem wypadku „na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy” (**art. 58 § 1 *in fine* k.c.**).

4.1. Pozytywna strona zasady swobody umów

Pozytywna strona zasady swobody umów wyrażona jest w sformułowaniu: „Strony zawierające umowę **mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania**”.

Chodzi zatem o to, że strony mają swobodę co do samej **woli** zawarcia danej umowy. Mogą zdecydować o tym, z kim taką umowę chcą zawrzeć. Następnie mogą zdecydować o **treści**, jaka w umowie zostanie zawarta, oraz (zasadniczo) o **formie**. Chodzi o to, aby jak najlepiej został wyrażony i zabezpieczony interes obu stron postępowania. Oczywiście wszystko to w granicach opisanych poniżej. Swoboda ta wyrażona jest abstrakcyjnie i nie odnosi się do sytuacji faktycznych, które mogą uwikłać strony w dane umowy z konkretnym podmiotem lub konkretną treścią (np. gdy kontrahent jest monopolistą).

PRAKTYCZNA UWAGA

- W przypadku umowy nienazwanej – np. umowy gwarancji bankowej jako czynności przysparzającej – może ona zostać tak ukształtowana, że strony wyłączą możliwość podnoszenia zarzutów opartych na braku lub wadliwości podstawy prawnej ze stosunku podstawowego, nadając tym samym abstrakcyjny charakter stosunkowi gwarancji bankowej.

4.2. Wyznaczanie granic swobody umów

Przepis **art. 353¹ k.c.** wyraża obowiązującą w prawie zobowiązaniowym **zasadę wolności umów**. Swoboda umów nie ma jednak charakteru absolutnego. Granice swobody umów są tam, gdzie kończy się wolność stron w kształtowaniu stosunku prawnego. Jak w każdym systemie prawnym doznaje ograniczeń zarówno w zakresie treści, jak i celu umowy. **Artykuł 353¹ k.c.** wprowadza trzy rodzaje ograniczeń: ustawę, właściwość (naturę) stosunku prawnego i zasady współżycia społecznego. W ramach **art. 353¹ k.c.** strony mają do wyboru trzy możliwości: przyjęcie bez jakichkolwiek modyfikacji określonego typu umowy uregulowanej normatywnie, zawarcie umowy nazwanej z jednoczesnym wprowadzeniem do niej pewnych odmienności, w tym również połączenie cech kilku umów nazwanych (tzw. umowy mieszane), lub zawarcie umowy nienazwanej, której treść ukształtują według swego uznania (oczywiście z zachowaniem ograniczeń wynikających z **art. 353¹ k.c.**) (wyrok SN z 6.11.2002 r., I CKN 1144/00, LEX nr 74505). Obok swobody uregulowania zasadniczego świadczenia kompetencja stron obejmuje także swobodę ustanawiania obowiązków świadczeń ubocznych i dodatkowych, ustanawianie innych obowiązków spoczywających na dłużniku związanych ze spełnieniem świadczenia oraz nakładanie na wierzyciela obowiązków związanych z należnym mu świadczeniem.

Swoboda umów nie wyklucza nawet modyfikacji **art. 354 § 2 k.c.**, np. przez szczególne określenie obowiązków wierzyciela, ale wydaje się, że przekraczałoby już tę swobodę postanowienie o całkowitym zniesieniu wierzycielskiego obowiązku współdziałania i przeniesieniu ciężaru starań o wykonanie zobowiązania w całości na dłużnika.

Poza granicami wyznaczonymi swobodą umów nie można skutecznie skonstruować umowy stron, nawet jeśli takie byłyby wola i stosowne oświadczenia stron. Będą one dołknięte nieważnością bezwzględną, a w pewnych sytuacjach – nieważnością względną.

Przy konstrukcji umowy zatem jej autor w pierwszej kolejności powinien zdekodować, jaka jest treść oraz jaki jest cel stosunku prawnego.

Treścią stosunku prawnego będzie tu treść umowy, a zatem wszystkie zawarte w niej postanowienia – w szczególności co do uprawnień i obowiązków stron. Ponadto powinien mieć na uwadze cel stosunku zobowiązaniowego. Cel ten nie będzie zwykle objęty treścią oświadczeń woli, ale nawet jeśli zostanie wprost wyrażony w umowie (czy to w preambule, czy to w osobnym postanowieniu umownym), należy zweryfikować, czy w swej treści cel ten jest w pełni ujęty, czy nie ma obok niego jeszcze innych, niewyrażonych wprost celów. Celem umowy będzie bowiem taki stan rzeczy, który nie jest objęty treścią oświadczeń woli, a powinien być zrealizowany w następstwie wykonania uprawnień i obowiązków wynikających z dokonanej czynności prawnej. Autor umowy powinien mieć na uwadze wszelkie (znane obu stronom), nawet pośrednie i odległe, następstwa prawne. Obie strony muszą być świadome, że wykonanie zobowiązania stworzy pewien określony stan rzeczy.

Kiedy treść i cel zostaną już przez autora umowy określone, **należy zweryfikować**, czy nie są one sprzeczne ze wszystkimi powszechnie obowiązującymi w naszym kraju przepisami prawa, m.in. przez:

- 1) sprawdzenie, czy nie istnieje przepis, który wyraża **zakaz formułowania danego rodzaju treści** (przykładowo można tu wskazać na **art. 855 § 2 k.c.**, zgodnie z którym przedsiębiorca składowy jest obowiązany dokonywać odpowiednich czynności konserwacyjnych, a przeciwne postanowienie umowy jest nieważne);
- 2) sprawdzenie, czy nie istnieje przepis, który wskazuje, że **ukształtowanie danego rodzaju treści jest niedozwolone lub nieskuteczne** (przykładowo można tu wskazać na **art. 385³ pkt 1 k.c.**, zgodnie z którym niedozwolonymi postanowieniami umownymi są te, które w szczególności wyłączają lub ograniczają odpowiedzialność względem konsumenta za szkody na osobie);
- 3) sprawdzenie, czy nie istnieje przepis, który reguluje **wysokość określonego umową świadczenia** (przykładowo można tu wskazać na **art. 593 § 1 k.c.**, zgodnie z którym prawo odkupu może być zastrzeżone na czas nieprzenoszący lat 5, a termin dłuższy ulega skróceniu do lat 5);
- 4) sprawdzenie, czy nie istnieją **podmiotowe kwalifikacje pewnych czynności prawnych**;
- 5) sprawdzenie, czy przedmiotem świadczenia nie są określone dobra, co do których istnieje zakaz zawierania umów (przykładowo można tu wskazać na umowę, której świadczeniem jest sprzedaż produktów leczniczych niedopuszczonych do obrotu);
- 6) sprawdzenie, czy nie zachodzi sytuacja, w której **strony łączą stosunek prawny, którego nie mogą zmienić lub też możliwość ta jest ograniczona**.

Jeśli to niedbalstwo jednej ze stron (np. zawiniony brak koniecznej wiedzy) jest wynikiem zawarcia umowy, która nie wskazuje na to, że decyzja o jej zawarciu była swobodna i rozważna, to niestety taka umowa nie wykracza poza kodeksową swobodę umów.

Umowy **nie mogą naruszać przepisów bezwzględnie obowiązujących** wynikających z całego systemu prawa. Ograniczenie to nie dotyczy przepisów względnie obowiązujących, które wchodzi w rachubę, jeżeli strony danej kwestii nie uregulują inaczej. Sprzeczność z prawem ustalana będzie w drodze wykładni językowej, systemowej czy też celowościowej.

Odnosząc się do **właściwości (natury) stosunku zobowiązaniowego**, można rozumieć przez nią główne cechy określone przepisami prawa, charakterystyczne dla pewnego modelu relacji między podmiotami. Nawiązywany w ramach umowy stosunek zobowiązaniowy nie powinien stwarzać sytuacji, w której jeden podmiot byłby uzależniony od drugiego lub też stwarzał niepewną sytuację co do przysługujących stronom praw i ciężących na nich obowiązków. Nawiązywana relacja zobowiązaniowa musi mieć względny charakter i nie może ani unicestwiać, ani nadmiernie ograniczać wolności strony. Powinna być racjonalna i użyteczna. Przyjmuje się w literaturze, że kryterium „natury stosunku” nie ma samodzielnej, własnej treści, lecz w całości pokrywa się

z kryterium ustawy. Gdyby natomiast miało się odnosić do cech zobowiązania nieokreślonych przepisami prawa – pokrywa się z zasadami współżycia społecznego.

Przykładem sprzeczności z naturą stosunku jest zastrzeżenie w umowie konieczności wystąpienia rezultatu w kontrakcie, który ze swej istoty jest umową starannego działania (np. zlecenie świadczenia medycznego).

Innym przykładem jest wyłączenie z umowy sprzedaży obowiązku zapłaty ceny, gdyż w takiej sytuacji strony będą miały do czynienia z umową darowizny. Wydaje się, że istota (natura) stosunków umownych – nazwanych – wyznaczona jest co najmniej przez ich *essentialia negotii*.

Ponadto treść łączącego strony zobowiązania będzie oceniana przez pryzmat **zasad współżycia społecznego**. Można stwierdzić, że zasady te stanowią zakaz naruszania niepisanych norm prawa uzupełniających pozytywny porządek prawny. Utożsamiają postępowanie uczciwe, lojalne, zgodne z dobrymi obyczajami czy też dobrą wiarą.

W świetle zasad współżycia społecznego chodzi zatem o sprawdzenie, czy uprawnienia i obowiązki stron stosunku prawnego, korzyści i ciężary, szanse i ryzyka związane z powstaniem i realizacją stosunku prawnego są równomiernie rozłożone. Będzie tu zapewne miała znaczenie wartość świadczeń w umowach dwustronnie zobowiązujących. Rażąca dysproporcja tych świadczeń (a zatem nierówny podział innych obowiązków, jak również brak dostosowania ich zakresu do rzeczywistej potrzeby ochrony interesów uprawnionych i uprawnień) może uzasadniać wniosek o przekroczeniu swobody umów.

W przypadku umów konsumenckich mamy do czynienia także z dodatkowym ograniczeniem kształtowania swobody umów. Z uwagi na prawa konsumenta jako słabszej strony kontraktu jego kontrahent – przedsiębiorca – nie może stosować niektórych klauzul umownych, co zostanie omówione w pkt 5 niniejszego rozdziału.

Orzecznictwo

Z wyrażonej w art. 353¹ k.c. zasady swobody umów wynika przyzwolenie na faktyczną nierówność stron umowy. Ekwiwalentność sytuacji prawnej stron umowy nie wymaga więc co do zasady istnienia okoliczności, które by ją usprawiedliwiały, skoro stanowi ona wyraz woli stron.

Obiektywnie niekorzystna dla jednej strony treść umowy zasługiwać będzie na negatywną ocenę moralną, a w konsekwencji prowadzić do uznania umowy za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego w sytuacji, gdy do takiego ukształtowania stosunków umownych, który jest dla niej w sposób widoczny krzywdzący, doszło przy świadomym lub tylko spowodowanym niedbalstwem wykorzystaniu przez drugą stronę swojej silniejszej pozycji. Umowa zawarta przez

stronę działającą pod presją faktycznej przewagi kontrahenta nie może być bowiem uznana za wyraz w pełni swobodnej i rozważnie podjętej przez nią decyzji.

Wyrok SN z 18.03.2008 r., IV CSK 478/07, LEX nr 371531

Ciężar dowodu, że zawarta przez strony umowa nie odpowiada jednemu z kryteriów określonych w art. 353¹ k.c., obciąża stronę kwestionującą treść tej umowy (art. 6 k.c.).

Wyrok SN z 8.06.1998 r., I CKN 716/97, LEX nr 1219542

Strony w ramach swobody umów (art. 353¹ k.c.) mogą się umówić, że każda z nich będzie mogła odstąpić od zawartej umowy i określić skutki odstąpienia od umowy odmiennie od postanowień kodeksowych. Swobodę tę mogą ograniczyć jedynie przepisy o charakterze *iuris cogentis*, a więc bezwzględnie obowiązujące (w tym także semiimperatywne). Z tego więc względu niedopuszczalne będzie takie ukształtowanie treści stosunku zobowiązaniowego, które prowadziłoby do naruszenia bezwzględnie obowiązujących przepisów ustawy. Istnienie bowiem konkretnego przepisu prawa, który poszczególne zagadnienia – odnoszące się do pewnej umowy (bądź pewnego typu umów) – normuje w sposób imperatywny, wyklucza możliwość regulowania przez strony w sposób odmienny wynikających z umowy wzajemnych praw i obowiązków. Na tle tego właśnie przepisu dokonuje się bowiem oceny dopuszczalności swobody kontraktowania. Reguła ta jest aktualna zarówno w przypadku zawierania umów nazwanych, mieszanych, jak i nienazwanych, noszących znamiona kompletnej nowości, zatem na wszystkich płaszczyznach zastosowania zasady swobody kontraktowej.

Swoboda umów sięga zatem do granic konkretnego przepisu imperatywnego.

Wyrok SN z 29.04.2003 r., V CKN 310/01, LEX nr 457973

Zastrzeżenie w umowie pożyczki między osobami fizycznymi odsetek w wysokości nadmiernej, niemającej uzasadnienia ani w wysokości inflacji, ani w zyskach osiągniętych w ramach normalnej, rzetelnie prowadzonej działalności gospodarczej, może być sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Ocena zgodności takich umów z zasadami współżycia społecznego została pozostawiona sądom dokonującym jej na podstawie znajomości zjawisk ekonomicznych i społecznych wyprawionej z doświadczenia życiowego.

Wyrok SN z 27.07.2000 r., IV CKN 85/00, Biul.SN 2000/12, s. 6

4.3. Skutki przekroczenia zakresu swobody umów

Artykuł 353¹ k.c. należy do kategorii przepisów bezwzględnie obowiązujących. Oznacza to, że naruszenie któregośkolwiek z wymienionych w tym przepisie kryteriów swobody umów skutkować będzie sankcją nieważności, którą **art. 58 k.c.** odnosi do każdej czynności sprzecznej z prawem. Mogą występować również inne skutki, np. opisana

w art. 527 k.c. bezskuteczność względna. Jeśli zostanie wprowadzona niedozwolona klauzula w umowie zawieranej przez przedsiębiorcę z konsumentem, w myśl treści art. 385¹ k.c., postanowienia umowy nieuzgodnione indywidualnie nie będą wiązały konsumenta, jeżeli kształtować będą jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy.

Jedną ze szczególnych instytucji ograniczających pole swobody umów jest m.in. instytucja wyzysku (art. 388 k.c.), jak też przepisy o niemożliwości świadczenia (art. 387 k.c.). Ponadto wskazać można przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 405 i n. k.c.) i o czynach niedozwolonych (art. 415 i n. k.c.).

PRAKTYCZNA UWAGA

Warto pamiętać, że uregulowania w innych częściach Kodeksu cywilnego (np. art. 649¹ k.c.) mogą wpływać na zakres swobody stron w określonych typach umów (np. przy robotach budowlanych ze Skarbem Państwa).

4.3.1. Wyzysk

O wyzysku można mówić, gdy w umowie zastrzeżone są **niewspółmierne wobec siebie wzajemne świadczenia**. Zaistnieć muszą kumulatywnie okoliczności:

- 1) sytuacja, w której jedna ze stron w zamian za swoje świadczenie przyjmuje lub zastrzega dla siebie albo dla osoby trzeciej świadczenie, którego **wartość majątkowa jest rażąco wysoka** w stosunku do **wartości świadczenia wzajemnego**, oraz
- 2) zastrzeżenie lub przyjęcie świadczenia rażąco wysokiego następuje przez **wykorzystanie przymusowego położenia, niedoświadczenia lub niedoświadczania innej osoby**.

Pokrzywdzony wyzyskiem może – według swego wyboru – żądać zmniejszenia swego świadczenia albo zwiększenia świadczenia wzajemnego bądź w ostateczności przysługuje mu uprawnienie do unieważnienia umowy.

Zmiany w art. 388 k.c. (wejście w życie 30.06.2022 r.) wprowadzają nowy § 1¹, który upraszcza ustalanie rażącej dysproporcji – domniemywa się ją, gdy świadczenie jednej strony co najmniej dwukrotnie przewyższa wartość świadczenia drugiej, co przerzuca ciężar dowodu na stronę korzystającą z tej dysproporcji.

Orzecznictwo

1. Kryterium wyznaczającym poziom redukcji nadmiernych odsetek nie jest wysokość odsetek ustawowych, lecz stanowią je zasady współżycia społecznego. Stopa odsetek ustawowych może stanowić jeden z elementów oceny.
2. Zakresy art. 388 i 58 k.c. mogą się krzyżować, zwłaszcza wówczas, gdy zastrzeżenie świadczenia rażąco niewspółmiernego w stosunku do własnego jest

sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, przez co narusza art. 353¹ k.c. w związku z przekroczeniem granicy swobody umów.

Wyrok SN z 13.01.2005 r., IV CK 444/04, LEX nr 177233

4.3.2. Niemożliwość świadczenia

Zgodnie z paremią *impossibilium nulla obligatio est* ustawodawca w art. 387 k.c. statuuje generalną zasadę, że umowa o świadczenie niemożliwe jest nieważna.

Niemożliwość świadczenia (która może mieć charakter **fizyczny lub prawny**) musi spełniać jedną podstawową cechę – występować **w stosunku do każdego podmiotu prawa**. Oznacza to, że każdy potencjalny podmiot, który miałby się stać stroną umowy, znalazłby się w takiej samej sytuacji. Nie chodzi tu zatem o niewypłacalność dłużnika.

W przypadku umowy o świadczenie niemożliwe jest ona nieważna, jeśli jednak o niemożliwości świadczenia jedna ze stron wiedziała i nie poinformowała drugiej strony, która o niemożliwości nie wiedziała, to ta druga strona ma obowiązek naprawienia przez to szkody w ramach ujemnego interesu umowy (art. 387 § 2 k.c.).

Orzecznictwo

1. Przepis art. 387 k.c. wyraża myśl o niecelowości stanowienia takich reguł postępowania, które z natury rzeczy (najczęściej w następstwie działania praw przyrody – co uzasadnia odnoszenie tych reguł do świadczeń jedynie rzeczowych oraz ewentualnie polegających na zaniechaniu – ale również zakazów i ograniczeń prawnych) nie mogą zostać zrealizowane. Jeżeli wykonanie świadczenia jest wprawdzie możliwe, ale pociągałoby takie koszty, nakłady i starania, jakich w konkretnej sytuacji nie można od dłużnika wymagać, uzasadni to zakwalifikowanie świadczenia jako niemożliwego (niemożliwość gospodarcza). Niemożliwość gospodarcza zatem uzasadniona jest względami racjonalności ekonomicznej. W gospodarce wolnorynkowej jednak wolność umów oraz dostępność wszelkich dóbr wpływa na zredukowanie liczby przypadków gospodarczej niemożliwości świadczenia.
2. Wynegocjowanie mniej korzystnych dla przedsiębiorcy warunków kolejnej umowy zgodnej z profilem prowadzonej działalności gospodarczej nie oznacza nieracjonalności gospodarczej w rozumieniu art. 387 k.c.

Wyrok SA w Warszawie z 28.11.2018 r., VI ACa 682/17, LEX nr 2635003

4.3.3. Szczególne przypadki ograniczenia zasady swobody umów

Niezależnie od powyższych ograniczeń ustawowych w obrocie cywilnoprawnym zaczęły się pojawiać stopniowo instytucje, które faktycznie i prawnie ograniczają zasadę swobody umów; należy do nich zaliczyć: stosowanie **wzorców umownych, regulaminów**

umownych, zawieranie umów w sposób adhezyjny (**przez przystąpienie**). O ograniczeniach przedsiębiorców w umowach z konsumentami jest mowa w pkt 5 niniejszego rozdziału.

Innym ograniczeniem jest treść **art. 77¹ § 1 k.c.**, zgodnie z którym w wypadku gdy umowę zawartą między przedsiębiorcami bez zachowania formy pisemnej jedna strona niezwłocznie potwierdzi w piśmie skierowanym do drugiej strony, a pismo to zawiera zmiany lub uzupełnienia umowy niezmiennie istotnie jej treści, strony wiąże umowa o treści określonej w piśmie potwierdzającym, chyba że druga strona niezwłocznie się temu sprzeciwiła na piśmie. Podobnie stanowi treść **art. 77¹ § 2 k.c.**, na mocy którego, w przypadku gdy umowę zawartą pomiędzy przedsiębiorcami bez zachowania formy dokumentowej jedna strona niezwłocznie potwierdzi w dokumencie skierowanym do drugiej strony, a dokument ten zawiera zmiany lub uzupełnienia umowy niezmiennie istotnie jej treści, strony wiąże umowa o treści określonej w dokumencie potwierdzającym, chyba że druga strona niezwłocznie się temu sprzeciwiła w dokumencie.

Ograniczeniem jest zawarcie ustnej umowy, mamy tu bowiem do czynienia z możliwością jednostronnego kształtowania elementów treści umowy, które nie są istotne, mimo innych wcześniejszych uzgodnień.

5. Szczególne zasady i klauzule wyznaczające treść zawieranej umowy

Niekiedy granice swobody umów nie wystarczą do tego, aby jednoznacznie określić, czy dana umowa została zawarta w ramach rzeczywistej swobody nawiązania przez strony stosunku zobowiązaniowego.

Oprócz omówionej już w pkt 3 niniejszego rozdziału zasady swobody umów (**art. 353¹ k.c.**) wskazać należy również na inne, choć niekiedy niewypowiedziane normatywnie zasady i klauzule, jakie powinny być respektowane przy konstruowaniu umowy. Dotyczyć to może sporządzania zarówno umowy między przedsiębiorcą a konsumentem (konsumenta bowiem chronią pewne szczególne regulacje, które zostaną omówione w niniejszym rozdziale), jak i umowy zawieranej między dwoma podmiotami w ramach obrotu profesjonalnego.

Tak zwane **klauzule słusznościowe** odsyłają do pozasystemowych kryteriów, zwłaszcza tych, które mają charakter aksjologiczny, norm etycznych, szeroko ujętych wartościowań pozaprawnych o charakterze bardziej etycznym czy obyczajowym. Można tu wymienić zasadę trwałości umów (*pacta sunt servanda*), zasadę dobrej wiary (dobrych obyczajów), zasadę uczciwego obrotu (uczciwości kupieckiej), zasadę współdziałania, porządku publicznego, społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa oraz ustalone zwyczaje. Klauzule te generalnie stanowią, że niemożliwe jest wyłączenie lub ograniczenie prawa

do uchYLENIA się od nieuczciwego postanowienia oraz podstęp, groźby, skorzystania z uprawnień z tytułu nieuczciwej przewagi lub nadmiernej korzyści.

Stosowanie klauzul słusznościowych ma duży walor praktyczny przy konstruowaniu postanowień umownych. Przykładowo, dopuszczalne jest skonstruowanie postanowienia, w ramach którego środki ochrony prawnej przysługujące z tytułu niewykonania umowy mogą zostać wyłączone lub ograniczone, jeżeli nie byłoby to sprzeczne z zasadami dobrej wiary i uczciwego obrotu. Ze względu na treść klauzul słusznościowych możliwe jest również w ramach zawartej umowy modyfikowanie jej postanowień – np. odszkodowanie w ramach kary umownej za niewykonanie umowy może zostać obniżone do rozsądnej wysokości z powodu jego nadmiernego wygórowania, bez względu na przeciwnie postanowienia stron.

Nadmienić należy, iż z dniem 7.01.2024 r. przepisy o niedozwolonych postanowieniach umownych (tzw. klauzulach abuzywnych) objęły także osoby fizyczne prowadzące gospodarstwa rolne, które w ramach swojego zawodu korzystają z podobnej ochrony jak konsumenci.

5.1. Zasada trwałości umów

Zasadę trwałości umów (*pacta sunt servanda*) można wyprowadzić z wielu przepisów prawa cywilnego, m.in. z przepisów dotyczących niemożliwości świadczenia, klauzuli *rebus sic stantibus* opisanej w **art. 357¹ k.c.** czy też regulacji związanych z uchylaniem się od oświadczeń woli.

Przykładowo, w treści **art. 357¹ k.c.** znajduje się sformułowanie nadzwyczajnej zmiany stosunków, które łączy spełnienie świadczenia z nadmiernymi trudnościami albo groźbą rażącej straty, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy.

Przed wszystkim – co wynika *expressis verbis* z przytoczonego już przykładu **art. 357¹ k.c.** – każda ze stron powinna wykonać swoje zobowiązania. Dotyczy to również sytuacji, które stały się dla danej strony mniej komfortowe czy wręcz uciążliwe z uwagi na powstanie dysproporcji świadczeń.

Jeżeli wystąpiła zmiana okoliczności, która prowadziła by strony do rezygnacji z wykonania zobowiązania, to powinna ona nastąpić dopiero po zawarciu umowy. Ponadto chodzi o sytuację, gdy strony nie mogły brać pod uwagę właśnie takiej zmiany, choć miały świadomość prawdopodobieństwa zmiany okoliczności w granicach rozsądku w chwili zawierania umowy. Ryzyko zatem takich zmian musi być na tyle znaczące, że nie można wymagać od strony umowy, aby je ponosiła. Wszystko to uzasadniać może dopiero odstępianie od zasady trwałości umowy.

Przy konstruowaniu postanowień umownych należy je zatem tak przygotować, aby postanowienia te uwzględniały **rozsądne ryzyko i możliwość zmiany stosunków** między stronami **w przyszłości**, aby zasada trwałości umowy była należycie respektowana.

5.2. Zasada współdziałania

Zasada współdziałania nakłada na każdą ze stron obowiązek współpracy z drugą stroną, tak by umowa mogła być w pełni skuteczna.

W szczególnej postaci zasada ta będzie respektowana przy konstruowaniu umowy spółki cywilnej, ponieważ z reguły ten charakter zobowiązania oparty jest na zasadzie równorzędności stron. Powszechnie i zgodnie przyjmuje się, że koniecznym elementem towarzyszącym stronom umowy spółki przy jej tworzeniu jest wola zawiązania określonego zobowiązania spółki (a później trwania w nim dla określonego celu) na zasadzie równorzędności, zakładająca dobrowolną, lojalną i aktywną współpracę jej uczestników (*affectio societatis*). Zwykle konstruowanie zobowiązania w ramach innych umów oparte jest na zasadzie partykularnych interesów każdej ze stron tego stosunku.

Naruszenie tej zasady oznacza niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania wynikającego z umowy i pozwala na skorzystanie ze środków prawnych przysługujących z tego tytułu. Jeżeli jedna ze stron umowy nie podejmuje danej czynności, która jednak nie ma znaczenia dla drugiej ze stron – przyjmuje się, że zasada obowiązku współdziałania nie jest naruszona.

Strona, która ma spełnić świadczenie jednocześnie ze świadczeniem drugiej strony albo po tym świadczeniu, może wstrzymać się z jego spełnieniem dopóty, dopóki druga strona nie zaoferuje swego świadczenia albo go nie wykona. Strona ta może powstrzymać się ze spełnieniem całego świadczenia lub tylko jego części, w zależności od tego, co w danych okolicznościach okaże się właściwe. Strona może również wstrzymywać się ze spełnieniem świadczenia tak długo, jak długo pozostaje oczywiste, że druga strona nie spełni swojego świadczenia w chwili, gdy stanie się ono wymagalne. W sytuacji odmowy przyjęcia świadczenia lub zapłaty przez wierzyciela strona ma możliwość zwolnienia się z obowiązku współdziałania.

Orzecznictwo

Cechą zobowiązań trwałych jest to, że pozwalają działać w zaufaniu, iż wynikające z nich prawa i obowiązki nie wygasną przedwcześnie. Utrwalają istniejący stosunek prawny na określony czas, umacniają więź między stronami oraz pozwalają mniemać, że będzie ona istniała nawet w razie zmiany woli stron.

Stabilizacja ta nie ma jednak charakteru absolutnego, gdyż przepisy wprost przewidują w pewnych sytuacjach możliwość przedwczesnego rozwiązania umowy trwałej, zawartej na czas oznaczony (por. np. art. 664 § 2, art. 667 § 2, art. 672

i 685 k.c.). Trwałość (stabilność) stosunku prawnego nie musi wykluczać ryzyka jego zakończenia; musi to być jednak ryzyko podlegające w równym stopniu ocenie obu stron, a więc musi dotyczyć wydarzeń niezależnych od ich woli. Trwałości nie narusza przyjęcie rozwiązania ograniczającego możliwości wypowiedzenia umowy z określonych przyczyn, takich, których rodzaj wyklucza arbitralność, w tym z ważnych powodów.

Uzależnienie możliwości wypowiedzenia umowy od ważnych przyczyn powoduje, że istotnego znaczenia nabiera ocena, czy przyczyna ma kwalifikowany charakter – czy jest to przyczyna poważna. Zawęża to krąg sytuacji, w których możliwe jest dokonanie wypowiedzenia umowy zawartej na czas oznaczony, a ostateczna ocena „ważności” przyczyny należy do sądu. Sąd dokonuje takiej oceny w sposób obiektywny, a nie wyłącznie przez pryzmat subiektywnego interesu wypowiadającego, nie można zatem w żaden sposób mówić o swobodnym prawie wypowiedzenia umowy.

Zaletą przesłanki „ważnych przyczyn” jest jej elastyczność, pozwalająca na uwzględnienie interesów obu stron, co ma istotne znaczenie także w stosunkach gospodarczych. Ocena ważności przyczyny uzasadniającej wypowiedzenie umowy zawartej na czas określony przed upływem umówionego terminu musi być dokonywana z uwzględnieniem nie tylko interesów wypowiadającego, ale także interesów drugiej strony, liczącej na to, że stosunek najmu łączący ją z kontrahentem ma charakter stabilny.

Uchwała SN z 21.11.2006 r., III CZP 92/06, Prok. i Pr.-wkł. 2007/11, poz. 40

5.3. Zasada dobrej wiary (dobrych obyczajów)

Przyjmuje się, że strony umowy nie mogą ani wyłączyć, ani ograniczyć stosowania zasady dobrej wiary czy też dobrych obyczajów. Kryteria, które będą decydowały o tym, czy strony taką zasadę zachowały, są bardzo subiektywne i będą podlegały rozsądnej ocenie. Chodzi o wskazanie, czy przeciętna osoba znajdującą się w takiej samej sytuacji jak strony umowy uznałaby istotę i cel umowy, zaistniałe okoliczności oraz zwyczaje i praktyki stosowane w danej dziedzinie handlu lub działalności zawodowej za racjonalne.

W **art. 3 u.z.n.k.** klauzula dobrych obyczajów jest wskazana wprost. Stanowi ona kryterium kwalifikacji działania przedsiębiorcy jako czynu nieuczciwej konkurencji. Dobre obyczaje nie są tożsame z klauzulą zasad współżycia społecznego i mogą się od niej różnić, choć ugruntowany jest pogląd, zgodnie z którym każde odesłanie do dobrych obyczajów powoduje konsekwencje wyznaczone w przepisach odsyłających do zasad współżycia społecznego, przy czym należy brać pod uwagę reguły przyjęte, tj. akceptowane w danym środowisku, w stosunkach danego rodzaju, zwłaszcza w działalności gospodarczej.

Wprawdzie dobre obyczaje zawierają odesłanie do ocen moralnych (podobnie jak zasady współżycia społecznego), mogą jednak się odnosić do innych stosunków społecznych

niż typowe zasady współzycia społecznego. Decyduje całokształt okoliczności, a zwłaszcza cel, użycie środków i konsekwencje przedsięwziętych działań.

5.4. Zasada uczciwego obrotu (uczciwości kupieckiej)

Z kolei pojęcie uczciwego obrotu znajduje oparcie w **kryteriach obiektywnych** i nakłada na obie strony umowy **obowiązek rzetelnego postępowania**.

Zasada ta jest poza zakresem znaczeniowym zasad współzycia społecznego, bo jest ona stosowana jako kryterium oceny postępowania uczestników profesjonalnego obrotu gospodarczego (z uzasadnienia wyroku SN z 9.09.2010 r., I CSK 655/09, „Palestra” 2010/9–10, poz. 273).

W płaszczyźnie stosunków kontraktowych zasady te wyrażają się istnieniem powszechnie akceptowanych reguł przyzwoitego zachowania się wobec kontrahenta. Od profesjonalisty na rynku należy wymagać przestrzegania dobrych obyczajów, zasad uczciwego obrotu, rzetelnego postępowania czy lojalności i zaufania. Przykładowo, każda ze stron umowy pożyczki (a więc także udzielający pożyczki) powinna powstrzymać się od wszelkich zachowań (w tym konstruowania postanowień umowy), które świadczą o braku respektu dla interesów partnera lub wywołują uszczerbek w tych interesach.

5.5. Klauzula społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa

Przy omawianiu zagadnienia pozasystemowych kryteriów, które mogą limitować swobodę kontraktową stron umowy spółki, warto wspomnieć o innej klauzuli: „**społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa**”, która – chociaż nie została przywołana w **art. 353¹ k.c.** – występuje w stosunkowo licznych przepisach Kodeksu cywilnego, niekiedy łącznie z zasadami współzycia społecznego (np. **art. 5, 140 i 354 k.c.**).

Klauzula ta stanowi **kryterium sposobu wykonywania przez dłużnika jego zobowiązania (art. 354 § 1 k.c.)**. W świetle aktualnych poglądów doktryny oznaczać musi cel stosunku obligacyjnego leżący poza jego treścią. Może on stanowić kryterium oceny wykonania zobowiązania tylko wówczas, gdy obie strony znały ten cel albo przynajmniej powinny go znać (nie można uzależniać skutków prawnych od celu opartego na subiektywnych wyobrażeniach jednej strony nieznanymi drugiej).

Orzecznictwo

Przepis ten [art. 5 k.c. – przyp. aut.] pozbawia ochrony w wypadku używania prawa sprzecznie z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem lub zasadami współzycia społecznego. Zgodnie z utrwalonym i jednolitym orzecznictwem zastosowanie art. 5 k.c. nie może doprowadzić do utraty prawa, lecz tylko pozbawić

prawa przez pewien czas ochrony. Przepis art. 5 k.c. nie mógł więc być podstawą powództwa o ustalenie, że pozwany utracił prawo najmu.

Uzasadnienie wyroku SN z 19.02.1999 r., II CKN 200/98, LEX nr 1212963

5.6. Klauzula zwyczaju

Zwyczaj ma **znaczenie normatywne** jedynie wówczas, gdy **konkretny przepis tak stanowi**. Jest jednym z czynników, które mogą oddziaływać na kształt stosunku prawnego, w szczególności na treść oraz sposób wykonywania praw i obowiązków stron, a które ponadto wyznaczają skutki czynności prawnej (**art. 56 k.c.**), jak również wpływają na sposób interpretacji (wykładnię) oświadczenia woli (**art. 65 § 1 k.c.**) czy sposób wykonywania zobowiązania (**art. 354 k.c.**).

Przez **pojęcie zwyczaju** rozumie się powszechnie stosowaną w danym okresie, w danym środowisku i w danych stosunkach społecznych praktykę określonego postępowania. Strony umowy będą związane tylko tzw. dobrymi zwyczajami. Będą to zatem zwyczaje, które nie pozostają w sprzeczności z powszechnie akceptowanymi zasadami moralnymi, zasadami współżycia społecznego, innymi powszechnie przyjętymi w danym środowisku normami aksjologicznymi, a przede wszystkim – z bezwzględnie wiążącymi przepisami. Rola zwyczaju polega na zapewnieniu prawu większej elastyczności z uwagi na dokonujące się zmiany w praktyce społecznej. Ważne jest, aby stronom umowy znane były zwyczaje występujące w danej relacji zobowiązaniowej.

Orzecznictwo

Ustalone zwyczaje, będące, obok zasad współżycia społecznego, jednym z kryteriów wyznaczających sposób tłumaczenia oświadczeń woli stron, nie mogą abstrahować, a wręcz muszą uwzględniać okoliczności, w których te oświadczenia woli stron zostały złożone, zwłaszcza przedmiot i charakter działalności gospodarczej, której dotyczą. Jeśli więc zakresem świadczeń niepieniężnych stron objęte były niewątpliwie usługi zaliczane przedmiotowo do działalności przewozowej i spedycyjnej, i to w obrocie międzynarodowym, to tłumaczenie oświadczeń woli stron wymagało niewątpliwie uwzględnienia ustalonych zwyczajów w zakresie sposobu, form czy postaci regulowania należności w tej właśnie sferze działalności gospodarczej, a nie zwyczajów ustalonych dla zgoła odmiennej sfery działalności gospodarczej, jaką jest samopomocowa współpraca indywidualnych rolników.

Wyrok SN z 12.09.2001 r., V CKN 454/00, LEX nr 52491

Istniejący zwyczaj uzyskuje znaczenie normatywne wówczas, gdy powołują się na niego przepisy prawa, dopuszczalne jest jednak co do zasady sięganie do niego także wówczas, gdy prawo nie zawiera w tym względzie wyraźnego przepisu, ale i nie sprzeciwia się temu, np. przy ustalaniu dorozumianej woli stron.

Wyrok SN z 12.10.1999 r., III CKN 357/98, LEX nr 528168

Przy wykonywaniu zobowiązań umownych mają znaczenie tylko takie zwyczaje, które zostały już ukształtowane w odniesieniu do pewnej kategorii stosunków obligacyjnych i są powszechnie znanym oraz aprobowanym sposobem postępowania.

Wyrok SN z 8.08.2008 r., V CSK 87/08, OSNC-ZD 2009/2, poz. 57

6. Zawieranie umów w obrocie konsumenckim

Regulacje dotyczące klauzul niedozwolonych stanowią skutek implementacji dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 29, ze zm.). Zawarte w nich normy ochronne nakładają szczególne obowiązki na przedsiębiorcę względem konsumenta. Należy o nich pamiętać, przygotowując umowę, w której po jednej ze stron jest właśnie konsument. Dotyczy to dwóch kwestii:

- 1) **niedozwolonych postanowień umownych** – które staną się niedozwolonymi, jeśli kształtować będą prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, będą rażąco naruszać jego interesy, a jednocześnie nie będą skutkiem dokonania z konsumentem indywidualnych uzgodnień tych postanowień;
- 2) **niedozwolonych postanowień wzorców umownych**, a zatem postanowień, które mogą, lecz nie muszą się znaleźć w umowie; takie postanowienia są zakazane niezależnie od okoliczności ich stosowania.

Wskazane powyżej prawo ochronne występuje, jeśli z jednej strony stosunku zobowiązaniowego jest przedsiębiorca, a z drugiej – konsument. Jeżeli z jednej strony występuje zwykły uczestnik obrotu (np. wspólnota mieszkaniowa, która ani nie jest przedsiębiorcą, ani też nie przyjmuje roli konsumenta), a z drugiej konsument – brak jest podstaw do stosowania parasola ochronnego unormowań konsumenckich.

W ramach uprawnień konsumenckich można wyróżnić:

- 1) **roszczenia informacyjne konsumenta**, na podstawie których kontrahent konsumenta ma przedumowny obowiązek udzielania wielu informacji związanych z zawarciem umowy, np. w umowie timesharingu obowiązek przedstawienia prospektu zawierającego istotne informacje o ofercie przedsiębiorcy;
- 2) **prawo do odstąpienia od umowy** – zwykle w terminie 14 dni od chwili zawarcia umowy (lub doręczenia dokumentu umowy zawartej na piśmie, np. **art. 27 ustawy z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta**, Dz.U. z 2024 r. poz. 1796);
- 3) **prawo do weryfikacji umowy** według obiektywnych kryteriów pod kątem zastosowania w umowie niedozwolonych klauzul umownych.

Autor umowy powinien zatem zweryfikować, czy proponowane przez niego postanowienie umowne nie będzie stanowiło jednej z klauzul niedozwolonych i czy działanie przedsiębiorcy proponującego konsumentowi zawarcie określonej umowy nie jest działaniem bezprawnym.

Autor umowy musi zwrócić uwagę na szczególne regulacje przy konstrukcji umowy i odróżnić wzorzec umowy od postanowień indywidualnie z konsumentem uzgodnionych, jak również postanowień, które nie były z konsumentem indywidualnie uzgodnione, ale nie stanowią też wzorca umownego. Inne są również konsekwencje, gdy postanowienia dotyczą świadczeń głównych stron, inne – gdy świadczeń ubocznych.

W pierwszej kolejności autor umowy musi zweryfikować treść **art. 385¹–385³ k.c.** i pamiętać, że znajdują one zastosowanie do wszystkich umów zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami, niezależnie od tego, czy posłużono się wzorcami umownymi, jak również do klauzul wzorców umownych. Co więcej, warto także zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 385⁵ (dodanym ustawą z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych, Dz.U. z 2019 r. poz. 1495 ze zm.) przepisy dotyczące konsumenta, zawarte w art. 385¹–385³ k.c., stosuje się także do osoby fizycznej zawierającej umowę bezpośrednio związaną z jej działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.

§ Kodeks cywilny

Art. 22¹. Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową.

Art. 33¹. § 1. Do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych.

§ 2. Jeżeli przepis odrębny nie stanowi inaczej, za zobowiązania jednostki, o której mowa w § 1, odpowiedzialność subsydiarną ponoszą jej członkowie; odpowiedzialność ta powstaje z chwilą, gdy jednostka organizacyjna stała się niewypłacalna.

Art. 43¹. Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

6.1. Pojęcie wzorców umownych

Treść stosunku pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem możliwa jest do ukształtowania w drodze wzorca umownego. Wzorzec umowny funkcjonuje niejako obok treści zasadniczej umowy zawieranej z konsumentem. Wzorce mogą przyjmować różne nazwy: regulaminy, wzory umów, taryfy i najbardziej rozpowszechnione określenie

– **ogólne warunki umów**. Do kwestii wzorca umownego odnoszą się m.in. **art. 384 oraz 384¹ k.c.**

Wzorzec jest kwalifikowanym oświadczeniem woli stanowiącym szczególną regulację. Za jego pomocą kształtowana jest treść stosunku prawnego poza umową stron. Stąd uznaje się, że wzorzec umowy nie jest częścią umowy, a zatem nie wymaga zgody kontrahenta. Należy szczególnie uważać na to, aby postanowienia kształtowanych wzorców umownych nie zostały uznane za niedozwolone.

Wzorzec umowy jest swoistym ograniczeniem zasady swobody umów, które polega na tym, że wzorce przygotowywane są wyłącznie przez jedną stronę, a rola drugiej strony sprowadza się do zaakceptowania treści wzorca lub ewentualnie do wyboru jednego z kilku wariantów wzorców. W zasadzie kontrahent ma ograniczoną do minimum sferę autonomii woli. Może się zgodzić na określony wariant wzorca lub go odrzucić i nie zawierać umowy. Do włączenia wzorca do treści umowy w postaci regulaminu wystarcza zachowanie fikcji prawnej w postaci konsensu normatywnego, a nie psychologicznego, który zakłada, że wystarczy stworzyć stronie sposobność zaznajomienia się z wzorcem (regulaminem), by wiązał on stronę (np. podpisanie treści regulaminu lub doręczenie go drugiej stronie).

Zgodnie z dyrektywą zawartą w przepisie **art. 385 k.c.** wzorzec powinien być sformułowany jednoznacznie i w sposób zrozumiały; niejednoznaczne postanowienia tłumaczy się na korzyść konsumenta.

Ponadto wzorzec powinien być doręczony najpóźniej z chwilą zawarcia umowy, chyba że zachodzą wyjątki opisane w **art. 385 k.c.**

W razie sprzeczności postanowienia wzorca z przepisem bezwzględnie obowiązującym jest ono nieważne, niezależnie od tego, czy jest ono, czy nie jest korzystne dla konsumenta. Cechy „wzorca” w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego nie ma natomiast pojedyncza klauzula, nawet „narzucona” w toku negocjacji (M. Bednarek [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 543–544).

§ Kodeks cywilny

Art. 384. § 1. Ustalony przez jedną ze stron wzorzec umowy, w szczególności ogólne warunki umów, wzór umowy, regulamin, wiąże drugą stronę, jeżeli został jej doręczony przed zawarciem umowy.

§ 2. W razie gdy posługiwanie się wzorcem jest w stosunkach danego rodzaju zwyczajowo przyjęte, wiąże on także wtedy, gdy druga strona mogła się z łatwością dowiedzieć o jego treści. Nie dotyczy to jednak umów zawieranych z udziałem konsumentów, z wyjątkiem umów powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego.

Art. 384¹. Wzorzec wydany w czasie trwania stosunku umownego o charakterze ciągłym wiąże drugą stronę, jeżeli zostały zachowane wymagania określone w art. 384, a strona nie wypowiedziała umowy w najbliższym terminie wypowiedzenia.

Art. 385. § 1. W razie sprzeczności treści umowy z wzorcem umowy strony są związane umową.

§ 2. Wzorzec umowy powinien być sformułowany jednoznacznie i w sposób zrozumiały. Postanowienia niejednoznaczne tłumaczy się na korzyść konsumenta. Zasady wyrażonej w zdaniu poprzedzającym nie stosuje się w postępowaniu w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone.

6.2. Charakter prawny wzorców

Przepisy Kodeksu cywilnego używają pojęcia „wzorzec”, choć termin ten zawiera wiele innych pojęć, które odpowiadają pojęciu wzorca – wzór, regulamin, instrukcja (tak wyrok SA w Gdańsku z 20.08.1992 r., I AGCr 142/92, OSA 1993/1, poz. 1), taryfa (tak wyrok SN z 16.03.2007 r., III CSK 388/06, LEX nr 457761). Wszystkie wzorce podlegają takiemu samemu reżimowi prawnemu, dlatego ich rozróżnianie nie ma większego znaczenia.

Zakres i instrumenty kontroli treści wzorców są takie same w odniesieniu do wszystkich rodzajów wzorca. Istotne znaczenie ma jedynie fakt, czy wzorzec został zastosowany w obrocie z udziałem konsumenta, czy w obrocie niekonsumenckim. Powszechne zastosowanie mają przepisy Kodeksu cywilnego, a mianowicie: **art. 384, 384¹ i 385 § 1 i 2 in principio**. Tylko do obrotu konsumenckiego odnoszą się przepisy **art. 385 § 2 in fine oraz art. 385¹–385³ k.c.**, natomiast **art. 385⁴ k.c.** znajduje zastosowanie jedynie w obrocie profesjonalnym (E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 76; M. Bednarek [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 581).

Co istotne, umowa zawierana z użyciem wzorca podlega takim samym ograniczeniom i kontroli jak treść każdej innej czynności prawnej. Dlatego do nich również odnoszą się omówiona już wykładnia oświadczeń woli, regulacje związane ze stosunkiem zobowiązaniowym czy kwestia swobody umów.

Swoistym **wyjątkiem** w normatywnym traktowaniu wzorca umownego jest umowa ubezpieczenia wskazana w ustawie z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 838 ze zm.). W tym przypadku regulacje odnoszące się do obrotu konsumenckiego zostaną zastosowane również do umów ubezpieczenia, w których ubezpieczający nie jest konsumentem. Zatem do wszystkich ubezpieczających stosować się będą przepisy dotyczące niedozwolonych postanowień umownych.

Co istotne, od 1.01.2023 r. obowiązuje również ustawa wdrażająca (ustawa z 1.12.2022 r. o zmianie ustawy o prawach konsumenta oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2581) tzw. dyrektywę Omnibus (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2161 z 27.11.2019 r. zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 98/6/WE, 2005/29/WE oraz 2011/83/UE w odniesieniu do lepszego egzekwowania i unowocześnienia unijnych przepisów dotyczących ochrony konsumenta, Dz.Urz. UE L 328, s. 7), która zmodyfikowała ustawę o prawach konsumenta, jednak nie zmieniła bezpośrednio przepisów Kodeksu cywilnego odnoszących się do wzorców umownych. Zmiany te wpłynęły głównie na obowiązki informacyjne przedsiębiorcy, a nie na konstrukcję wzorców *sensu stricto*.

Wzorzec umowny nadal traktowany jest jako jednostronnie narzucony przez przedsiębiorcę instrument kształtujący stosunek zobowiązaniowy – z zachowaniem ochrony przewidzianej dla konsumenta. Praktyka orzecznicza również utrzymuje wcześniejsze podejście – zgodnie z którym w przypadku niejasności wzorca spór rozstrzyga się na korzyść konsumenta.

6.3. Zawarcie umowy przy użyciu wzorca

W pierwszej kolejności należy ustalić, czy posługiwanie się wzorcem jest w danych stosunkach **zwyczajowo przyjęte**.

Nie chodzi tu o relację dwóch konkretnych stron umowy, a bardziej o kategorię umowy, która ma zostać zawarta (np. w zakresie umów bankowych). W sytuacji gdy posługiwanie się wzorcem jest w danych stosunkach zwyczajowo przyjęte, doręczenie wzorca nie jest konieczne. Wystarczy, by druga strona o jego treści mogła z łatwością się dowiedzieć – najpóźniej w chwili zawierania umowy. Dotyczy to zarówno obrotu profesjonalnego, jak i konsumenckiego. Strona umowy, która wzorzec ustala i posługuje się nim, zwana jest **proponentem**. To ona musi udowodnić, że:

- 1) posługiwanie się wzorcem jest **zwyczajowo przyjęte**;
- 2) druga strona **z łatwością mogła się dowiedzieć o treści wzorca** (np. był wywieszony w lokalu przedsiębiorstwa w ogólnie dostępnym miejscu, należycie oświetlonym i oznakowanym).

Nawet jeśli posługiwanie się wzorcem w danych stosunkach jest zwyczajowo przyjęte – nie ma żadnych przeszkód, by i taki wzorzec został doręczony.

Następnie należy ustalić, czy strony zawierają umowę „powszechnie zawieraną w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego”. Związanie wzorcem konsumenta w trybie **art. 384 § 2 k.c.** ma miejsce wtedy, gdy taka umowa będzie zawierana. Do związania wzorcem nie dojdzie, jeżeli strona, której został on doręczony zgodnie z **art. 384 § 1 k.c.** albo która zapoznała się z nim w warunkach opisanych w **art. 384 § 2 k.c.**, odmówi

zawarcia umowy z wykorzystaniem wzorca, podejmując negocjacje albo przedstawiając własną ofertę.

Jeśli spełnione są wymagania określone ustawą, dla związania stron wzorcem umownym wystarczy, że wzorzec ten zostanie doręczony przez jedną stronę (proponenta) drugiej stronie przy zawarciu umowy. Doręczenie wzorca polega na wręczeniu kontrahentowi dokumentu obejmującego całość wzorca, bez względu na to, czy fakt ten został potwierdzony w jakikolwiek sposób, i stworzeniu realnej możliwości zapoznania się przez drugą stronę z pełnym tekstem wzorca.

Dla związania wzorcem jest obojętne, czy kontrahent rzeczywiście zapoznał się z nim, chyba że sposób doręczenia przyjęty przez proponenta uniemożliwił lub utrudnił zapoznanie się z treścią wzorca (bo np. był nieczytelny lub niekompletny). Doręczenie ma nastąpić przed zawarciem umowy.

Orzecznictwo

Artykuł 385 § 1 k.c. przyznaje pierwszeństwo postanowieniom umowy, jeżeli są sprzeczne z wzorcem. Wzorzec umowny w ujęciu art. 384 k.c. nie jest więc konstrukcją stawiającą kontrahenta w sytuacji przymusowej, umożliwia bowiem stronom odejście od wzorca i indywidualne ukształtowanie stosunku prawnego. Jeśli do tego dojdzie – postanowienia wzorca pozostają poza powstałym między stronami stosunkiem obligacyjnym.

Wyrok SN z 26.03.2010 r., I CSK 444/09, LEX nr 583733

Obligatoryjne postanowienia umowy o kredyt konsumencki (art. 4 ust. 2 ustawy z 20.07.2001 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. Nr 100, poz. 1081 ze zm.) [ustawa ta już nie obowiązuje – obecnie obowiązuje w tym zakresie ustawa z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. z 2024 r. poz. 1497 ze zm. – przyp. aut.] powinny być w umowie uzgodnione wyraźnie, wyczerpująco i bezpośrednio, a nie przez odesłanie do informacji zawartych we wzorcach umownych, regulaminach lub inaczej nazwanych ogólnych warunkach stosowanych przy zawieraniu umów kredytowych.

Konsument ma prawo do kompletnej i jednoznacznej informacji w sprawach mających istotne znaczenie dla zabezpieczenia jego interesu prawnego w warunkach globalizacji (masowości) obrotu prawnego i wielości ofert na rynku, które nie zawsze posługują się prawdziwymi i pełnymi informacjami, a niekiedy wprowadzają w błąd lub w sposób ukryty godzą w indywidualny i zbiorowy interes konsumentów.

Zakazane jest posługiwanie się w obrocie prawnym postanowieniami wzorów umów wpisanych do rejestru jako niedozwolone przez wszystkich i przeciwko wszystkim kontrahentom występującym w stosunkach prawnych określonego rodzaju.

Wyrok SN z 20.06.2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007/13–14, poz. 207

6.4. Niedozwolone postanowienia umowne w umowach konsumenckich

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego nie regulują przesłanek uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone, ma tu zatem zastosowanie przede wszystkim **art. 385¹ § 1 k.c.** Oznacza to, że za niedozwolone może być uznane postanowienie wzorca umowy, które kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne), co nie dotyczy postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

Opisany w **art. 385³ k.c.** katalog niedozwolonych postanowień umownych jest jedynie przykładowy i stanowi pewną generalną wskazówkę, jakich zapisów wobec konsumenta należy unikać. W tym zakresie istnieje bogate orzecznictwo Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Zasadniczo z katalogu klauzul można wyodrębnić cztery główne grupy postanowień:

- 1) wyłączające lub ograniczające znacznie rzeczywistą wolę konsumenta;
- 2) przyznające jedynie przedsiębiorcy uprawnienie do jednostronnego kształtowania praw i obowiązków stron;
- 3) ograniczające odpowiedzialność przedsiębiorcy;
- 4) ograniczające prawa konsumenta lub zwiększające jego obowiązki bez zachowania równowagi w stosunku do praw lub obowiązków przedsiębiorcy.

Oprócz powyższego katalogu postanowienia umowne uznane prawomocnym wyrokiem Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów za niedozwolone są wpisywane do rejestru klauzul niedozwolonych prowadzonego przez Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Rejestr jest dostępny w formie elektronicznej na stronie www.uokik.gov.pl. Wpis postanowienia wzorca do rejestru sprawia, iż zakazane jest posługiwanie się wpisaną klauzulą we wszystkich wzorcach umów, pod rygorem sankcji nieważności przewidzianej w **art. 58 k.c.**

Orzecznictwo

Postanowienie wzorca umowy sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem ustawy nie może być uznane za niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.).

Postanowienie wzorca umownego sprzeczne z ustawą jest więc nieważne, a art. 385¹ k.c. nie może być traktowany jako przepis, który przewiduje inny skutek w rozumieniu art. 58 § 1 *in fine* k.c., w szczególności ten, że na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy. Odmienne interpretacja oznaczałaby, że w wypadku abstrakcyjnej kontroli wzorca umownego postanowienie sprzeczne z ustawą mogłoby być jedynie uznane za niedozwolone, natomiast w razie zamieszczenia takiego postanowienia w konkretnej

umowie byłoby ono nieważne (art. 58 § 1 i 3 k.c.). Tymczasem, skoro stosunki prawne i czynności prawne mogą być abstrakcyjne albo konkretne, tak samo sankcja nieważności czynności prawnej może być abstrakcyjna albo konkretna.

Uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011/9, poz. 95

Praktyką naruszającą zbiorowe interesy konsumentów określoną w art. 24 ust. 2 pkt 1 u.o.k.k. [przepis uchylony – przyp. aut.] jest dalsze stosowanie przez przedsiębiorcę postanowienia o identycznej treści z postanowieniem wpisanym do rejestru w wyniku postępowania z udziałem tego samego przedsiębiorcy, któremu zarzuca się naruszenie zakazu z art. 24 ust. 1 u.o.k.k.

Wyrok SN z 12.04.2011 r., III SK 44/10, OSNP 2012/9–10, poz. 132

6.5. Umowy zawierane z konsumentem poza lokalem przedsiębiorstwa

W przypadku gdy przygotowywana jest umowa, którą konsument będzie zawierał poza lokalem przedsiębiorstwa, niezbędne będzie odniesienie się do unormowań zawartych w ustawie z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2024 r. poz. 1796).

Pojęcie **lokalu przedsiębiorstwa** zostało we wskazanej ustawie zdefiniowane jako miejsce prowadzenia działalności, będące nieruchomością albo częścią nieruchomości, w którym przedsiębiorca prowadzi działalność na stałe, lub też miejsce prowadzenia działalności, będące rzeczą ruchomą, w którym przedsiębiorca prowadzi działalność zwyczajowo albo na stałe.

Ustawa będzie miała zastosowanie do umów faktycznie zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, jak również do umów, w których konsument złożył ofertę przedsiębiorcy poza lokalem handlowym, bez względu na to, czy późniejsze zawarcie umowy miało miejsce poza lokalem przedsiębiorstwa.

6.6. Umowy z konsumentem zawierane na odległość

Z umową z konsumentem, która zawierana będzie na odległość, będziemy mieli do czynienia, gdy:

- 1) umowa ta będzie zawarta z konsumentem w ramach zorganizowanego systemu zawierania umów;
- 2) bez jednoczesnej fizycznej obecności stron;
- 3) z wyłącznym wykorzystaniem jednego lub większej liczby środków porozumiewania się na odległość do chwili zawarcia umowy wyłącznie.

Powyższe warunki powinny być spełnione kumulatywnie.

Zgodnie z brzmieniem ustawy, jeżeli przedsiębiorca kontaktuje się z konsumentem przez telefon w celu zawarcia takiej umowy, ma obowiązek na początku rozmowy poinformować konsumenta o tym celu, a ponadto podać identyfikujące go dane oraz dane identyfikujące osobę, w imieniu której telefonuje. Jeżeli przedsiębiorca proponuje konsumentowi zawarcie umowy przez telefon, ma obowiązek potwierdzić treść proponowanej umowy utrwaloną na papierze lub innym trwałym nośniku. Oświadczenie konsumenta o zawarciu umowy jest skuteczne, jeżeli zostało utrwalone na papierze lub innym trwałym nośniku po otrzymaniu potwierdzenia od przedsiębiorcy.

Na przedsiębiorcy ciążyą liczne obowiązki informacyjne. Zgodnie z **art. 12 ustawy o prawach konsumenta** najpóźniej w chwili wyrażenia przez konsumenta woli związania się umową na odległość (lub poza lokalem przedsiębiorstwa) przedsiębiorca ma obowiązek poinformować konsumenta w sposób jasny i zrozumiały o:

- 1) głównych cechach świadczenia z uwzględnieniem przedmiotu świadczenia oraz sposobu porozumiewania się z konsumentem;
- 2) swoich danych identyfikujących, w szczególności o firmie, organie, który zarejestrował działalność gospodarczą, a także numerze, pod którym został zarejestrowany;
- 3) adresie przedsiębiorstwa, adresie poczty elektronicznej oraz numerze telefonu, pod którymi konsument może szybko i efektywnie kontaktować się z przedsiębiorcą;
- 3a) innym niż określony w pkt 3 środku komunikacji online, jeżeli taki środek przedsiębiorca dodatkowo udostępnia, który:
 - a) gwarantuje zachowanie pisemnej korespondencji pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą, w tym daty i godziny takiej korespondencji,
 - b) spełnia wymogi trwałego nośnika,
 - c) umożliwia szybkie i efektywne kontaktowanie się konsumenta z przedsiębiorcą;
- 4) adresie, pod którym konsument może składać reklamacje;
- 5) łącznej cenie lub wynagrodzeniu za świadczenie wraz z podatkami, a gdy charakter przedmiotu świadczenia nie pozwala, rozsądnie oceniając, na wcześniejsze obliczenie ich wysokości – sposobie, w jaki będą one obliczane, a także opłatach za transport, dostarczenie, usługi pocztowe oraz innych kosztach, a gdy nie można ustalić wysokości tych opłat – o obowiązku ich uiszczenia; w razie zawarcia umowy na czas nieoznaczony lub umowy obejmującej prenumeratę przedsiębiorca ma obowiązek podania łącznej ceny lub wynagrodzenia obejmującego wszystkie płatności za okres rozliczeniowy, a gdy umowa przewiduje stałą stawkę – także łącznych miesięcznych płatności;
- 5a) indywidualnym dostosowaniu ceny na podstawie zautomatyzowanego podejmowania decyzji, jeżeli przedsiębiorca takie stosuje;
- 6) kosztach korzystania ze środka porozumiewania się na odległość w celu zawarcia umowy, w przypadku gdy są wyższe niż stosowane zwykle za korzystanie z tego środka porozumiewania się;
- 7) sposobie i terminie zapłaty;

- 8) sposobie i terminie spełnienia świadczenia przez przedsiębiorcę oraz stosowanej przez przedsiębiorcę procedury rozpatrywania reklamacji;
- 9) sposobie i terminie wykonania prawa odstąpienia od umowy, a także wzorze formularza odstąpienia od umowy;
- 10) kosztach zwrotu towaru w przypadku odstąpienia od umowy, które ponosi konsument; w odniesieniu do umów zawieranych na odległość – kosztach zwrotu towarów, jeżeli ze względu na swój charakter towaru te nie mogą zostać w zwykłym trybie odesłane pocztą;
- 11) obowiązku zapłaty przez konsumenta poniesionych przez przedsiębiorcę uzasadnionych kosztów, jeżeli konsument odstąpi od umowy we wskazanych przypadkach;
- 12) braku prawa odstąpienia od umowy w określonym przypadku lub okolicznościach, w których konsument traci prawo odstąpienia od umowy;
- 13) przewidzianej przez prawo odpowiedzialności przedsiębiorcy za zgodność świadczenia z umową;
- 14) istnieniu i treści gwarancji i usług posprzedażnych oraz sposobie ich realizacji;
- 15) kodeksie dobrych praktyk;
- 16) czasie trwania umowy lub o sposobie i przesłankach wypowiedzenia umowy – jeżeli umowa jest zawarta na czas nieoznaczony lub jeżeli ma ulegać automatycznemu przedłużeniu;
- 17) minimalnym czasie trwania zobowiązań konsumenta wynikających z umowy;
- 18) wysokości i sposobie złożenia kaucji lub udzielenia innych gwarancji finansowych, które konsument jest zobowiązany spełnić na żądanie przedsiębiorcy;
- 19) funkcjonalności towarów z elementami cyfrowymi, treści cyfrowych lub usług cyfrowych oraz mających zastosowanie technicznych środków ich ochrony;
- 20) mających znaczenie kompatybilności i interoperacyjności towarów z elementami cyfrowymi, treści cyfrowych lub usług cyfrowych;
- 21) możliwości skorzystania z pozasądowych sposobów rozpatrywania reklamacji i dochodzenia roszczeń oraz zasadach dostępu do tych procedur.

Co istotne, informacje te stanowią integralną część umowy zawieranej na odległość albo poza lokalem przedsiębiorstwa i mogą być zmienione jedynie za wyraźnym porozumieniem stron. Przedsiębiorca ma obowiązek udzielić informacji w sposób odpowiadający rodzajowi użytego środka porozumiewania się na odległość w sposób czytelny i wyrażonych prostym językiem.

6.7. Zagadnienia szczególne związane z umowami z udziałem konsumenta

Konsumentowi przysługuje **bezwarunkowe prawo odstąpienia** od każdej umowy zawartej poza lokalem przedsiębiorstwa oraz na odległość bez konieczności podania przyczyn odstąpienia. Termin do odstąpienia od umowy zawartej poza lokalem

przedsiębiorstwa lub na odległość wynosi co do zasady 14 dni od dnia zawarcia umowy lub od dnia otrzymania towaru – w zależności od rodzaju umowy.

Jeżeli konsument nie został prawidłowo poinformowany o prawie odstąpienia, termin ten ulega przedłużeniu do 12 miesięcy. Po otrzymaniu informacji o prawie odstąpienia konsument ma jeszcze 14 dni na skorzystanie z tego prawa. Termin ten ma charakter zawity.

Konsument nie ma obowiązku wynagrodzenia przedsiębiorcy za zgodne z przeznaczeniem użycie rzeczy czy korzystanie z niej. Prawo odstąpienia nie jest wyłączone wskutek pogorszenia lub zniszczenia rzeczy, jeżeli nie zostało to zawinione przez konsumenta. Skonstruowanie sprzecznego z tym postanowienia będzie niedozwolone. Odpowiedzialność konsumenta za rzecz kształtuje się wówczas na zasadach ogólnych odpowiedzialności kontraktowej. Jeżeli konsument nie został poinformowany o prawie odstąpienia, nie musi się liczyć z koniecznością zwrotu.

W razie wykonania prawa odstąpienia wszelkie ryzyko związane z rzeczą przechodzi na przedsiębiorcę. Sprzeczne z tym postanowienie umowne będzie niedozwolone. Koszty zwrotu rzeczy przedsiębiorcy w razie odstąpienia przez konsumenta od umowy ponosi konsument.

Oznaczenie momentu rozpoczęcia biegu terminu uzależnione jest od przedmiotu umowy na odległość. W odniesieniu do umów, w których przedmiotem świadczenia jest wydanie rzeczy, termin rozpoczyna bieg w dniu wydania. W odniesieniu do umów o świadczenie usług termin rozpoczyna bieg w dniu zawarcia umowy. W odniesieniu do umów mieszanych, obejmujących zarówno świadczenie usług, jak i wydanie rzeczy, termin do wykonania prawa odstąpienia biegnie od momentu wydania rzeczy.

Ponadto odrębności występują z uwagi na sam typ umowy.

Odrębności w ramach umowy z konsumentem wprowadza **ustawa z 24.11.2017 r. o imprezach turystycznych i powiązanych usługach turystycznych** (Dz.U. z 2023 r. poz. 2211 ze zm.). Wskazana ustawa stanowi implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2302 z 25.11.2015 r. w sprawie imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, zmieniającej rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 i dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE oraz uchylającej dyrektywę Rady 90/314/EWG (Dz.Urz. UE L 326, s. 1) i określa m.in. treść umowy o udział w imprezie turystycznej, w tym zakres obowiązków informacyjnych, zasad i podstaw dokonywania zmian umowy, a także zasady odpowiedzialności za jej niewykonanie lub nienależyte wykonanie.

W ustawie z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2024 r. poz. 1796) został w odrębny sposób uregulowany tryb sprzedaży rzeczy ruchomych – towarów konsumpcyjnych. Ustawa ta określa prawa przysługujące konsumentowi,